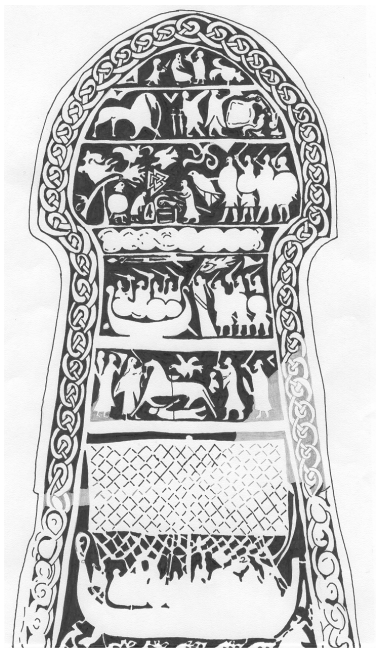

SKIPSGRAVER, BÅTGRAVER OG RYTTERGRAVER

**Noen aspekter ved
symbolbruk i
vikingtidens
gravskikk.**

Unni Grøtberg

Hovedfagsoppgave i
nordisk arkeologi.
IAKH.

Historisk –filosofisk fakultet.
Universitetet i Oslo
Våren 2007

Forord

Jeg vil takke mine veiledere Dagfinn Skre som var der i starten og Rasmus Brandt som etter hvert tok over, samt medstudenter på IAKH. Videre vil jeg takke Christian Keller som alltid var villig til å komme med kommentarer når jeg spurte.

Kari B. Bjercke fra Telemark museum stilte opp når jeg hadde spørsmål om materiale fra tidligere Skien museum. Det samme gjorde Arne Emil Christensen når jeg hadde spørsmål om vikingskip i Sør-Norge. Morten Axboe ved Nationalmuseet i København var behjelpelig med informasjon om enkelte norske graver magasinert i Danmark.

Siv Anita Lundø skal ha takk for å ha lest og kommentert tidligere utgaver av denne oppgaven. Ellers vil jeg takke venner, familie og kolleger som har gjort det mulig å bli ferdig.

Til sist vil jeg takke pus, som gjorde sitt beste for å gnage i stykker diverse oppgaveutkast og Ole som har fungert som diskusjonspartner, psykolog og venn i den hektiske innspurten.

Lena 23. januar 2007

U. G.

Forsideillustrasjoner:

Båtgrav K/IX ID 81 fra Kaupang (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:35).

Rytterfigur fra Gokstad. Rygh 602.

Billedsteinen Hammars I fra Gotland. Tegning: U. Grøtberg.

Innholdsfortegnelse

Liste over figurer	v
Liste over tabeller	v
Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Områdebeskrivelse	1
1.2 Problemstilling	3
1.3 Underproblemstillinger	4
1.4 Forskningshistorie	6
Kapittel 2: Begrepsavklaring og teori	9
2.1 Symbol	9
2.2 Myter	11
2.3 Ritualer	11
2.4 Etnisitet	13
2.5 Sosialt og biologisk kjønn	17
2.6 Dødsrikene	18
2.7 Avslutning	19
Kapittel 3: Metode	20
3.1 Innsamling av materiale	20
3.2 Sortering av materiale	21
3.3 Kjønnbestemmelse av gravene	22
3.4 Analogisluttninger	24
3.5 Datering	25
Kapittel 4: Materiale	27
4.1 Gravmateriale	27
4.2 Ryttergraver	28
4.3 Båt- og skipsgraver	30
Kapittel 5: Materialanalyse	36
5.1 Representativitet	36
5.2 Geografisk fordeling av materialet	38
5.3 Tendenser i materialet og kombinasjoner av forskjellige gjenstandskategorier	39
5.4 Spesielle graver	44
5.5 Spesielle gjenstander	49
Kapittel 6: Andre kilder	51

6.1 Skriftlige kilder	51
6.2 Gotlandske billedsteiner	52
6.3 Andre bildefremstillinger	55
6.4 Skipssettinger	57
6.5 Båt og ryttergraver i Vest-Europa	58
Kapittel 7: Drøfting	60
7.1 Det norrøne samfunnet	60
7.2 Hvilke kilder finnes det til norrøn religion?	63
7.3 Hesten i norrøn mytologi.....	65
7.4 Skip og båter i norrøn mytologi	67
7.5 Symbolene hest og skip.....	70
7.6 Dødsforestillinger.....	72
7.7 Sosial status	79
7.8 Sosialt kjønn.....	82
7.9 Etnisitet.....	84
7.10 Sammenlikning mellom gravmaterialet og de gotlandske billedsteinene	92
Kapittel 8: Avslutning	94
8.1 Hva kan utledes om dødsforestillinger i det norrøne samfunnet med utgangspunkt i graver og gravgods?	94
8.2 Hvilket eller hvilke sosiale sjikt er representert i de utvalgte gravene?.....	95
8.3 Hvem ble begravd i gravene?.....	95
8.4 Ble ryttergraver, båt- og skipsgraver brukt som etniske markører i vikingtiden?.....	96
8.5 Avslutning	97
Litteratur.....	98
Appendiks.....	109
I Ryttergraver	109
II Båtgraver	114
III Skipsgraver.....	125

Liste over figurer

Figur 1: Viken. Kart etter Schia 1995:132.	Side:1
Figur 2: Oversiktskart over undersøkelsesområdet. U. Grøtberg.	Side:2
Figur 3: Utgravningsbilde fra Oseberg. Foto: Universitetets Oldsaksamling	Side:6
Figur 4: Vikingskipskopien Viking.	Side:8
Figur 5: Stigbøyle. Rygh 590.	Side:28
Figur 6: Spore. Rygh 585.	Side:28
Figur 7: Spredningskart over ryttergravene i undersøkelsesområdet. Kart: U. Grøtberg.	Side:29
Figur 8: Spredningskart over båtgravene i undersøkelsesområdet. Tallene ved de store sirklene angir antall båtgraver på gravfelt med flere graver. Kart: U. Grøtberg.	Side:35
Figur 9: Spredningskart over skipsgravene i undersøkelsesområdet. Kart: U. Grøtberg.	Side:35
Figur 10: Båtnagler (SM2729) fra en båtgrav. Foto: Telemark museum.	Side:37
Figur 11: Graf over gravkategorier og fylker.	Side:39
Figur 12: Kart som viser de spesielle gravene. Kart: U. Grøtberg	Side:44
Figur 13: Gjenstander fra Gjermundbu. Etter Grieg 1947: plansje IV, IX og X.	Side:45
Figur 14: Høvre fra Borre. Rygh 595a.	Side:47
Figur 15: Snabelbegeret fra Borre. Tegning U. Grøtberg.	Side:47
Figur 16: Gjenstander fra båt- og ryttergraven på Kaupang. ID 23/68. Foto etter Skre og Stylegar 2004:60.	Side:48
Figur 17: Fossile sjøpinnsvin. Ribes Vikinger. Foto: U. Grøtberg.	Side:50
Figur 18: Lillbjärs III. Tegning: U. Grøtberg.	Side:53
Figur 19: Bopparve. Tegning: U. Grøtberg.	Side:53
Figur 20: Broa IV. Tegning: U. Grøtberg.	Side:55
Figur 21: Rolvsøyrevlet. Etter Ingstad 1992:179.	Side:56
Figur 22: Rytterfigur fra Gokstad. ID 113. Rygh 602.	Side:57
Figur 23: Sleipner. Etter Nylén 1978:69.	Side:66
Figur 24: Bjørnstadskipet i Østfold. Etter Hagen og Joys 1962:113.	Side:67
Figur 25: Rekonstruert hjelm fra Gjermundbu. Etter Grieg 1947: Plansje VI.	Side:80
Figur 26: Vognen fra Oseberg. Foto: Universitetets Oldsaksamling.	Side:84
Figur 27: Kvinne og vogn. Etter Nylén 1978:102.	Side:84
Figur 28: Hjelmen fra Sutton Hoo. British Museum. Foto: U. Grøtberg.	Side:87
Figur 29: Båtgrav fra Orkenøyene. Bilde etter Graham-Campbell et al. 1997:154.	Side:87
Figur 30: Stigbøylar fra Langeland. Langeland museum. Foto: O. Tveiten.	Side:89
Figur 31: Hammars I. Tegning: U. Grøtberg.	Side:92

Liste over tabeller

Tabell I:	Museumsnumre.	Side:21
Tabell II:	Geografisk og prosentvis fordeling av gravmaterialet.	Side:38
Tabell III:	Gjenstandskategorier.	Side:40-42
Tabell IV:	Spesielle gjenstander.	Side:49-50
Tabell V:	Dendrokronologiske dateringer av skipsgravene fra Oseberg, Gokstad og Tune (Tabell etter Bonde 1997:200).	Side:77
Tabell VI:	Dateringer av gravene fra Kaupang.	Side:90

Kapittel 1: Innledning

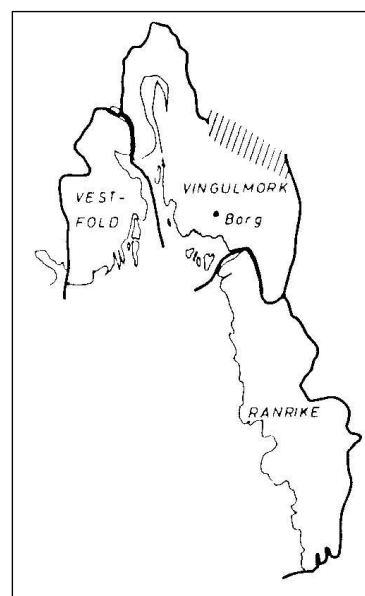
Temaet for dette arbeidet er symbolbruk i vikingtiden. Nærmere bestemt symbolbruk i forbindelse med dødsforestillinger, sosial status, sosialt kjønn og etnisitet i ryttergraver, båt- og skipsgraver i Oslofjordsområdet. For å få en fyldig diskusjon omkring dette er det valgt en tverrfaglig innfallsvinkel, der det i tillegg til det arkeologiske materialet også blir trukket inn andre utfyllende kilder, slik som billedmateriale, skriftlige kilder og forskning omkring nordisk religion basert på blant annet tekststudier.

Tidsperioden for undersøkelsen er hele vikingtiden. Vikingtiden dekker en periode på rundt 250 år. Den starter på slutten av 700-tallet og varer til noe ut på 1000-tallet (Stylegar 2005:435). Tidsrommet som kalles vikingtid vil variere noe, alt etter hvilken definisjon, hvilket fag og hvilke geografiske regioner som legges til grunn, uten at det har noen praktisk betydning i denne sammenheng. Dette er den siste av de forhistoriske periodene og mot slutten kommer overgangen til historisk tid. Studier av vikingtiden er derfor godt egnet for en tverrfaglig innfallsvinkel, siden kildekategoriene begynner å bli mer omfattende enn i de foregående perioder.

I stedet for et større geografisk område er Oslofjordsområdet valgt for å gjøre undersøkelsen gjennomførbar. Materiale fra andre deler av Europa kommer til å bli trukket inn i drøftningen, men det er bare materialet i Oslofjordsområdet som kommer til å bli gjennomgått i detalj.

1.1 Områdebeskrivelse

Grunnlaget for denne undersøkelsen er Viken-området. Dette området er delvis blitt sett som en enhetlig region i yngre jernalder og tidlig middelalder, der drøftinger om dansk overherredømme har stått sentralt (Sigurðsson 2003:8-9). Viken, området rundt Oslofjorden, var delt inn i tre hovedområder, senere kalt fylker. I sør lå Ranrike (Båhuslen) i sørvest lå Vestfold og midt imellom lå Vingulmork (som stort sett tilsvarte dagens Østfold og Akershus) (Schia 1995:131). Undersøkelsen følger dagens fylkesgrenser, der materiale fra Østfold, Vestfold,

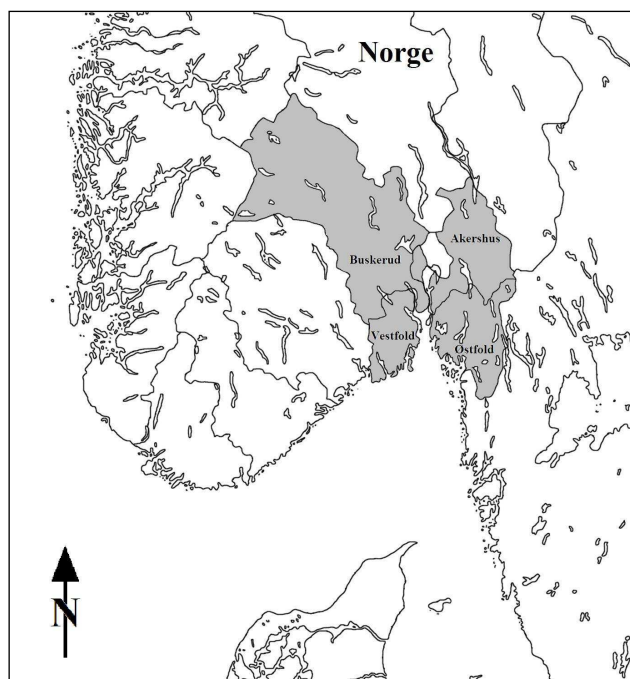

Figur 1: Viken. Kart etter Schia 1995:132.

Akershus og Buskerud (med unntak av Numedal, hvor det ikke var noen relevante graver) vil bli gjennomgått. Buskerud er valgt ut i stedet for Båhuslen som tilhørte det gamle Viken-området. Dette ble valgt for å få et mer konsentrert område å rette fokus mot. Også Oslo kommune hører til regionen, men det er ikke registrert aktuelle gravfunn herfra.

Akershus fylke har et areal på cirka 4900 km². Av dette er 315 km² vann og innsjøer. Fylket ligger stort sett lavt, med Fjellsjøkampen i Hurdal som høyeste punkt (812 m o.h.). Glomma med sideelver (blant annet Vorma) renner sørover gjennom fylket og ut i Øyeren (GL¹ 1963:145, 149).

Buskerud har et samlet areal på cirka 14 800 km², hvorav 960 km² er vann. Det høyeste punktet i fylket er Folarskarnut på Hallingskarvet (1933 m o.h.), som ligger tett opp mot grensa til Hordaland fylke. De dominerende vassdragene i fylket er Hallingdalselva-Drammenselva som munner ut i Drammen og Lågen som krysser fylkesgrensen til Vestfold ved Hvittingfoss. Begge disse renner mot sørøst, fra de respektive dalførene (GL 1963:733, 736).

Figur 2: Oversiktskart over undersøkelsesområdet. U. Grøtberg.

Kystområdene i Vestfold er lave, og Skibergfjellet (631 m o.h.) er fylkets høyeste punkt. Lågen renner ut i havet ved Larvik, ellers er det enkelte relativt små vassdrag. Arealet til Vestfold er cirka 2300 km², hvorav 80 km² er vann (GL 1963:883, 887).

Østfold er preget av lavland, med Røvasshøgda (333 m o.h.) som fylkets høyeste punkt. Fylkets areal er ca 4200 km², hvorav 300 km² er vann. Fra Øyeren renner Glomma ut ved

¹ GL: Norge, geografisk leksikon, bind II (red: Brøgger, Myklebost, Røhr og Strømme).

Fredrikstad. I eldre tid var det her et sideutløp langs Visterflo, som var med på å danne Rolvsøy. Hobølelva som renner ut i Vansjø og Haldenvassdraget med utløp i Halden er fylkets to andre store vassdrag (GL 1963:37, 41).

1.2 Problemstilling

Dette arbeidet handler om båt-, skips- og ryttergraver i et nærmere avgrenset område på Østlandet. Analysen fokuserer på de symbolske aspektene ved disse gravformene, og diskusjonen beveger seg derfor innenfor en ramme av symboler knyttet til liv, død og dødsforestillinger. Selv dette er et stort og omfattende tema, og en avgrensning har derfor vært nødvendig:

Haugen, skipet, båten, hesten, rytteren og hallen kan alle ha fungert som symboler eller meningsbærende uttrykk i vikingtiden (Gansum 2004; Herschend 1997). En arena hvor man må regne med at symboler ble aktivt brukt er i forbindelse med død og begravelse. For å kombinere disse symbolene er det nærliggende å undersøke og sammenligne ryttergraver med skips- og båtgraver. Når det gjelder geografisk fordeling er disse gravtypene delvis gjensidig ekskluderende. Det er derfor berettiget å sette opp følgende hovedproblemstilling: Er ryttergraver og båtgraver uttrykk for to ulike ideologier, eller er ryttergravene innlandets skips/båtgraver – og altså bare forskjellige materielle uttrykk for den samme ideologi? I dette ligger det et spørsmål om disse to tilsynelatende forskjellige gravtypene var to forskjellige fysiske uttrykk for de samme forestillinger, tanker og ideer.

Å undersøke alle aspekter av disse gravene vil fortsatt være en for stor oppgave i forbindelse med dette arbeidet. Derfor er fire underproblemstillinger valgt ut. Disse omhandler dødsforestillinger, sosial status og etnisitet. Med sosial status menes her samfunnssjikt og sosialt kjønn, selv om begrepet sosial status kan romme mye mer.

1.3 Underproblemstillinger

Hva kan utledes om dødsforestillinger i det norrøne samfunnet med utgangspunkt i graver og gravgods?

I det norrøne samfunnet eksisterte det trolig flere parallelle dødsforestillinger. Enten kunne man fortsette et liv i selve haugen, eller man kunne havne i et av flere dødsriker. Disse var Hels rike, Nivlhel, Valhall, Helgafell, et rike hos Frøya og et hos Ran i havet (Steinsland 1997:100, 2005:347). (Se kapittel 2.6). Det som forsøksvis vil bli besvart gjennom analyse av gravgods og mulige symboler, er hvorvidt menneskene i det norrøne samfunnet utstyrte gravene slik at den døde kunne begi seg ut på en reise til et dødsrike, om vedkommende skulle fortsette å bo i graven, eller om det var en både-og-løsning, hvor den døde kunne reise til og fra graven. Det trenger ikke å være noen motsetninger mellom gjenstander som ble brukt i forbindelse med å reise eller å bo. I følge Gansum (2004:178-180) var det å reise og ikke minst det å komme tilbake igjen viktige aspekter ved livet. Han overfører dette på gravmaterialet og mener det kan ha foregått en reise inne i haugen, under jorda, noe som er mer forenelig med det å bo i haugen enn en enveis reise til et dødsrike. Men hvis gravene for eksempel kun inneholder utstyr egnet for reising og ingen ting som kan ha med erverv å gjøre, er kanskje en reise til en annen destinasjon enn graven det mest sannsynlige. For å komme enda nærmere innpå problemstillingen om symbolbruk i forbindelse med dødsforestillinger i gravene blir det nødvendig å trekke inn skriftlige kilder.

Hvilket eller hvilke sosiale sjikt er representert i de utvalgte gravene?

Graven, dens utforming og utstyr kan både reflektere den sosiale statusen til den døde, og den sosiale statusen til de som sto for begravelsen. Sosial status kan være maktposisjoner, både verdslige og rituelle eller symbolske. Trolig er det bare frie individer med en viss rang i samfunnet som har fått disse gravene, ettersom de kunne være svært ressurskrevende. Spørsmålet blir om det finnes gjenstander eller spor etter handlinger som kan si noe om hvilke sosiale sjikt som er representert i gravene. Det som står sentralt her er gjenstander som kan knyttes til rituelle handlinger, eller rike graver.

Hvem ble begravd i gravene?

Sosialt kjønn er en annen form for sosial status, og dermed for andre sosiale relasjoner. I denne sammenheng er det i forhold til det at menn og kvinner kanskje ble forespeilet noe forskjellige dødsriker eller reisemetoder for å komme dit. I forbindelse med kjønnsidentifikasjon av gravene kommer også spørsmålet om bestemte gjenstander kan symbolisere forskjellige kjønn? Her er det en viss fare for ringslutning, siden kjønnsbestemmelsene av gravene i hovedsak er basert på nettopp materiell kultur og ikke osteologisk materiale. Men undersøkelser, som *Iron Age Man in Denmark* (Sellevold et al. 1984), har vist et relativt godt sammenfall mellom biologisk kjønn bestemt ut fra skjellettet, og de gjenstandene de døde har fått med seg i graven. I denne undersøkelsen kommer det sosiale kjønn til å være viktigere enn det biologiske, selv om dette i stor grad kan være sammenfallende. (Se kapittel 2.5 for en mer utfyllende diskusjon om biologisk kontra sosialt kjønn).

Ble ryttergraver, båt- og skipsgraver brukt som etniske markører i vikingtiden?

Noe som er viktig i forhold til etnisitet er hvorvidt dette både kan og ikke minst blir uttrykt ved hjelp av gravskikk. Har båt-, skips- eller ryttergraver blitt brukt som etniske markører og i så tilfelle hvor og når? Her kommer en del gravmateriale fra De britiske øyer til å bli trekt inn, for å undersøke om disse kan si noe om markeringen av en nordisk etnisitet der. Andre områder kunne også blitt drøftet, men her er kun ett geografisk område valgt ut for å gjøre det gjennomførbart. Et naturlig spørsmål er om en spesiell gravform som båtgravskikken betyr det samme ”hjemme” og ”ute”, eventuelt i kontakt med det fremmede? Kan båtgravskikken på Kaupang også tolkes som et uttrykk for etnisitet? Kaupang var en arena hvor det eksisterte kontaktflater mellom etniske grupper og forskjellige kulturer. Som tidligere nevnt kommer båtgraver og ryttergraver til å bli sammenlignet. Det er derfor naturlig å forsøke dette også i sammenheng med etnisitet, selv om det utenlandske ryttergravsmaterialet er lite og til dels uoversiktlig. Ryttergravene vil bli forsøkt knyttet opp mot norrøn gravskikk på De britiske øyer.

1.4 Forskningshistorie

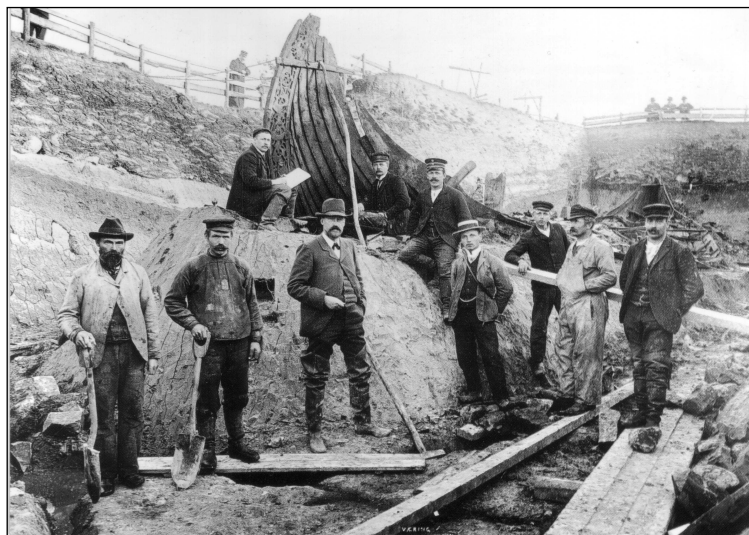
Rytter-, båt- og skipsgraver har på grunn av sin karakter ofte blitt diskutert. Her kommer en del forskere og noen kjente hovedteorier til å bli tatt for seg i korthet.

Ryttergraver

Det meste som finnes av eldre litteratur er som oftest typebestemmelser av rytterutstyr, og enkeltstående artikler som nevner rytterutstyr, for det meste stigbøyer, (for eksempel Montelius 1873-75, Rygh 1885, Müller 1888-95, Stolpe och Arne 1912, Petersen 1919 og 1951, Arne 1934, Westin 1941, Thorvildsen 1957 og Norberg 1972). I 1989 kom Helge Braathens avhandling om de norske ryttergravene, der han sammenholder dem med de politiske strukturene i eldre rikssamlingstid. Denne er i all hovedsak basert på en upublisert magistergradsavhandling fra 1977, men nyere funnmateriale er innarbeidet. Anne Pedersen har tatt for seg ryttergraver og våpengraver, hovedsakelig i Danmark, men hun sammenligner også de danske funnene med funn fra Sverige og Norge (Pedersen 1997a:180). Et spørsmål hun har jobbet med er hvorvidt en kan koble sosiale og militære posisjoner som er nevnt i skriftlige kilder til det arkeologiske materialet som finnes i gravene (Pedersen 1997b:123).

Båt- og skipsgraver

Det har blitt gjort langt mer i forbindelse med båt- og skipsgraver enn i forbindelse med

Figur 3: Utgravningsbilde fra Oseberg. Foto: Universitetets Oldsaksamling.

ryttergraver. Begrepet "båtgravskikk" har i det senere blitt diskutert i en hovedfagsoppgave (Nilsen 1997), og for en mer detaljert oversikt over forskningshistorien har jeg valgt å vise til denne, hvor forskningshistorien fra 1675 og fram til midten av 1990-tallet blir systematisk gjennomgått.

I følge Nilsen (1997:14) var det svensken Oluf Rudbeck (1675) i *Atlantica* som først koblet nagler i graver opp mot muligheten for at disse naglene stammet fra båter. Han mente også at det kunne være sjømenn som var begravd i disse gravene. Siden den tid er det skrevet en hel del om ”gravkategorien” båtgraver uten at begrepet ”båtgrav” nødvendigvis har blitt alt for mye problematisert. Werlauff (1827) anså skipsgravene for å være nordboernes særegne gravform, som viste tilbake på et sjøfarende folk samt den dødes status, siden et skip var kostbart. Montelius (1885) var interessert i båtgravenes indre mening, og vektla tolkningen om at båten var et transportmiddel til dødsriket. Schetelig (1917) hadde i Osebergpublikasjonen en liste over norske båtgraver. Han mente at det ikke var noen prinsipielle forskjeller på skip og båt. Han vektla også at båtgravene fulgte vanlig gravskikk i vikingtiden, og at forskjellen på graver med og uten båt ikke var store. Wiberg (1937) mente at båten tidvis ble brukt som transportmiddel av den døde, men at det ikke dreide seg om noe transportmiddel beregnet på en reise til et dødsrike. Ohlmarks (1946) så på denne tolkningen som et kompromiss mellom tolkninger om at den døde bodde i båten og at båten transporterte den døde til et dødsrike. Næss (1970) diskuterte i en artikkel hvorfor selve båtgravskikkbegrepet blir brukt uten at innholdet i det blir presisert. Båtgravene blir ofte behandlet løsrevet fra sin lokale kontekst. Müller-Wille (1970) lagde en katalog over båtgravene i Nord-Europa. Hele undersøkelsen er preget av å være svært beskrivende, og han kom med få egne tolkninger. Han avviste tolkningen om båten som transportmiddel til dødsriket, og prøvde vagt å knytte den opp mot fruktbarhetskult (Müller-Wille 1970:149). Schönback (1980) så båten som en nødvendig del av den dødes utstyr, spesielt i miljøer der båten var viktig i livet. Senere fremhevet han båten som et symbol på kult og forenende element mellom forestillinger om fruktbarhet og død. Båtsymbolikken ble her knyttet til Frøykulten (Schönback 1994). Blindheim presenterte båtgravene fra Kaupang i forbindelse med de store undersøkelsene som ble foretatt der (Blindheim, et al. 1981; Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995). Opedal (1997; 1998) skrev om skipsgravene fra Karmøy og vektla båten som et fruktbarhetssymbol i forbindelse med rituell kommunikasjon som politisk strategi. Senere tok hun for seg skipsgravene som en viktig del i forbindelse med konstituering av makt (Opedal 2005).

Av senere gravninger av båtgraver bør Gulli nevnes. Gravfeltet på Gulli, i Tønsberg kommune, er det største vikingtids gravfeltet som er blitt gravd ut på Østlandet siden 1950-tallet, da Blindheim undersøkte Kaupang (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:5-9; Gjerpe

2005). I alt 20 graver ble undersøkt her i feltsesongene 2003-2004, og av disse var åtte båtgraver (Gjerpe 2005:27-105).

Vikingskipet som symbol har også blitt brukt senere i historien. Vikingene som litterært fenomen ble populære i Norden og i det viktorianske England tidlig på 1800-tallet, blant annet med publiseringen av Esaias Tegnér's (1825) versjon av *Frithiofs Saga*. Publiseringen av Snorres *Heimskringla* var også viktig. Vikingene ble ”in” blant annet med utgravinger av Gokstadskipet i 1880 (Nicolaysen 1882) og med seilasen av kopien ”Viking” til verdensutstillingen i Chicago i 1893. Dette viste at de heroiske saga-beretningene om vikingene ikke var fritt oppspinn. Denne ”moten” ble et sentralt element, dels i norsk nasjonsbygging, dels i svensk regional identitetsstrid med Vestgötsförbundet i spissen. Ved århundreskiftet sto evolusjonstanken og troen på politisk og teknologisk framskritt sterkt, og skipets utvikling fra roskip til seilskip ble satt i forbindelse med de politiske endringene fra småkongedømmer i merovingertid til begynnende rikssamling i vikingtid (Myhre 1996:2). Viktigheten skipsgravene har blitt tillagt skyldes til en viss grad riksbyggingen som foregikk på den tida de ble funnet, men Oseberg er uten sammenligning den rikeste graven fra vikingtiden som er funnet noe sted. Osebergskipet med sine praktfunn var en gavepakke i 1904 (Schetelig 1917b; Grieg 1928), men allerede etter 1.verdenskrig hadde de norske vikingskipene utspilt sin nasjonsbyggende rolle. Arbeiderbevegelse og målrørsle hadde tatt over (Nerbøvik 1999:240).

Figur 4: Vikingskipskopien *Viking*.

Kapittel 2: Begrepsavklaring og teori

Dette kapitlet handler om en del begreper og definisjoner, som vil være sentrale i de senere diskusjonene. De vil bli konkretisert nærmere i drøftingsdelen der det er nødvendig. Alle sider ved begrepene vil ikke bli behandlet, men kun de deler som er relevante for denne undersøkelsen.

2.1 Symbol

I semiologien (vitenskapen om tegn) spiller skillet mellom naturlige tegn og symboler en grunnleggende rolle. Et naturlig tegn er et tegn som betegner noe takket være en fysisk sammenheng (en årsakssammenheng) mellom tegnet og det som tegnet er et tegn på. Fotspor i snøen er for eksempel et tegn på at noen har gått der; mørke skyer er et mer eller mindre tilforlatelig tegn på at det vil komme regn. Symboler er derimot konvensjonelle tegn. Forbindelsen mellom symboler og det som de står for er kulturbetinget og ikke naturbetinget. At det røde trafikklyset betyr at man må stanse og vente, er avhengig av overenskomst i en konvensjon. Det samme gjelder for andre symboler (det norske flagget som symbol for den norske staten, hakekorset som symbol for nazismen, ordet "hund" som symbol for en viss type dyr, etc.)

(Nordenstam 1981:185)

It is generally agreed today that what most clearly distinguishes the human species from other life forms is our ability to use symbols. All intelligent thought and indeed all coherent speech are based on symbols, for words are themselves symbols, where the sound or the written letters stand for and thus represent (or symbolize) an aspect of the real world. Usually, however, meaning is ascribed to a particular symbol in an arbitrary way: there is often nothing to indicate that one specific word or one specific sign should represent a given object in the world rather than another.

(Renfrew & Bahn 2000:385)

Som sitatene over viser, er symboler en viktig del av det daglige livet. Knut Kjelstadli stiller i en artikkel fra 1997 spørsmålet *Hva er symboler?* Svaret han gir på dette er femdelt. Disse definisjonene kan stå hver for seg eller eksistere sammen. Et symbol representerer en størrelse utenfor symbolet selv. For eksempel kan et flagg representere en nasjon. Symbolet lagrer mening, og formidler denne. Symbolet fortetter mening, det vil si det har et overskudd av, eller en ekstra mening. Flagget er egentlig bare et tøyestykke, men skaper nasjonalfølelse. Til sist kan et symbol ha flere lag med meninger. Det kan ha en primær mening på overflaten, men en sekundær, ikke-symbolisk mening under overflaten (Kjelstadli 1997:3-7).

Et objekt kan på den ene siden fremkalle den samme meningen hos et kollektiv av mennesker, for eksempel en nasjon, en yrkesgruppe eller et trossamfunn. På den andre siden kan meningen kun være kjent for et enkelt individ. Symboler kan altså ha ulik grad av kollektivitet (Kjelstadli 1997:7).

Symboler kan være mer eller mindre bevisst valgt. De kan være formelt eller offisielt valgt som et merke for noe. (For eksempel har parlamentet i Norge bestemt at et våpenskjold med en løve og en øks på rød bakgrunn skal være et symbol på staten Norge.) I den andre enden av skalaen finner vi symboler som bare "de facto" fungerer som dette. De er ikke formelt antatt, og behøver heller ikke engang være uttrykkelig betegnet som symboler. Symboler kan altså ha ulik grad av formalisering (Kjelstadli 1997:10).

Symboler er også multivokale, det vil si at et og samme symbol kan ha ulike meninger avhengig av konteksten. Dette er viktig i forhold til denne undersøkelsen, fordi det åpner for at symbolikken rundt for eksempel en båtgrav kan forandre seg igjennom den tidsperioden det her er tatt utgangspunkt i, eller muligheten for at rytterutstyr i et geografisk område kan bety noe annet enn det gjør i et annet område.

Med dette som utgangspunkt, kan et symbol være så vel materielt som immaterielt. Det kan være et ord eller et objekt. Like viktig som hva symbolet er, er spørsmålet hvem symbolet er et symbol for. Alle vil ikke legge den samme meningen, eller noen mening i det hele tatt, i den samme gjenstanden eller ordet. For eksempel vil en binders stort sett bare fungere som et symbol på samhold mot fiender for folk som kjenner til 2. verdenskrig i Norge. På denne måten kan et symbol være med på å skape samhørighet og samhold i en gruppe. Symbolet vil samtidig være med på å ekskludere og virke ekskluderende på de som ikke er kjent med eller har tilgang på symbolbruken. Dette er vesentlig i forhold til begrepene "ritual" og "etnisitet" nedenfor.

Et symbol har både en mening og en funksjon i det sosiale livet. Det er et middel for å representere, lagre og formidle mening (Kjelstadli 1997:12). Særlig kjent her er Pierre Bordieu (1996b) sin artikkel om symbolsk makt. I denne artikkelen drøfter han tre måter å tenke på om system av symbol (symbolsystem): kunst, religion og språk (Bordieu 1996b:39). Symbolsystemene kan være med på å strukturere den menneskelige handlingen, men de blir også påvirket og endret av individene (Bordieu 1996b:39-40). Symbolene er her med på å

skape virkeligheten, de konstituerer det gitte (Kjelstadli 1997:12-14). Symbolsystemer produsert av en helhetlig gruppe skiller seg grunnleggende fra symbolsystemer produsert av et spesialkorps (for eksempel et presteskap) (Bordieu 1996b:43-44).

Dette arbeidet vil ta for seg et utvalg symboler og sett av symboler, knyttet til gravskikk, båten og rytteren i norsk vikingtid. Måter symbolene er anvendt, vil bli brukt som grunnlag for videre tolkninger.

2.2 Myter

Religion rommer et forestillingsunivers som kommuniseres i form av fortellinger. Disse er uhyre viktige elementer i kulturen. I bunnen av hver kultur² er det som regel noen hovedfortellinger som gjenskapes og transformeres i stadig nye varianter. Dette er kulturens myter eller hellige fortellinger. [...] Vi ser på myter som nøkler til den livstolkingen som på et visst stadium var gyldig i de nordiske landenes historie.

(Steinsland 2005:29).

Mytene kan være kognitive forsøk på å "løse" eller forene enkelte motsetninger som i virkeligheten er uløselige, motsetningen mellom natur og kultur er kanskje den mest sentrale (Olsen 1997:201). Myter *insisterer* i en form for utmattelsestaktikk, de argumenterer ikke (Barth i Olsen 1997:229). *A myth may be described as a narrative of significant past events with such relevance for the present that it needs to be re-told and sometimes re-enacted in dramatic or poetic form* (Renfrew & Bahn 2000:418).

De fleste kulturer har for eksempel en skapelsesmyte, som forklarer hvorfor verden er som den er, og hvordan alt henger sammen. Disse kan ofte virke som usannsynlige historier, men mytene innehar sin egen logikk (Renfrew & Bahn 2000:418-419). Det er ofte myter som ligger bak ritualer slik som de som blir brukt i forbindelse med gravlegging. Mytene forklarer, mens ritene til en viss grad viser mytene.

2.3 Ritualer

I ritualer blir symboler brukt aktivt og gjennom ritualene blir de fornyet. Riter kan være utøvelse av magi, der de danner et mellomledd mellom de magiske formularene og eventuelle

² En bør merke seg forskjellen på "kultur" og "etnisitet" i nyere diskusjon av etnisitet, se nedenfor.

gjenstander (Malinowski 1984:403-408). Et ritual kan defineres som en handling eller aktivitet som uttrykker verdier (eller konseptuelle orienteringer). Disse kan være inspirert eller frembrakt av symboler, myter og tro (Gansum 2004:226). Ritualer blir brukt av mennesker for å kommunisere med det hinsidige (Steinsland 2005:29). Kommunikasjon, også rituell kommunikasjon, består av to elementer; en måte å si noe på og de måtene vi forstår hva som blir sagt på. Et rituals mening er ikke bare å finne i hvordan det blir utført, men også i hvordan det blir oppfattet. Det vil si den måten denne ”koden” kommuniserte med deltakerne, deres forventninger og tolkninger av ritualet (Barret 1991:1). Ritualer kan være ganske stabile gjennom perioder med politisk og økonomisk forandring (Barret 1991:5).

Ritualer følger regler. De er nødvendige og sedvanemessige handlinger, som fungerer som mekanismer for å integrere tro og handling med hverandre. Tro kan eksistere uten ritualer, men ritualer kan ikke eksistere uten tro. Ritualer er ofte bekreftelser på en felles eller offentlig enhet, noe som står i kontrast til mer individorienterte handlinger (Gansum 2004:226). Et symbol kan være privat, mens et ritual er kollektivt. Ritualer blir ikke begrunnet eller uttalt, de er bare handlinger som stadig blir gjentatt, og de kan angi føringer og virke styrende for hvordan mennesker oppfører seg i forskjellige situasjoner (Gansum 2004:226). Det er deltakerne selv som gjennom sine ritualer gir eksistens til guder, ånder og forfedre, og det er her den største kraften til ritualene ligger. Gjennom metaforer, assosiasjon og den rituelle teksten, ser det ut som at hverdagslige verdier kommer fra en annen verden. Ritualer og religiøs bevissthet kommer ut av de samme materielle forutsetningene som hverdagslivet. De kan ikke analyseres som om de skulle ha et eget liv uavhengig av det verdslige (Barret 1991:5-6).

Pierre Bordieu (1996a) har lagt vekt på ritualer som innstiftende handlinger. Med utgangspunkt i overgangsritualer, (jfr. *Rites de Passage* av van Gennep³ (1999)), legger Bordieu vekt på ritualenes betydning for å skape og vedlikeholde skiller i et samfunn, og mellom samfunn. Ritualene virker ekskluderende (Bordieu 1996a:27). Overgangsritualer er med på å skille de som har gått gjennom dem fra de som ennå ikke har gjort det. Det vesentlige her er likevel å skille ut de som ikke har mulighet til å delta i ritualene, og aldri

³ van Gennep skilte allerede i 1909 ut overgangsriter som en egen kategori riter. Disse ritualene er knyttet til overganger og endringer, slik som fødsel og død, initiering og ekteskap.

kommer til å gå gjennom dem. Ritualene innstifter en forskjell mellom de som ritene vedrører, og de de ikke vedrører ("*rites d'institution*") (Bordieu 1996a:27).

En sentral del av ritualet består i å trekke en linje, som dermed deler den sosiale verden. Ved å ha høytidelige markeringer av det å krysse linjen, i form av overgangsritualer, blir ritualet og seremonien det som virker viktigst, og som folk legger merke til. Det som egentlig er viktig er likevel linjen. Ved å delta i, og dermed godta overgangsritualet, definerer gruppen seg i forhold til en helhet, som ofte forblir skjult og ubemerket; ved å behandle x og y forskjellig, vigsler ritualet forskjellen (Bordieu 1996a:28). Eksempel 1: Konfirmasjon: ritual fra ung mann til voksen, skiller i enkelte samfunn ut kvinner, som ikke kan konfirmeres i motsetning til menn. Eksempel 2: båtgravskikk; ritual fra levende til død, skiller ut "de andre" (f.eks. kristne), som ikke kan begrades i båt.

Å bruke overgangsritualer vil derfor være med på å skille "oss" fra "de andre", noe som vil være sentralt blant annet når man skal diskutere etnisitet. På denne måten kan klassiske overgangsritualer i forbindelse med begravelse og død brukes til å si noe om for eksempel gruppetilhørighet. Begravelsen blir en arena hvor man kan vise hvor man hører til og hvem som står utenfor denne gruppen.

2.4 Etnisitet

Forskjeller i det arkeologiske materialet ble tidlig på 1800-tallet hovedsaklig forklart ut fra ulik alder, selv om også "rase", "folk" og liknende begrep ble trukket inn. Da det på slutten av 1800-tallet etter hvert ble klart at alder alene ikke kunne forklare forskjeller i materialet, ble begrepet "kultur" trukket inn som forklaring (Olsen 1997:32). Med begrepet "kultur" ble det rettet fokus mot sammenfallende mønster i de materielle levningene, og paralleller ble trukket mellom denne materielle "kulturen", og det som i dag blir omtalt som "folk"⁴. Til en viss grad ble også "språk" og "rase" trukket inn her, i alle fall fram mot 2. verdenskrig. Dette ble likevel debattert og problematisert (Shetelig 1947). Kultur er et begrep som blir brukt for å betegne menneskelig oppførsel, noe som indikerer at det finnes distinkte (etniske) grupper som korresponderer med de enkelte kulturene (Barth 1969:9). En etnisk gruppe er biologisk

⁴ Begrepet "folk" stammer fra klassiske historiske tekster som delte verden opp i slike folk, jfr. blant annet Bibelen, Saxo, Bede og Tacitus.

selvoppretholdende. Den deler felles grunnleggende kulturelle verdier og utgjør et område av kommunikasjon og interaksjon samt har et ”medlemskap” som identifiserer seg selv og som blir identifisert av andre som en egen kategori atskilt fra andre kategorier av samme type (Barth 1969:10-11). Tradisjonelt har dette blitt uttrykt ved at *en rase = en kultur = et språk, og et samfunn = en enhet som støtter ut eller diskriminerer andre* (Barth 1969:11). Etniske grupper kan være kulturbærende enheter (Barth 1969:11). Noe av det som ofte blir mest vektlagt er at en etnisk gruppe deler felles grunnleggende kulturelle verdier. I følge Barth (1969:11) bør dette heller ses på som et indisium eller et resultat i stedet for en primær og definerende karakteristikkk av etnisk gruppeorganisasjon.

I etterkrigstiden var arkeologien inne i en krise, og begrep som ”folk” og ”kultur” ble mye mer betent enn tidligere (Olsen 1997:40-41). Disse begrepene ble til dels erstattet med mer nøytrale begrep, for eksempel ”kompleks” og ”tradisjon” (se for eksempel Hagen 1967:20-21). Enkelte har også gått så langt som til å avvise at arkeologer bør drøfte etnisitet i det hele tatt, så lenge en ikke kan støtte seg på etnografiske eller historiske kilder (Trigger 1995:227). Men det finnes likevel arkeologer som mener at temaet kan belyses og diskuteres ut fra et arkeologisk materiale. Blant andre Bergsvik (2003, 2005) har tatt opp temaet, med utgangspunkt i vestnorsk neolittikum, og Røstad (2002) har sett på skandinavisk identitet i angelsaksisk England (cirka 450-800 e. Kr). Hvorvidt etnisitet har blitt diskutert eller ikke, kommer noe an på hva hver enkelt har lagt i selve begrepet etnisitet.

Etnografiske studier har vist at etnisitet i form av klart atskilte kulturer, nesten aldri forekommer. For eksempel har Barth (1969) og andre antropologer ment at fokuset heller måtte rettes mot etnisitet som grensefenomen. Barth skiller mellom ”etnisitet” og ”kultur”. Kultur er flere sett av ulike elementer (språk, kosmologi, religion og så videre) og ikke et enkelt fenomen. Etnisitet er derimot et sosialt konstruert fenomen. Et individ kan tilpasse eller endre etnisitet, ut i fra egne økonomiske interesser (dette har blitt kalt ”entreprenørvirksomhet”) eller som økologisk tilpassing. De kulturelle og etniske grensene behøver derfor ikke å være sammenfallende. Hodder (1982:103) viser til etnografiske eksempler fra Kenya hvor masai manipulerer sin egen etnisitet for å komme unna tørke, plyndring og forfølgelse fra regjeringen.

I enkelte grenseområder og kontaktflater kan det være formålstjenelig å fremheve sin egen etnisitet som forskjellige fra de andres. Andre ganger kan disse forskjellene bli tonet ned, mens likheter blir fremhevet, for å unngå konflikter.

Individet som den sentrale enheten innen sosial teori, uavhengig av sosiale strukturer, har blitt kritisert av blant andre sosiologen Giddens (1979, 1984). Han mener at sosial handling ikke er uavhengig, men at den foregår i en dualitet mellom individer og strukturer. Enkelte antropologer har blitt inspirert av dette, og Eriksen (1992) har fokusert på at grunnleggende kulturelle verdier har betydning, og at deler av den menneskelige kunnskapen kan være ubevisst og kroppsliggjort. Den sosiale konstruksjonen av kulturelle likheter er avhengig av sosial konstruksjon av kulturelle forskjeller. Derfor er det nettopp i grensestrøk at etniske forskjeller blir fremhevet og reproduisert. Grenser opprettholdes selv om det er en stadig strøm av personer over dem. Etniske distinksjoner er ikke avhengig av fravær av sosial interaksjon eller aksept, men er tvert imot ofte selve grunnlaget for altomfattende sosiale systemer (Barth 1969:9-10). De grensene som definerer eller omslutter en etnisk gruppe eller en kulturell ”pakke” er sosiale grenser, selv om det kan være geografiske områder som motsvarer dem. Etniske grupper er ikke kun, eller nødvendigvis basert på okkupasjon eller bosetting av enkeltterritorier (Barth 1969:15). Grenser blir vedlikeholdt, særlig i situasjoner med sosial kontakt mellom personer fra forskjellige kulturer. Etniske grupper vil kun være vedvarende som betydelige enheter hvis de viser tydelige forskjeller i oppførsel som opprettholder kulturelle forskjeller (Barth 1969:15-16).

Materiell kultur og etnisitet

Å tolke etnisitet ut fra materiell kultur kan være problematisk. Etnisitet har vært et betent tema etter andre verdenskrig. Følgelig har det kommet noe i bakgrunnen fram til den senere tid. Det vil her ikke komme noen generell ”fasit” for hvordan etnisitet kan spores i arkeologisk materiale. Derimot vil et spesifikt materiale, i all hovedsak båtgraver og til dels ryttergraver fra De britiske øyer, men også gravmaterialet fra Kaupang, bli undersøkt for å se om de kan si noe om bruk av symboler i forbindelse med etnisitet.

Det som ligger til grunn for tolkningene om etnisitet er ikke ensidig basert på det arkeologiske materialet, i form av nordiske gravformer på De britiske øyer og hedenske graver i ellers kristne områder. Også samtidige opplysninger om nordiske folk på De britiske øyer ligger til grunn for disse tolkningene. På denne måten kan forskjeller i den materielle kulturen i forhold

til den som er kjent fra De britiske øyer generelt og en likhet med den materielle kulturen i deler av Skandinavia kunne fungere som indikasjoner på at det dreier seg om forskjellige etniske grupperinger.

Båtgraver og graver med rytterutstyr som kan sies å ha et skandinavisk preg kan trolig tolkes som etniske markører når de blir funnet utenfor Skandinavia, i for eksempel Russland, Frankrike og på De britiske øyer. Kanskje kan båtgravene fra gravfeltene på Kaupang i Vestfold også tolkes som etniske markører, siden det her er en stor konsentrasjon båtgraver, og dette er et område hvor etniske grupper har hatt kontakt med hverandre. Her var det kanskje viktig å markere hvem man var. Hvis man antar at de som ligger begravd her er bønder og handelsmenn fra distriktet, kan disse gravene inneholde meningsbærende symboler, ikke bare knyttet til status, religion og kjønn, men også knyttet til etnisitet. De lokale har gjennom bevisste valg i forbindelse med gravleggingen ønsket å markere lokal etnisk tilhørighet i motsetning til tilreisende handelsmenn.

Oss og de andre

Barth (1969) hevder at etnisitet kommer tydeligere til syne og er viktigere å vise i møte mellom forskjellige etniske grupper, mens Bourdieu (1996a) påpeker viktigheten av å ekskludere enkelte grupper blant annet gjennom hvem som kan delta i forskjellige typer ritualer. Ritualer og symboler brukes i større grad ekskluderende enn inkluderende. Eksklusjonen gjelder fra betydningen av ritualet, ikke bare fra deltakelse i det. Eksempel: En gruppe mennesker kan bli gravlagt i båtgraver og få være med på ritualene rundt disse begravelsene. De kjenner også til i alle fall deler av den symbolske betydningen, noe som skiller denne gruppa fra for eksempel kristne innbyggere på De britiske øyer som ikke kan få delta i denne symbolverdenen eller få denne typen graver.

Barth mener at etnisitet blir uttrykt mer tydelig i grenseområder hvor to eller flere forskjellige grupper møtes. Dette kan eventuelt brukes på skandinaver utenfor Skandinavia. I slike områder kan det bli dannet såkalte ”norrøne hybridkulturer” (Keller 2006). Også skandinaver hjemme i møte med handelsmenn fra andre etniske grupper på handelsplasser kan ha behov for å markere etnisitet. Man får et større behov for å vise sin etniske tilhørighet når man blir konfrontert med noen utenfor sin egen gruppe. En måte å vise denne tilhørigheten kan være gjennom gravskikk og ritualene knyttet til denne. Bourdieu mener at det viktigste med riter,

spesielt overgangsriter, ikke er skillet mellom de som har gjennomgått dem og de som ikke har gjort det, men mellom de som har og kan gjennomgå dem, og de som aldri har muligheten til å gjennomgå dem. Det viktigste med disse ritene blir da å ekskludere, ikke inkludere. Dette vil da bli en effektiv måte å skille oss fra de andre, i og med at de andre blir ekskludert fra disse ritene. Det kan være viktigere å ekskludere de andre enn å inkludere oss, for på den måten å få en uensartet gruppe til å framstå som en helhet (Bourdieu 1996a:27-37).

Ikke alle vil nødvendigvis følge en strategi som går ut på å ekskludere. Denne strategien er kanskje ”tryggest” for en allerede sterk gruppe. En alternativ strategi er å dempe de etniske signalene for å redusere graden av konflikt. Hvis dette blir gjort i gravskikken, vil det være vanskeligere å skille ut graver med etnisk forskjellige avdøde innenfor et gitt område, fordi forskjellene vil være mindre enn likhetene, og gravskikken blir da ikke brukt som en tydelig etnisk markør.

2.5 Sosialt og biologisk kjønn

I diskusjoner om kjønn blir det gjerne skilt mellom det biologiske kjønnnet (”sex”) og det sosiale kjønnnet (”gender”). Begrepet sosialt kjønn viser at oppfatningen av kjønn og kjønnsroller i stor grad er kulturelt konstruert, og kan variere mellom ulike kulturer og samfunn. Såkalt ”kjønnsspesifikk adferd”, for eksempel ”kvinnearbeid” og ”mannsarbeid” vil da være avhengig av tid og sted. Det blir viktig å ikke se på biologisk kjønn som sammenfallende med det sosialt dannede kjønnsbegrepet i et samfunn. (Olsen 1997:246).

Skillet mellom det biologiske og sosiale kjønnsbegrepet kan være vanskelig å finne. Den biologiske kategorien mann tilsvarer ikke nødvendigvis kategorien maskulin. Det samme gjelder kvinne og feminin. Maskulint og feminint er sosialt dannet i et samfunn (Olsen 1997:247). Fra arkeologien er det eksempler på at inventaret fra graver er blitt definert som ”sikre” eller ”typiske” mannsgraver, mens osteologiske analyser har vist at den gravlagte er kvinne. Dette betyr ikke nødvendigvis at gravene da automatisk blir omdefinert til kvinnegraver, men det kan si noe om hvordan det sosiale kjønnnet kan være noe annet enn det biologiske (Olsen 1997:247). Man kan spørre om ”mann” og ”kvinne” er de to eneste legitime kategoriene for kjønn, og om det gjør det problematisk å kjønnsidentifisere graver. Man må kanskje operere med et ”tredje kjønn” eller overgangsfaser mellom kjønnene, for å fange opp

flere sider ved det sosiale kjønn (Olsen 1997:247). (Se kapittel 3 for diskusjon av metoder for å identifisere det sosiale og det biologiske kjønn).

2.6 Dødsrikene

Under vikingtiden eksisterte trolig ulike forestillinger om forskjellige dødsriker side om side, uten at dette nødvendigvis var problematisk.

Hels rike blir betegnet som et dystert og mørkt underjordisk rike og under det ligger Nivlhel ("det mørke Hel") og man kunne visstnok dø i Hel og komme til Nivlhel. I Hel hersker en av jotunherkomst som lik dødsriket også heter Hel. Hun er søster av Fenresulven og Midgardsormen (Steinsland 1997:101; 2005:347). De som kom til Hel hadde dødd av sykdom og alderdom. Hel blir beskrevet stadig dystre og mer skremmende jo nærmere kristen tid vi kommer, og oppfatningen kan ha blitt farget av det kristne Djevelens rike. Hels rike er trolig for begge kjønn (Steinsland 2005:347, 349).

Valhall hører til Odin-kult og krig, og betyr de falnes hall. Odin samler de som er utpekt til å dø på slagmarken på sin egen gård, Valhall. Dette dødsriket er forbeholdt fyrster og de ypperste av krigerne. Til Valhall kommer menn, selv om det også finnes Valkyrjer der (Steinsland 1997:349, 2005:349). Valkyrjene ble sendt til slagmarken for å merke de krigerne som skulle falle i kamp. De var Odins kvinnelige medhjelpere (Steinsland 2005:177).

Helgafell er trolig et dødsrike for begge kjønn. Slekten dødefjell, det hellige fjellet, blir omtalt som et fjell som lå i nærheten av gården. Dette er et sted hvor de døde kunne "leve" videre (Steinsland 1997:100-101; 2005:349). Det finnes flere konkret fjell på Island som bærer dette navnet i dag. Kanskje fantes det enda flere slike fjell i vikingtiden.

Dødsriket hos Frøya blir kun omtalt i en kilde, *Egil Skallagrimssons saga*, og det ser her ut til at dette var et sted hvor også kvinner kunne komme. Hennes bolig Folkvang var trolig et folkerikt sted, kanskje et kollektivt dødsrike (Steinsland 1997:102; 2005:349)?

Ran rådet i havet, og de som omkom til sjøs kom til henne og ikke Hel. Folk i havsnød lokkes av Rans døtre, det å drukne blir det samme som å fanges opp av havkvinnens armer. De

norrøne kildene uttrykker en erotisk dimensjon ved døden, og dette dødsriket kan være et eksempel på dette (Steinsland 2005:348-349).

Det hersket også en forestilling om at den døde levde videre i graven (Steinsland 2005:349). Dette kan forklare mange av de gjenstandene som er lagt ned i enkelte graver. Den døde måtte utstyres på en slik måte at livet kunne fortsette i graven.

2.7 Avslutning

Ett grunnleggende premiss for undersøkelsen er at materiell kultur kan tolkes symbolsk og at den har en ”mening”. Dette er en forutsetning for mye av den arkeologiske forskningen, men den blir ikke alltid spesifikt uttalt og drøftet. I prinsippet kan alt arkeologisk materiale tolkes mer eller mindre funksjonelt og rasjonelt. En grav er da bare en måte å kvitte seg med levningene etter den døde på, og for eksempel er en båt i en grav bare en praktisk beholder.

I lengden er dette verken realistisk eller fruktbart innen arkeologisk forskning. I enkelte tilfeller har store ressurser blitt brukt på gravgaver og gravminner. Det er nærliggende å tro at ikke bare praktiske hensyn har ligget til grunn, men at noe av den materielle kulturen også kan tilskrives en symbolsk verdi. Hodder (1999:78) sier at *Many types of social meaning are practically involved in the material world. They are not spoken and are thus hidden, but they are not arbitrary and unavailable for study*. Det er derfor god grunn til å anta at materiell kultur, i dette tilfellet utvalgte deler av gravmaterialet fra vikingtid i Norge og på De britiske øyer, kan tolkes symbolsk. Hypotesen om at materielle levninger kan tolkes symbolsk kommer til å ligge til grunn for den videre diskusjonen. Deler av materialet vil bli tolket symbolsk og tilsynelatende likt materiale kan kanskje tolkes forskjellig, avhengig av hvilken kontekst det blir funnet i. Forskjellene kan ligge både i tid og rom.

Kapittel 3: Metode

3.1 Innsamling av materiale

Ryttergravene er i hovedsak basert på Helge Braathens katalog fra 1989, mens mange av båtgravene og skipsgravene er hentet fra Michael Müller-Willes katalog fra 1970 og hans liste fra 1974. I tillegg til disse er gravene fra Kaupang, Gulli og Tønsberg tatt med. Også de skriftlige tilvekstene for Universitetets Oldsaksamling i Oslo fra og med 1970 til og med 1998 har blitt gått igjennom for å inkludere nyere funn. Kun graver som har blitt gravd ut fram til og med 1998 er tatt med. Dette er fordi det er så langt de trykte tilvekstene går (tilveksten for 1998 kom ut i 2004) og kun materiale som i en eller annen form er publisert er inkludert i denne undersøkelsen. Ett unntak er gravene fra Gulli som er gravd ut senere, men som er publisert. Materiale eldre enn 1998 som av en eller annen grunn ikke har blitt publisert enda, er ikke behandlet.

Opplysninger om gravene er hentet fra:

- Oldsaksamlingens digitale hovedkatalog.
<http://www.ukm.uio.no/samlinger/gjenstandsdatab/>
- Oldsaksamlingens trykte tilvekstkataloger. Årgangene 1981-1988, 1992-1994 og 1998.
- *Foreningen til norske fortidsmindesterbevaring. Aarsberetning*. Forkortet Ab. Årgangene 1868, 1873-1875, 1877, 1884-1885, 1887, 1892, 1894 og 1900.
- Blindheim et al.: Kaupang-funnene bind I. *Norske Oldfunn XI*, 1981.
- Blindheim og Heyerdahl-Larsen: Kaupang-funnene bind II. *Norske Oldfunn XVI*, 1995.
- Brøgger et al.: *Osebergfundet* bind I, 1917.
- Brøgger og Schetelig: *Osebergfundet* bind II, 1928.
- Gjerpe: Gravfeltet på Gulli. *Varia* 60.
- *Samlingen Af Norske Oldsager i Bergens Museum* av Lorange fra 1876
- *Undsets Norske Oldsager i Fremmede museer* fra 1878.
- Scheteligs *Fortegnelse over norske baatgraver* fra 1917.
- Rapport fra gravning i Tønsberg av Nordman, 1989.
- Kari B. Bjercke (pers.med.) Arkeologi/formidling. Telemark museum.

I de tilfellene der det blir gått nærmere inn på spesifikke graver i teksten, refereres det til de museumsnumrene de har fått. Disse numrene står også i Appendiks I, II og III bakerst i oppgaven. Her er en kort gjennomgang, som forteller hva de forskjellige bokstavene i forbindelse med museumsnumrene står for.

Museumsnummer:	Forklaring:
C-nummer:	C står for Christiania, og de fleste gravene i undersøkelsen er katalogisert med et C-nummer.
B-nummer:	B står for Bergen, og et av gravfunnene fra Akershus er katalogisert i Bergen.
SM:	Skien Museum. Et av gravfunnene fra Vestfold kom i sin tid inn til daværende Skien Museum, som senere kom inn under nåværende Telemark Museum i Skien.
Nat.Mus. København:	Nationalmuseet i København. Noen av de tidligste funnene ble sendt til Danmark, og to ryttergraver fra Asak i Akershus er katalogisert her.
Oseberg:	Osebergfunnet har en egen nummerserie, og har derfor ikke fått noe C-nummer, og er katalogført i egne protokoller. Ingen komplett liste finnes publisert, det finnes en seddelkatalog i to eksemplarer, men de aller fleste sakene er nevnt mer eller mindre fylldig i Sigurd Griegs ”Kongsgaarden” s.1-286 i <i>Osebergfundet bind II</i> og skipet med tilbehør i Schetelig's artikkel ”Skiber” s.283-365 i <i>Osebergfundet bind I</i> (pers.med. Arne Emil Christensen 28.02.2005). Oseberg har fått O-nummer i stedet for det vanlige C-nummeret (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:13).
Kaupang:	Kaupang har i likhet med Oseberg fått sin egen nummerserie, K-nummer, bortsett fra de tidligste funnene som har fått C-nummer (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:13).
K117 og K73:	Skipsgraven og båtgraven fra bibliotekstomt i Tønsberg ble gravd ut av riksantikvaren, utgravningskontoret i Tønsberg. Her er de numrene som disse to gravene har fått i utgravningsrapporten blitt beholdt (Nordman 1989).

Tabell I: Museumsnumre.

3.2 Sortering av materiale

En database over alle de 117 valgte gravene ble laget slik at man på en grei måte kunne få oversikt over om det var noen synlige mønstre. Egentlig dreier det seg om 115 graver men to graver er klassifisert i to forskjellige kategorier. Disse er ryttergrav ID:23(C4293-4315) fra Søndre Kaupang i Tjølling i Vestfold som er den samme som båtgrav ID:68 og ryttergrav ID:21(C1801-12, C51619a-ai, (C37235)) fra Vold Søndre i Borre i Vestfold som er den samme som skipsgrav ID:115. Alle gravene har fått egne ID-nummer, som kommer til å bli brukt i fortsettelsen, se appendiks I, II og III.

3.3 Kjønnbestemmelse av gravene

Når man skal bestemme kjønn til den avdøde i en grav har man i hovedsak to muligheter. Den ene er å beregne biologisk kjønn ut fra skjelettmaterialet, det vil si "sex". Den andre er å bestemme sosialt kjønn ut fra gravmaterialet, det vil si "gender". Begge disse metodene inneholder feilprosenter. I fortsettelsen kommer termene biologisk og sosialt kjønn til å bli brukt. Når det gjelder de fysiske forskjellene mellom menn og kvinner så kan en si at menn generelt sett er mer robuste og større enn kvinner. Det finnes også enkelte forskjeller på hodeskallen og formen på bekkenet. Denne metoden er på ingen måte absolutt, og det er rom for en viss feilmargin. I Skandinavia har det vært vanlig å identifisere individer gravlagt med våpen og enkelte redskaper som menn, og de som var gravlagt med smykker som kvinner (Jesch 1991:13). Et eksempel på dette kan være det Nicolaysen (1886:42) skriver i Ab. 1885. Her identifiserer han kvinnegraver ut fra gjenstander som spinnehjul, perler, vevskjeer, vevlodd, kammer og linhekler, mens mannsgraver blir identifisert ut fra sverd, spyd, øks (våpen) og smedredskaper.

I Danmark ble det for noen år tilbake jobbet med et prosjekt kalt *Iron Age Man in Denmark*, hvor 320 individer fra vikingtid ble undersøkt. Av disse ble 85 individer osteologisk bestemt til menn og 73 til kvinner, mens 162 ikke kunne kjønnbestemmes ut fra skjelettmaterialet (Sellebold et al. 1984:27, 235). Resultatene ble sammenlignet med gjenstandsmaterialet i de enkelte gravene, og de kom frem til et relativt tydelig mønster: Mannsgravene inneholdt våpen (sverd, spyd), økser, rideutstyr (sporer, stighbøyler, bissel), smedverktøy (sakser, hammere, tenger, filer) og ringspenner, mens kvinnegravene inneholdt (par av) ovale spenner, treflikede spenner, platefibula, armringer, halsringer, skrin og spinnehjul. Spenner, kammer, leirkar, trekar, kniver, bryner, mynter og perler kunne relateres til begge kjønn, selv om perler var mest vanlig i kvinnegravene (Sellebold et al. 1984:234). Judith Jesch (1991:14) hevder at siden veldig like gjenstander opptrer i andre vikingtidsgraver, kan man anta at dette mønsteret, med variasjoner, er gyldig i hele Skandinavia og blant vikingene ellers i verden. I Norge, der den døde ofte er gravlagt med gjenstander fra dagliglivet, kan man se et skille mellom kjønnene basert på deres roller i hverdagen. Redskapene som er mest karakteristiske for kvinnegraver er de som ble brukt i tekstilproduksjonen (spinnehjul, ullkarder, vevsverd og vevskjeer) (Jesch 1991:14). Tidligere var det vanlig å "bortforklare" spinnehjul i graver med utpregede mannsindikerende gjenstander med at det dreide seg om dobbeltgraver med mann og kvinne, men både spinnehjul og vevskjeer er kjent fra mange mannsgraver (Petersen

1951:293, 308-309). På Island er gravene ganske klart kjønnsdelte fordi gravgodset stort sett består av drakttilbehør, slik som ovale spenner, perler og ringnåler, eller våpen. Mannsgravene inneholder ofte også hest (cirka $\frac{1}{3}$ av dem) (Eldjárn 2000).

Når det gjelder det gravmaterialet som er valgt, er skjelettmaterialet så godt som ikkeeksisterende. Derfor må det tas utgangspunkt i de gjenstandene som er lagt ned i graven, eller som den døde har hatt på seg, for å kunne si noe om kjønnnet til den døde. En ting man må anta er at også i vikingtiden ble enkelte gjenstander assosiert med bestemte kjønn. Den danske undersøkelsen det er referert til ovenfor viser at det nok til en viss grad var tilfelle. Det man derimot må være oppmerksom på er at det er det sosiale kjønnnet som defineres, ikke nødvendigvis det biologiske. Så hvis en mann har blitt gravlagt med typiske kvinnedefinerende gjenstander, kommer det til å bli tolket som en kvinnegrav, og omvendt. Dette fører også til at graver som inneholder kjønnsidentifiserende gjenstander for begge kjønn blir tolket som en dobbeltgrav for mann og kvinne, selv om det kanskje bare dreier seg om ett individ. Det er også en viss fare for at dagens stereotypier overføres på vikingtidens mennesker.

De kjønnsbestemmende kriteriene som kommer til å bli lagt til grunn her er som følger:

Menn: Våpen (sverd, spyd og skjold og øks hvis øksen er funnet i kombinasjon med andre mannsindikerende gjenstander), rytterutstyr (stigbøyle og spore), smedredskaper (tang, hammer, saumlo og ambolt) og ringspenne der denne opptrer sammen med andre mannsindikerende gjenstander.

Kvinner: Ovale spenner (helst i par, men hvis det ikke er noen gjenstander der som tilsier at det dreier seg om en mannsgrav, vil én ovalspenne bli godtatt, selv om disse avtar noe til fordel for ringnålen på 900-tallet og er mer sjeldne i vest, det vil si Storbritannia, Irland og Island), trefliket spenne, perler (i kombinasjon med andre kvinneindikerende gjenstander) og tekstilredskaper (spinnehjul, nål, nålebryne, vevsverd og vevskje). Siden blant annet spinnehjul og nåler også er funnet i mannsgraver, må det være minst to forskjellige tekstilredskaper og ingen mannsindikerende gjenstander i en grav, skal det alene være nok til å kalle det en kvinnegrav, men for å være litt sikrere bør helst tekstilredskapene være sammen med smykker.

Det sosiale kjønn kommer i katalogen (appendiks I, II og III) til å bli angitt med bokstavene M (mann), F (kvinne), N (kjønn ukjent) og n (kjønn ukjent, barn).

3.4 Analogislutninger

Når arkeologer kommer med tolkninger av et arkeologisk materiale, trekker de eksplisitte eller implisitte analogislutninger (Østigård 1997:20). Derfor vil det være relevant kort å diskutere analogislutninger i forbindelse med denne undersøkelsen.

I den hermeneutiske sirkelen er det viktig å forstå helheten for å kunne forstå delen (Jensen og Karlsson 1998:26). En enkelt dels mening blir definert ut fra relasjonen den har til helheten og helheten får forståelse ut fra relasjonen mellom delene. Denne dialektiske prosessen kan opptre på mange nivåer, slik at en del på ett nivå kan være en helhet på ett lavere nivå (Hodder 1999:32-33). For å få helhetene fra ett nivå til å passe sammen med mer inkluderende og større helheter, blir det brukt analogier og sammenligninger (Hodder 1999:45). Analogier er overføring av informasjon fra en kontekst til en annen, eller fra et samfunn til et annet, forutsatt at det finnes likheter mellom dem (Hodder 1982:16). Sagt på en annen måte, *en analogislutning innebærer å slutte fra det kjente til det ukjente, basert på noen likheter mellom minst to fenomener* (Østigård 1997:20).

Arkeologer befatter seg med levninger etter menneskelig aktivitet som ikke har festet noen merkelapp med forklaring til seg (Håland 1988:130). For å finne meningen til arkeologiske kontekster må man begynne å tolke, og både sammenligninger og analogier vil alltid danne bakgrunn for disse tolkningene (Fredriksen 2005:193). Dette betyr ikke at alle arkeologiske kontekster nødvendigvis har en intensjonell mening. Det er forskjell på tilfeldige og intensjonelle kilder. Mens en gjenstand som er mistet er en tilfeldig kilde, er et gravfunn en intensjonell kilde, siden det er blitt tatt konkrete valg angående hvilke gjenstander som har blitt lagt i graven sammen med den døde. Derfor virker det sannsynlig at innenfor det materialet og de problemstillingene som er valgt her, kan handlinger og gjenstander ha hatt nettopp en slik mening bak seg.

Det finnes både formale og relasjonelle analogislutninger. Den formale analogien går ut på at hvis det finnes likheter i noen aspekter, vil dette også medføre likheter i andre aspekter. Øker antallet likheter i noen aspekter, blir det forventet at det samme skjer i andre aspekter. Den

relasjonelle analogien legger vekt på at likhetene må være relevante for det konkrete problemet, forskjellene blir ikke ansett som like relevante og spiller derfor en mindre rolle (Hodder 1982:16-21).

3.5 Datering

Alle gravene i denne undersøkelsen har blitt datert enten ved hjelp av naturvitenskapelige eller humanistiske metoder. Naturvitenskapelige metoder er metoder som C^{14} , dendrokronologi og thermoluminiscens mens de humanistiske egentlig bunner ut i kun et begrep, nemlig kronologi (Gräslund 1996). For å sitere Bo Gräslund (1996:7), så er *kronologi like uunnværlig for arkeologien som vitenskap som luft, mat og vann er for arkeologen som person*. Det er fem kronologiske hovedgrupper; funnkombinasjonsdatering, funnfrekvensdatering, stratigrafisk datering, typologisk datering og historisk datering. To mindre betydelige kronologibegrep er cross-dating og horisontalstratigrafi. De metodene som hovedsakelig er brukt på materialet i denne undersøkelsen blir gjennomgått i dette kapitlet.

Dendrokronologi

Dette er en metode som blir benyttet på godt bevart trevirke, hvor årringene kan "leses". Disse blir sjekket opp mot lokale årringsdiagrammer basert på tømmer, bygningstømmer og myrfunn. Varierende klimaforhold virker inn på tykkelsen til årringene, og den samme rekkefølgen av tynnere og tykkere årringer vil opptre på alle trær innenfor et mindre geografisk område (Voss 1985:54). Problemer med denne metoden er at det kan være store variasjoner mellom ulike regioner. Det er også i mange områder vanskelig å skaffe nok informasjon til å komme langt nok tilbake i tid. Det kan også være vanskelig å få ut gode nok prøver fra arkeologiske undersøkelser. I Norge er metoden brukt blant annet på skipsgravene fra Oseberg, Gokstad og Tune (Bonde 1997:195-200).

C^{14}

C^{14} er en radioaktiv isotop, og det innebærer at antallet C^{14} isotoper hele tiden reduseres, slik at etter 5730 ± 40 år er bare halvparten av det opprinnelige antallet tilbake. Levende organismer opptar hele tiden nytt C^{14} og først når organismen dør stopper tilførselen. Disse dateringene blir uttrykt i en tidsskala, som kalles C^{14} år, men disse svarer ikke helt til solår.

Kalibreringskurver er utarbeidet på bakgrunn av blant annet dendrokronologi. Problemer knyttet til C^{14} -datering er variasjoner i den kosmiske strålingen, svingninger i reduksjonstiden til C^{14} og egenalderen på det materialet som blir datert (Voss 1985:47-48).

Typologi

Det grunnleggende prinsippet for typologisk datering er at artefakter som ligner hverandre mye, antas å stå nært hverandre i tid og omvendt, altså en slags evolusjonistisk tankemodell. Den typologiske dateringsmetoden utgår fra premisset om et proporsjonelt forhold mellom likhet og samtidighet. Problemer med metoden er at kulturhistorien viser mange eksempler på at kulturforandringer ikke nødvendigvis har skjedd jevnt og gradvis, kildematerialet er sjeldent så rikt at man kan begrense den typologiske analysen til et snevert geografisk område, og både utvalget og analysen er subjektivt (Gräslund 1996:58, 62-63).

Kapittel 4: Materiale

I dette kapittelet blir gravkategoriene rytter-, båt og skipsgraver definert og datert. De 115 østnorske gravene som er primærmaterialet blir her kort presentert.

4.1 Gravmateriale

Fra nåværende norsk område er det i dag kjent cirka 6000 gravfunn fra vikingtid. Gravene kan opptre i grupper fra én til to og oppover mot tjue. Større gravfelt fra vikingtid er mer sjeldent. Ofte ligger de godt synlig, gjerne markert ved hjelp av røyser eller hauger, men graver uten ytre gravmarkering finns også (Solberg 2000:222). Gravskikken i vikingtiden er generelt sett veldig variert, og man finner en direkte fortsettelse fra merovingertidens gravskikk. Det er ingen brå overgang mellom disse periodene. Kremasjoner er det vanligste i Skandinavia, men det er også skjelettgraver fra hele perioden (Hårdh 1993:145). I Norge er det vanligste at kremasjonen blir utført et annet sted enn selve begravelsen og deler eller det meste av restene blir fraktet til begravelsesstedet (Næss 1970:63), hvor aske, kull, brente bein og oldsaker enten har blitt lagt utover i mellom en og en og en halv meter vidt brannflak, eller lagt ned i grunne groper, som gravminnet er blitt reist over (Solberg 2000:223). Mot slutten av vikingtiden blir derimot skjelettgravene det vanlige, kanskje på grunn av kristen innflytelse (Hårdh 1993:145).

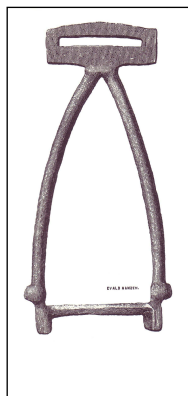
Ytre gravskikk angir hvordan den ytre utformingen til graven er, mens indre gravskikk angir innredning og gravgaver. Som ytre gravskikk har man graver under flatmark, i storhauger eller mindre hauger. Det finnes gravrøyser og steinsettinger av forskjellige typer, blant annet skipssettinger. Det finnes også stor variasjon innen den indre gravskikken. Noen forskjellige gravtyper kan være båt- og skipsgraver, kammergraver, ryttergraver og smedgraver (Hårdh 1993:145-146; Braathen 1989). I litteraturen blir noen graver klassifisert ut fra ytre gravskikk, mens andre blir klassifisert ut fra indre gravskikk. Dette fører til at enkelte graver faller innenfor rammene av flere gravtyper. For eksempel kan skipsgraver og storhauger betegne de samme gravene. Indre gravskikk kommer til å være det som er mest vektlagt i forbindelse med denne undersøkelsen.

Selve graven kan ses som et uttrykk for en prosess som har bestått av en rekke valg. Disse valgene har gått ut på hvor graven skulle plasseres, hvordan den skulle utformes, hvilke gjenstander som skulle legges ned, og ritualer i forbindelse med selve begravelsen. Tradisjon, religion, skikker og praktiske hensyn har lagt visse begrensninger på valgmulighetene, men valgmulighetene har likevel vært til stede (Härke 1997:23).

4.2 Ryttergraver

Definisjon

Betegnelsen ryttergrav har blitt en akseptert term og Braathen (1989) mener at hvis en grav

**Figur 5: Stigbøyle.
Rygh 590.**

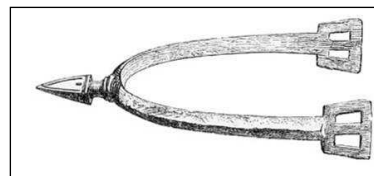
skal kunne få denne betegnelsen, må den inneholde sporer og/eller stigbøyer. Hvis man ser bort fra saler (det er funnet en i

Oseberggraven (Müller-Wille 1970:163) og det er rester etter en fra Borre

(Oldsaksamlingen arkeologisk tilveakstkatalog), så er disse to gjenstandstypene de eneste som kan benyttes kun til ridning, annet

hesteutstyr kan brukes i andre sammenhenger (Braathen 1989:5; Pedersen 1997a:173). Ryttergravene skiller seg ikke bare ut fra det øvrige materialet ved at de inneholder rideutstyr. Mange av dem er

også generelt sett veldig rikt utstyrt (Skre 1998:329).

Figur 6: Spore. Rygh 585.

I denne undersøkelsen defineres en ryttergrav som en grav som inneholder stigbøyer og/eller sporer.

Utbredelse

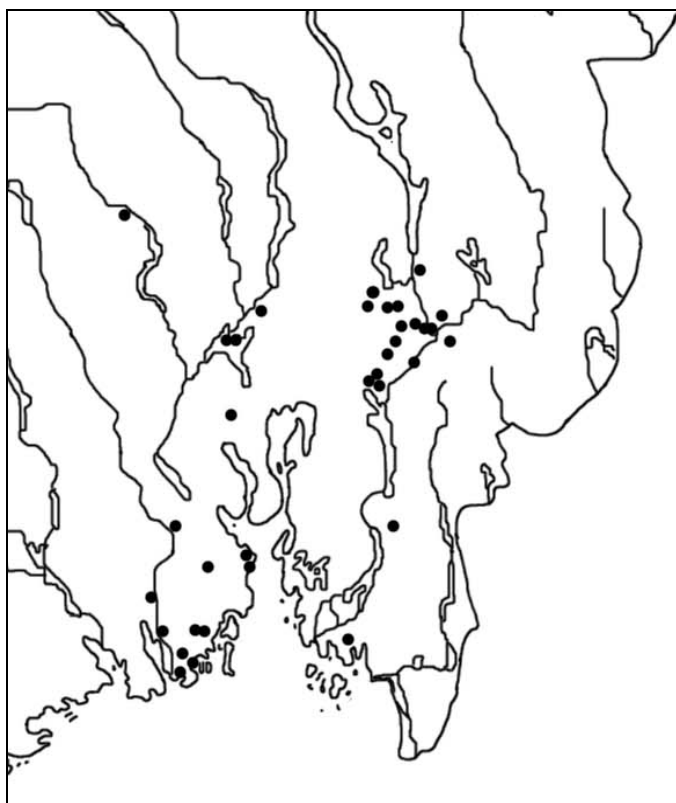
Ryttergraver er i det store og hele et innlandsfenomen, hvor kjerneområdet er Østlandet. Østlandsområdet har noe som kan benevnes ryttergravsområder, disse er: Søndre Vestfold, Øvre Romerike og Hedmark. Det er også noen ryttergravsgårder som ligger på den naturlige samferdselslinja fra Hadeland til Vestfold over Ringerike. I Østfold er det kjent et par ryttergraver, fra Sør-Vestlandet er det også kjent noen, i Inntrøndelag er det også noen få ryttergraver (Braathen 1989:131-137).

Datering

Dateringene av ryttergravene ligger mellom siste halvdel av 800-tallet til tidlig 1000-tall. Hovedvekten ligger på 900-1000-tallet (Braathen 1989: 99-101).

Ryttergravene fra Østfold, Vestfold, Akershus og Buskerud

Dette dreier seg om 35 graver fra følgende fylker: Akershus, Vestfold, Østfold og Buskerud. Appendiks I: Ryttergraver inneholder en katalog over disse gravene. (Se kapittel 3.1 for informasjon om hvor opplysningene om gravene er hentet fra).

Figur 7: Spredningskart over ryttergravene i undersøkelsesområdet. Kart: U. Grøtberg.

Avslutning

De grunnleggende funksjonene for stighbøyer og sporer er at de skal være til hjelp ved ridning. Hvis man forsøker å se litt lenger enn dette, så er det blant annet blitt hevdet at stighbøylene har vært avgjørende for utviklingen av militær- og føydalvesenet i middelalderen (Braathen 1989:144-145). Stighbøylene av jern blir ofte beskrevet som en militær oppfinnelse

som gjorde at krigeren kunne benytte seg mer effektivt av våpen fra hesteryggen (Pedersen 1997b:131). Rytterutstyret skal hjelpe rytteren med å kontrollere hesten. I Europa i middelalderen hadde både stighbøyer og sporer en symbolsk funksjon (Braathen 1989:145), det betyr selvfølgelig ikke at det var slik i Norden i vikingtiden, men det er en mulighet man ikke bør se bort fra. Vikinger fra Norden deltok jo ofte som leiesoldater og gardesoldater i land både i Europa og Bysants og tilegnet seg stor kunnskap om både våpen og skikk og bruk (Roesdahl 1998:286). I Danmark er det vanlig å finne sporene ved hælene til den døde, og ikke sammen med resten av hesteutstyret. Kanskje ble sporene ansett som en del av den dødes personlige utstyr eller påkledning, og hadde en symbolsk mening uavhengig av det andre hesteutstyret (Pedersen 1997b:127). Fra senere tiders riddervesen var sporene det symbolske tegnet på at man var slått til ridder, altså adelig. Ved degradering av en ridder kunne sporene hakkes av hælene hans (Braathen 1989:145).

4.3 Båt- og skipsgraver

Ordet båtgravskikk blir stadig brukt, uten at det egentlig blir forklart hvorfor dette anses som en egen gravskikk (Næss 1970:57), og blant forskerne er det heller ikke etablert en klar enighet om ideene bak båten som symbol, deler av ritualene eller eventuelle mytologiske forbindelser (Opedal 1997:88). Det er heller ikke sannsynlig at det har eksistert en enkelt uniform oppfatning av disse tingene i samtiden. De store skipene hadde innvirkning på hvordan selve gravminnet ble seende ut, siden man måtte bygge opp en større gravhaug fra grunnen av, men når det gjelder de mindre båtene, skiller ikke disse seg noe særlig ut fra graver uten båt, siden mindre båter blant annet kunne bli satt inn i eldre hauger eller bli gravd ned under flat mark (Næss 1970:60-61).

Definisjon

Båtgraver er kanskje ikke så ensartet som man skulle tro, dessuten ser de ut til å ha vært i bruk fra det 1. til det 11. århundret, men ikke over alt, ikke av alle og ikke alltid i den samme utformingen. Men allikevel er det visse ting som kan sies å karakterisere båtgravene. I et gitt geografisk område finnes bare båtgraver i noen få av de samtidige gravene, og dette indikerer at de aldri ble brukt generelt eller av alle i en befolkning. Noen steder kan det finnes båtgraver med bare menn eller kvinner gravlagt i dem, og kanskje finnes bare en båtgrav per generasjon, men generelt ble båtgravene benyttet til voksne personer av samme kjønn. Ser man på

innholdet i gravene med skip, båter eller deler av båter, blir det klart at gravinventaret kan karakteriseres fra veldig rikt helt ned til fattig, sett i forhold til samtidige graver uten båter. Båter og deler av båter har blitt funnet i mange typer graver, både kremasjoner (brente begravelser) og inhumasjonsbegravelser (ubrente begravelser), og de kan være enkeltliggende graver eller deler av gravfelt, både som flatmarksgraver og som hauger. Det elementet som binder dem sammen er båten i seg selv (Crumlin-Pedersen 1995:92-93), og kanskje tankene og symbolikken rundt denne.

Båtgraver har vært definert på forskjellige måter. Kivikoski (1967:92-93) mener at en egentlig båtgrav er en grav hvor båten regnes som en av gravgavene. Her dreier det seg om en fortolkning av båtens betydning i graven allerede i definisjonen av disse gravene, noe som kan komme uheldig ut i videre tolkning av materialet (Næss 1970:61). Næss (1970:61) har derfor valgt følgende definisjon av båtgraver: *Alle graver hvor en trebåt inngår som del av de materielle levninger vi finner, er båtgraver*, mens Müller-Wille (1970:41) definerte en båtgrav ut fra antallet båtnagler og satte en grense på minst 50 nagler for at det skulle kunne kalles en båtgrav. Dessuten skal ankerformede nagler være et sikkert tegn på at det dreier seg om en båt (Blindheim et al. 1981:112).

Båtgravene kommer i mange variasjoner, de kan variere tidsmessig og geografisk, men de har en klar fellesnevner, selve båten. Båttypen, enten hel eller ødelagt, ser ikke ut til å ha hatt noen betydning. Både på Gulli og Kaupang er det kjent båter med reparasjoner i gravene (Gjerpe 2005:129; Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:12) Dette forholdet kan ha vært noe annet når det gjelder skipsgravene, siden Oseberg, Gokstad og Tune ikke var spesielt gamle skip (Bonde 1997:199-200). Ofte ser det ut til at båten er det eneste som skiller ellers relativt like graver fra hverandre (Næss 1970:62,65), men det er enkelte fellestrekk. For det første blir en båt trukket på land og det blir innredet et hvilested for den døde i eller under båten. Gravgaver blir nedlagt, ofte spillebrikker og importsaker. Dyr, spesielt hester og hunder, blir ofte funnet i disse gravene. Alt ser ut til å bli plassert i båtene etter bestemte mønstre som har variert i tid og rom. Sannsynligvis kunne selve gravritualet ta lang tid. Oseberghaugen tok det minimum fire måneder å reise. Dette vet man fordi det ble funnet vårblomster på den forseglede markoverflaten, mens det var høstblomster i gravkammeret (Christensen 1992:80, Gansum 2004:171-172). Enkelte av båtene kunne bli slått i stykker eller brent, før det eventuelt ble bygget en haug over, som også kunne variere i størrelse og form (Opedal 1997:90). Næss (1970:66) sin konklusjon på sin gjennomgang av båtgravskikkbegrepet var at:

Den vesentligste grunnen til at man behandler båtgravene under ett må likevel skyldes de fortolkningsmessige vurderinger man har foretatt ut fra en sosial og religiøs synsvinkel, ikke ut fra likhet i det arkeologiske kildetilfang.

I denne undersøkelsen defineres en båtgrav som en grav som inneholder 50 eller flere klinknagler, ankerformede nagler og båtdeler, eller om det kommer frem fra opplysninger om funnet at det dreier seg om en båtgrav (for eksempel båtavtrykk eller mønsteret og systemet naglene lå i).

Definisjonen av skipsgraver skiller seg ikke noe særlig ut fra definisjonen av båtgraver. Det har blitt hevdet at det kun er en gradsforskjell og ingen vesensforskjell mellom skipsgraver og båtgraver, og at denne forskjellen kun spiller en rolle hvis gravene skal behandles i en sosial kontekst (Næss 1970:61). Denne tanken er ikke ny, allerede i 1925 ga Shetelig uttrykk for det samme: *Alle den gang har stræbet efter evne at gi den døde det utstyr som tro og skikk fandt paakrævet. Det er samme tankegang som ligger til grund, naar bonden begravnes i en baat med sin hest, og med vaaben og verktøi, som naar kongen gravlægges i skib med det overdaadigste utstyr* (Shetelig 1925:191). Mange skipsgraver har et særtrekk, nemlig det spesielle gravkammeret. Det kan være bygd opp på selve skipet, eller det kan henge sammen med støttekonstruksjonene som støtter opp selve skipet (Næss 1970:64). Det viktigste kriteriet for å skille skipsgraver fra båtgraver har allikevel vært lengden på selve fartøyet. Skillet har vanligvis gått på femten meter. Skip er femten meter eller lengre, mens båter er under femten meter lange (Opedal 1997:89), noen har også satt skillet til tolv meter (Sørensen 2001:17). Det kan argumenteres for at dette er et ganske tilfeldig skille og man kan spørre seg om det egentlig tjener til noe. Kanskje ville det være bedre å behandle alt som en gruppe, som båtgraver og eventuelt kommentere hvilke graver som kunne bli ansett som spesielt rike, uavhengig av om det var en ”båtgrav” eller ”skipsgrav”, om fartøyet var ti meter langt eller femten meter. Her kommer de delvis til å bli behandlet separat, i stor grad fordi det er slik det meste av litteraturen er ordnet, men skillet kommer til å bli relativt løst, og være viktigst når det er snakk om sosial status.

I denne undersøkelsen defineres en skipsgrav ut fra de samme kriteriene som en båtgrav. Skillet mellom en båt og et skip er satt til tolv meter. Dette har ingen stor praktisk betydning, da kun en av skipsgravene hadde blitt ”degradert” til båtgrav hvis skillet hadde blitt satt til femten meter.

Utbredelse

De båtgravene som er kjent fra Norge er spredt stort sett langs hele kysten og et stykke opp etter elvene. De er tydelig kystbundet. Men det finnes et par unntak fra Sør-Norge. En mulig båtgrav fra Gile, Østre Toten, Oppland (C22762 (Herteig 1955:60, 146-149; Müller-Wille 1970:162-163; 1974:196, 201; Næss 1970:70). Det er også en båtgrav fra Steinvika ved Steinsfjorden, Buskerud (C35347a-z, ID:41). Blant alle de mindre båtgravene som er gravd ut fra vikingtid i Norge, er mange konsentrert på Kaupang i Vestfold (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995; Crumlin-Pedersen 1995:97). Vestfold og Sogn og Fjordane har flest båtgraver, videre kommer Rogaland og Nord-Trøndelag (Næss 1970:70). Det er eksempler på at båter har blitt fraktet rundt en kilometer på land for å bli brukt i graver, så båten må ha vært viktig i forhold til disse begravelsene (Børsheim 1998:6). Både båter og representasjoner av båter blir ofte funnet utenfor sitt naturlige element og ser derfor ut til å uttrykke et annet meningsinnhold enn båtens funksjon som transportmiddel (Opedal 1997:88).

Båtgravene er også kjent utenfor Norge. De er spredt over et område som går fra Skandinavia i nord, Island, Storbritannia og Bretagne i vest til Finland, Ladogasjøen, Volga og Dnjepr i øst (Børsheim 1998:4; Crumlin-Pedersen 1995:87; Müller-Wille 1974:197-198). Flere har påpekt at båtgrav er et norrønt etnisk identifiserende trekk i disse områdene, blant andre Carver (1995), Shetelig (1933) og Müller Wille (1970).

Skipsgrover er det relativt få av, i det området dette arbeidet omhandler er det kjent sju. De mest kjente er Oseberg, Gokstad og Tune, som jo også står utstilt på vikingskipsmuseet på Bygdøy. Men det er flere skipsgrover enn disse, blant annet en fra Borre og to fra Karmøy, Rogaland; Storhaug og Grønhaug. Skipsgroverne fra Storhaug og Grønhaug var rikt utstyrt, men til forskjell fra de andre kjente skipsgroverne dreier det seg her om roskip, og ikke seilskip (Myhre 1996:3). Det finnes også beretninger om en skipsgrover til fra Rolvsøy, ikke langt fra der Tuneskipet ble funnet, som ble gravd ut på 1700-tallet, men derfra er ingenting bevart (Müller-Wille 1970:162; Næss 1970:57). Dessuten skal det være funnet en skipskjøl på Huseby i Lier (Müller-Wille 1970:163; Schetelig 1917a:4). Det er også kjent en rik skipsgrover fra Ladby på Fyn, Danmark, med et 20 meter langt skip, datert til midten av 900-talet (Sørensen 2001:41, 57; Hårdh 1993:146).

Datering

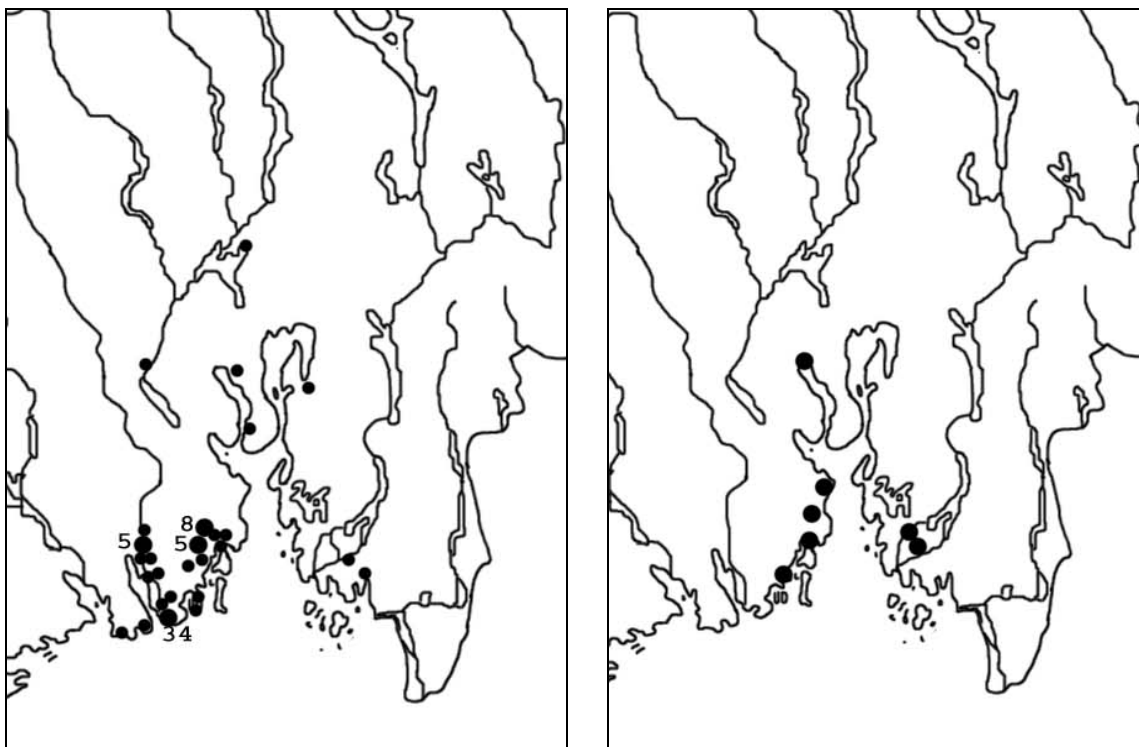
Det er kjent enkelte eksempler på graver med stokkebåter fra mesolitikum i Danmark (Skaarup 1995:51). Etter dette opptrer igjen båtgravene i det 1. århundret og blir brukt til utpå 1000-tallet (Crumlin-Pedersen 1995:92). Dette tidsspennet er i seg selv en god grunn til å anta at fenomenet er mangetydig. Gravene i dette arbeidet stammer hovedsakelig fra 800- og 900-tallet.

I 1904 ble Osebergskipet gravd ut (Myhre 1996:2), og med en datering på 820 e.Kr. (datering av skipskonstruksjonen) (Bonde 1997:200) er dette det eldste eksempelet på et vikingskip med seil. Dette er trolig bygget i Danmark. I 1852 ble et 15-20 meter langt vikingskip gravd ut av haug 1 på Borrefeltet, og graven ble datert til rundt 900 e.Kr. (Myhre 1996:1).

Gokstadskipet ble gravd ut i 1880 på Nedre Gokstad i Sandar (Hagen 1969:22), og er senere blitt dendrokronologisk datert til ca 900-905 e.Kr. (Bonde 1997:200). Tuneskipet, som er et grunnbordet skip, kom for dagen i 1867 på gården Haugen på Rolvsøy (Johansen 1994:59,61,63), og er blitt datert til ca 910-915 e.Kr. (Bonde 1997:200). Utgravingen av denne skipsgraven tok kun tre uker (Bonde 1997:195). De av disse som best faller sammen med ryttergravene tidsmessig er skipene fra Gokstad, Tune og Borre. 77 prosent av de kjente båtgravene er datert til vikingtid, og av disse er 67 prosent fra Norge (Opedal 1997:89). Selv om det er funnet flere båtgraver senere, er ikke denne tendensen forandret.

Båt- og skipsgravene fra Østfold, Vestfold, Buskerud og Akershus.

Materialet består av 75 båtgraver og 7 skipsgraver. Se Appendiks II: Båtgraver og Appendiks III: Skipsgraver for katalog over gravene. (Se kapittel 3.1 for informasjon om hvor opplysningene om gravene er hentet fra).

Figur 8: Spredningskart over båtgravene i undersøkelsesområdet. Tallene ved de store sirklene angir antall båtgraver på gravfelt med flere graver. Kart: U. Grøtberg.

Figur 9: Spredningskart over skipsgravene i undersøkelsesområdet. Kart: U. Grøtberg.

Avslutning

Den mest vanlige lengden på båtene som er brukt i båtgraver ligger på mellom seks og syv meter. Det har vært gjort forsøk på å dele båtgravene inn i forskjellige kategorier, alt etter hvilken status man mener de har hatt. Et kriterium har vært antall skjold i graven. Hvis graven har inneholdt mer enn to skjold, så er det tatt som en indikasjon på høyere status. Av de nærmere 270 båtgravene i Norge, har det vært to eller flere skjold i bare femten av dem. Fra gravfeltet ved Vendel i Uppland i Sverige er det kjent flere rike båtgraver, og disse gravene er blitt regnet som graver for samfunnets øverste sosiale lag. De norske båtgravene skiller seg kanskje ikke utstyrmessig ut fra det andre gravmaterialet fra vikingtid hva kvalitet angår, men kanskje i antall gravgaver. Utstyret er funksjonelt og preget av godt håndverk, men det mangler ekstra ornamentikk og pynt (Børsheim 1998:5-6).

Kapittel 5: Materialanalyse

I dette kapittelet vil representativitet og geografisk fordeling av materialet bli tatt opp. I tillegg vil en del hovedtendenser i materialet bli presentert og kort drøftet. Enkelte spesielle graver som skiller seg ut vil bli mer inngående presentert her i tillegg til eventuelle spesielle gjenstander i gravene.

5.1 Representativitet

Braathen (1989:177-178) definerer enkelte ryttergraver som ”usikre funn”, men disse er tatt med i denne undersøkelsen. De usikre funnene er derimot ikke løsfunn. Løsfunn er en kategori man opererer ganske mye med i forbindelse med det arkeologiske materialet fra forhistoriske perioder. I det er det blitt lagt at det kan dreie seg om mistede gjenstander. Hvis dette skulle være en riktig tolkning av tilfeldige funn av smykker og våpen, skulle en tro at det fra middelalderen er kjent mange slike funn, noe det ikke er. Slike løsfunn fra middelalderen er faktisk ganske sjeldne. En av de store forskjellene mellom middelalderen og jernalderen i Norge er gravskikken (Solberg 1985:65), så trolig representerer en god del av disse løsfunnene graver som ikke har hatt, eller i alle fall ikke har, noen synlig gravmarkering. Nå er det risikabelt å slutte fra mangelen på løsfunn til at de ikke eksisterer, eller at folk ikke har mistet noe, men sannsynligheten tilsier at det er få av dem. Det er dessuten ofte de samme typene gjenstander som utgjør løsfunn og gravfunn fra vikingtiden. Observasjoner av glødeskall på løsfunn kan være et tegn på at gjenstanden en gang befant seg på et bål. Det kan være andre mulige ryttergraver innenfor undersøkelsesområdet som ikke er tatt med i dette arbeidet på grunn av for lite informasjon. Et eksempel kommer fra Buskerud. I følge Faye, skal det være funnet en ryttergrav i Hallingdal. Han viser til et sagn om en lokal konge i Hallingdal som falt utfor en bratt fjellvegg i Olberg og som ble brakt hjem for å begraves der. *Til bestyrkelse af dette Sagn har man i Uren under Brinken fundet Våben og Stigbøiler* (Faye i Reinton og Reinton 1954:118).

En skipsgrav hvor et helt skip har blitt bruk som gravgjemme krever en viss plass, og når det er bygget hauger over disse, kan dimensjonene bli ganske store. Dette gjør at disse gravene ofte stikker seg ut som tydelige formasjoner i landskapet. Dette gjør dem lette å se og vanskelige å planere ut for å dyrke opp et område. På den ene siden har dette ført til at de har blitt bevart og er lette å finne, men på den andre siden har dette igjen ført til at de senere

årene har blitt gravd ytterst få storhauger. De siste årene har det kun vært noen ettergravninger, siden de ofte er godt bevart og derfor godt egnet til videre bevaring. Samtidig dreier det seg om graver som kan være svært rike. Kanskje er de litt underrepresenterte i gravmaterialet fra vikingtid, men sannsynligvis er ikke de forholdstallene så veldig gale.

Båtgraver er det betraktelig flere av enn skipsgraver. Høydepunktet for båtgravskikken ligger i vikingtiden, og av alle kjente båtgraver er over halvparten funnet i Norge. Fra Norge er det kjent cirka 270 sikre båtgraver hvis man tar med de senere års funn, men regner vi med alle gravene med båtnagler, vil dette tallet øke betraktelig. I forhold til det totale antallet graver vi kjenner fra vikingtidens Norge, utgjør båtgravene mellom 4 og 5 prosent.

Figur 10: Båtnagler (SM2729) fra en båtgrav. Foto: Telemark museum.

Diskusjonen kom tidlig til å dreie seg om jernnagler. Antallet nagler som kom inn til museene kunne variere fra et par stykker til tre-fire hundre. Andre båtresten var det mindre av. Det var ikke bare variasjonen i antallet nagler som førte til at ikke alle graver med båtnagler ble tolket som båtgraver, men det ble rett og slett *for mange båtgraver på den måten* (Næss 1970:58-59). Fra Island regner en at

en sal kan ha inneholdt cirka 10-20 nagler. Man kan også bruke nagler til kister, så nagler må i seg selv ikke alltid bety det samme som båt. Tidligere var utgravningspraksisen å bare ta med noen av båtnaglene inn til museet. Ved en ettergravning av en båtgrav i Vestfold, ledet av Helge Braathen, som Nicolay Nicolaysen hadde gravd, ble det funnet cirka to never med nagler i en samling midt i båten. Disse var lagt igjen der under den første utgravningen. Selve båten var fortsatt synlig som et avtrykk i jorda (pers. med. C. Keller).

Det er viktig å huske på at båtene kan ha vært sydd (også naglene blir jo referert til som båtsaum). Selv om det ikke var like vanlig som i tidligere perioder, ble en del mindre båter sydd til langt inn i vikingtiden. Ved kremasjon vil ikke noe bli igjen av disse, og for å gjenfinne dem i skjelettbegravelser må bevaringsforholdene ha vært bemerkelsesverdig gode

(Næss 1970:72). Derfor må det anses som sannsynlig at det kan ha vært en del flere båtgraver enn det ser ut til i dag.

Det er også viktig å huske på at gravene som er med i dette materialet kun representerer deler av det datidige samfunnet. Gravene etter de som befant seg på den laveste delen av rangstigen inneholdt trolig ikke mange gjenstander, hvis de inneholdt noen i det hele tatt. De hadde nok heller ikke noen form for monumental gravmarkering, og lar seg derfor ikke gjenfinnes, så fremt bevaringsforholdene ikke har vært ekstremt gode.

5.2 Geografisk fordeling av materialet

Prosentvis fordeling av materialet

Ryttergraver:		
Fylke:	Antall:	%:
Akershus	17	49 %
Buskerud	5	14 %
Vestfold	11	31 %
Østfold	2	6 %
Totalt:	35	100 %

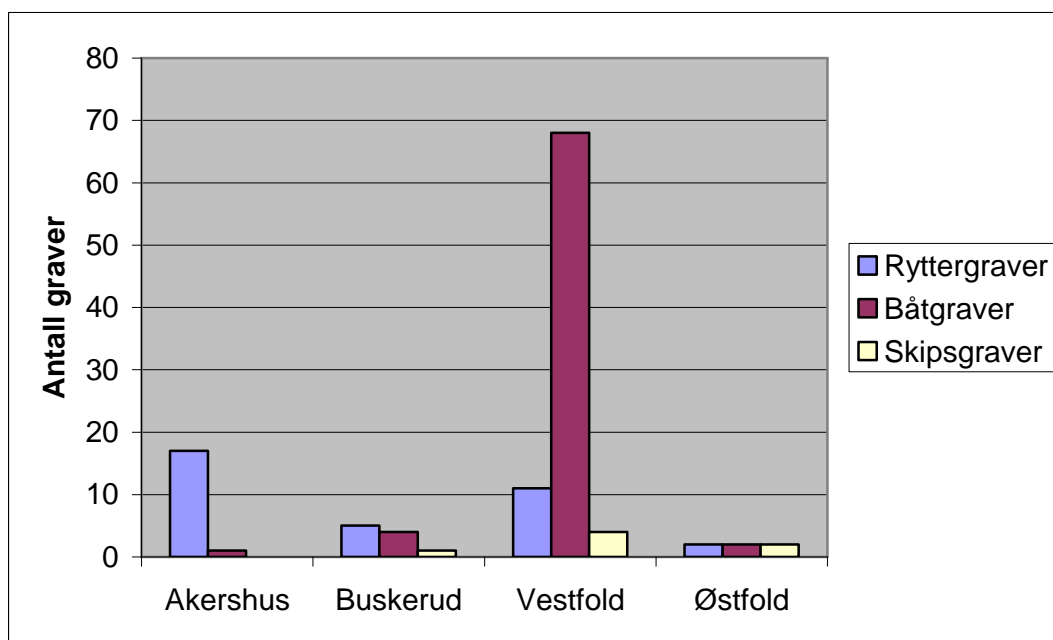
Båtgraver:		
Fylke:	Antall:	%:
Akershus	1	1 %
Buskerud	4	5 %
Vestfold	68*	91 %
Østfold	2	3 %
Totalt:	72	100 %

Skipsgreaver:		
Fylke:	Antall:	%:
Buskerud	1	14 %
Vestfold	4	57 %
Østfold	2	29 %
Totalt:	7	100 %

*50% av disse kommer fra Kaupang.

Tabell II: Geografisk og prosentvis fordeling av gravmaterialet.

Fylkesvis fordeling av de tre gravkategoriene vist med reelle tall

Figur 11: Graf over gravkategorier og fylker.

Det aller mest påfallende er det store antallet båtgraver i Vestfold, men her skal det sies at 50 % av gravene fra Vestfold ligger på gravfeltene på Kaupang, noe som gir dem en spesiell stilling, siden de kan være knyttet til handelsplassen. Selv om man skulle se bort fra disse 34 gravene, vil allikevel Vestfold utmerke seg med det store flertallet av båtgraver. En annen ting som er påfallende er den store forskjellen mellom Vestfold og Østfold, nabofylkene som kun er skilt av Oslofjorden. Østfold er beskjedent representert med kun 5% av gravene, Vestfold har 70% av gravene. Akershus, og til dels også Vestfold, utmerker seg ved en stor andel av ryttergraver. Hele 49% av ryttergravene kommer fra Akershus. Det er også mer vanlig at flere båtgraver er samlet på det samme gravfeltet enn tilfellet er med ryttergravene.

5.3 Tendenser i materialet og kombinasjoner av forskjellige gjenstandskategorier

Materialet er fordelt på 35 ryttergraver, 72 båtgraver og 7 skipsgraver. Tabellen er delt inn i tre seksjoner, (markert ved kraftige skillelinjer). Den første seksjonen, grav ID:1-35, er ryttergraver. Den midtre seksjonen, grav ID:36-110, er båtgraver, mens den siste seksjonen, grav ID:111-117 er skipsgraver. Denne tabellen er sortert etter antall gjenstandskategorier og kombinasjonen av disse i gravene.

ID	Fylke	Sosialt kjønn	Rangle	Spillebrikke/terning	Handel	Smykker	Jordbruksredskaper	Fiskeredskaper	Smedredskaper	Trebearbeidingsredskaper	Tekstilredskaper	Våpen	Kjøkkenutstyr	Hest/hesteutstyr
Ryttergraver:														
12	A	M												X
2	Ø	M										X		X
8	A	M/M										X		X
9	A	M										X		X
10	A	M										X		X
15	A	M										X		X
16	A	M										X		X
19	A	M										X		X
24	V	M										X		X
30	V	M											X	X
1	Ø	M										X	X	X
5	A	M										X	X	X
6	A	M										X	X	X
18	A	M										X	X	X
26	V	M										X	X	X
29	V	M										X	X	X
33	B	M										X	X	X
4	A	M				X						X		X
7	A	M								X		X		X
17	A	M								X		X		X
22	V	M	X										X	X
31	B	M					X					X		X
3	A	M								X		X	X	X
35	B	M	X				X					X		X
11	A	M		X							X	X	X	X
13	A	M		X			X					X	X	X
14	A	M		X					X			X	X	X
20	V	M	X				X					X	X	X
21	V	M				X					X	X	X	X
32	B	M					X			X		X	X	X
23*	V	M	X				X	X		X		X	X	X
25	V	M	X				X		X	X		X	X	X
27	V	M	X		X			X	X			X	X	X
28	V	M	X		X		X		X			X	X	X
34	B	M	X	X			X			X		X	X	X
Båtgraver:														
86*	V	N												
109	V	N												
38	A	M										X		
39	B	M										X		
47	V	M										X		
53	V	M										X		
54	V	M										X		
91*	V	M										X		
108	V	M										X		
42	B	N				X								
58	V	N									X			
85*	V	N					X							

ID	Fylke	Sosialt kjønn	Rangle	Spillebrikke/terning	Handel	Smykker	Jordbruksredskaper	Fiskeredskaper	Smedredskaper	Trebearbeidingsredskaper	Tekstilredskaper	Våpen	Kjøkkenutstyr	Hest/hesteutstyr
93*	V	F				X								
95*	V	N				X								
43	V	M				X						X		
49	V	M				X						X		
52	V	N				X						X		
81*	V	M				X						X		
97*	V	M				X						X		
46	V	M					X					X		
67	V	M					X					X		
103	V	M					X					X		
104	V	M					X					X		
107	V	M					X					X		
48	V	M										X		X
51	V	M										X	X	
56	V	F				X	X							
59	V	F				X	X							
94*	V	F				X					X			
105	V	N					X			X				
36	Ø	M					X					X	X	
69*	V	M					X					X	X	
88*	V	M					X					X	X	
96*	V	M					X					X	X	
98*	V	M					X					X	X	
37	Ø	M			X							X		X
40	B	M									X	X		X
44	V	M					X		X			X		
55	V	F				X	X				X			
60	V	F				X	X				X			
102	V	F				X	X				X			
61	V	M					X					X		X
62	V	N					X				X			X
64	V	N					X				X			X
63	V	F				X					X		X	
100*	V	F/F				X					X		X	
65	V	F				X	X				X			
66	V	N			X		X						X	
74*	V	F				X	X							X
87*	V	N				X	X							X
41	B	M				X	X					X	X	
82*	V	M				X	X					X	X	
57	V	M			X							X	X	X
71*	V	M				X	X	X				X		
72*	V	F				X					X	X	X	
80*	V	M				X					X	X	X	
89*	V	F		X		X	X				X			
92*	V	F/M/M				X					X	X		X
101*	V	F/M				X		X				X	X	
50	V	M	X				X					X	X	X
70*	V	F/M				X	X				X	X		X

ID	Fylke	Sosialt kjønn	Rangle	Spillebrikke/terning	Handel	Smykker	Jordbruksredskaper	Fiskeredskaper	Smedredskaper	Trebearbeidingsredskaper	Tekstilredskaper	Våpen	Kjøkkenutstyr	Hest/hesteutstyr
73*	V	F/M				X	X			X		X	X	
75*	V	M				X	X			X		X	X	
79*	V	F/F				X	X	X			X		X	
83*	V	M				X			X			X	X	X
84*	V	F/M				X	X				X	X	X	
90*	V	M/M/F				X	X				X	X	X	
99*	V	M			X	X					X	X		X
106	V	M					X		X	X		X	X	
76*	V	F(+n?)/M/F				X	X				X	X	X	X
77*	V	M+n/F/M				X	X	X	X		X	X		
78*	V	M/M			X	X	X				X	X	X	
110	V	M				X	X	X	X	X			X	
68*	V	M	X				X	X		X		X	X	X
45	V	M				X	X	X	X	X		X	X	X
Skipsgraver:														
117	B	N												
112	Ø	N			X									X
116	V	N/N/n				X								X
111	Ø	M				X						X		X
115	V	M				X					X	X	X	X
113	V	N		X				X		X		X	X	X
114	V	F/F	X			X	X			X	X		X	X

Tabell III: Gjenstandskategorier.

Forklaring til tabellen

	1 gjenstandskategori	*	Graver fra Kaupang
	2 gjenstandskategorier	M	Mannlig
	3 gjenstandskategorier	F	Kvinnelig
	4 gjenstandskategorier	N	Sosialt kjønn ukjent
	5 gjenstandskategorier	n	Barn, sosialt kjønn ukjent
	6 gjenstandskategorier	A	Akershus
	7 gjenstandskategorier	B	Buskerud
	8 gjenstandskategorier	V	Vestfold
		Ø	Østfold

Foreløpige konklusjoner basert på materialgjennomgangen

Når det gjelder antall individ per grav og individenes kjønn, finnes det en uniformitet innen ryttergravene som ikke deles av skips- eller båtgravene. Samtlige av ryttergravene, med ett unntak, grav ID 8, er enkeltgraver, og det er menn som er gravlagt i dem. Blant båtgravene er variasjonen større. Her er det 64 enkeltgraver, (40 mannsgraver, 12 kvinnegraver og 12 med

ukjent sosialt kjønn), sju dobbeltgraver (fire med mann og kvinne, en med to menn og to med to kvinner), to graver med tre individer (to menn og en kvinne i begge), trolig to graver med fire individer, (det var to kvinner, en mann og muligens et barn i den ene og to menn, en kvinne og et barn i den andre). Alle båtgravene med flere individer kommer fra Kaupang. Blant skipsgravene dreier det seg trolig om fem enkeltgraver, men funnopplysningene for enkelte av dem er svært mangelfulle, en dobbeltgrav og en grav med tre individer. Enkelte av skipsgravene vet man svært lite om. Derfor er det sosiale kjønnnet ukjent i tre av de mulige enkeltgravene og i en trippelgrav med to voksne og et barn. To av enkeltgravene er mannsgraver, mens graven fra Oseberg er en dobbeltgrav med to kvinner.

Med utgangspunkt i den foregående tabellen, er det slående at cirka halvparten av ryttergravene er relativt fattige. En grunn til dette kan være bevaringsforhold og gjenfinningsgrad. En annen mulighet er at det å bli begravd med rytterutstyr ikke krevde noen høy politisk eller militær status, i motsetning til det som blir hevdet av Braathen (1989). Noe annet som kan være gjeldene for disse ”fattige” ryttergravene, er at det var reisen som sto i sentrum. De gjenstandskategoriene som er hyppigst representert, utenom hesten og rytterutstyret, er våpen og kjøkkenutstyr, slik som for eksempel steikepanner. Dette er ting som man i høy grad kan ha brukt for på en reise. Ryttergraver med lite utstyr kan være en indikasjon på at folk hadde en forestilling om en reise som måtte foretas til et dødsrike. Det kan være fristende å tro at de rike ryttergravene viser en høy sosial eller politisk status, men dette utelukker ikke at det her også dreier seg om hvordan døden og ”livet” etter døden skulle arte seg. Her kan det dreie seg om en annen hinsidestro enn den som er nevnt ovenfor. Kanskje ble den døde utstyrt for å føre et liv i graven. En del av gjenstandene i disse gravene er objekter knyttet til erverv, slik som fiske og jordbruk. Det var også smed- og trebearbeidingsredskaper i disse gravene.

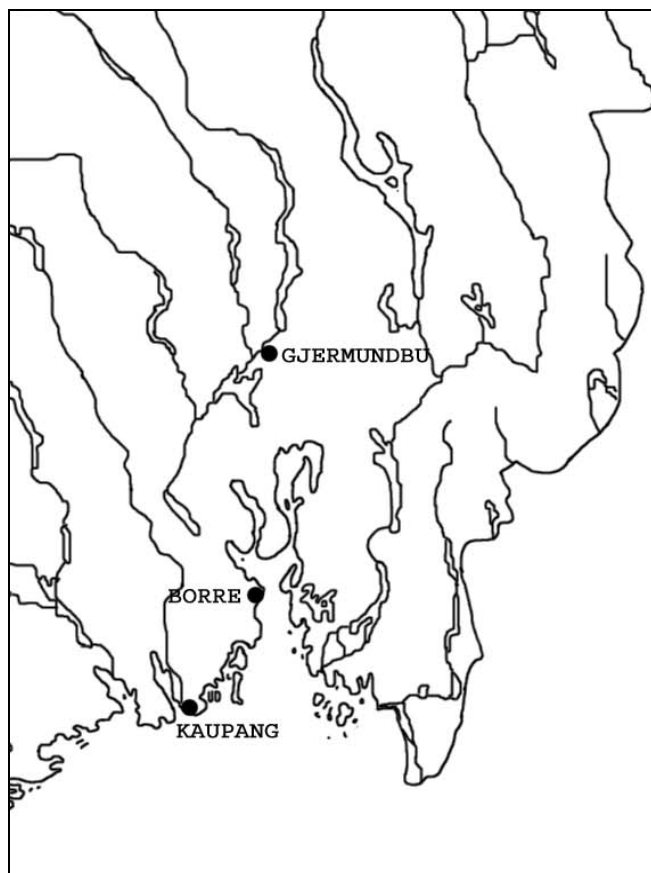
En gjenstandskategori som ikke er tatt med i tabellen er kniver⁵. Dette er fordi den finnes i mange av gravene trolig uavhengig av kjønn eller status. Kniven fungerte som et universalredskap som de fleste var i besittelse av. Det er derfor vanskelig å bruke denne til å belyse bruken av symboler i vikingtid.

⁵ Kniver og rester etter kniver er funnet i følgende graver: ID:3,6,8-9,11,13,17-18,23,25,27,29,34-36,38,40-41,43-45,47,54-56,60-61,64-65,67-71,73-86,90-92,94-104,106-107,110,114 og 116.

Nøkler⁶ er heller ikke tatt med i tabellen, selv om disse kan ha en symbolsk betydning. Nøkler har ofte blitt assosiert med kvinner og blitt tolket som et symbol på deres makt innomhus. Fordelingen i det foregående gravmaterialet viser derimot at nøkler ikke er noe bare kvinnene har fått med seg. 14 av de 115 gravene inneholdt nøkler, og av disse var seks rene mannsgraver, det vil si cirka 43 % av gravene med nøkler, mens tre av dem inneholdt både menn og kvinner. Fire var rene kvinnegraver, det vil si cirka 29 % av gravene med nøkler, mens en hadde ukjent sosialt kjønn. I to av gravene med begge kjønn var det også barn.

5.4 Spesielle graver

Enkelte graver skiller seg klart ut fra resten av gravmaterialet, og derfor vil noen av disse behandles litt mer detaljert. Disse er ryttergraven fra Gjermundbu (gnr. 105, bnr. 1) ID34 i Buskerud, skips- og ryttergraven fra Vold Søndre (gnr. 13, bnr. 3) ID21/115 nær Borre kirke i Vestfold og båtgravene på Kaupang, ID68-101, som er den definitivt største samlingen av båtgraver innenfor det området undersøkelsen tar utgangspunkt i.

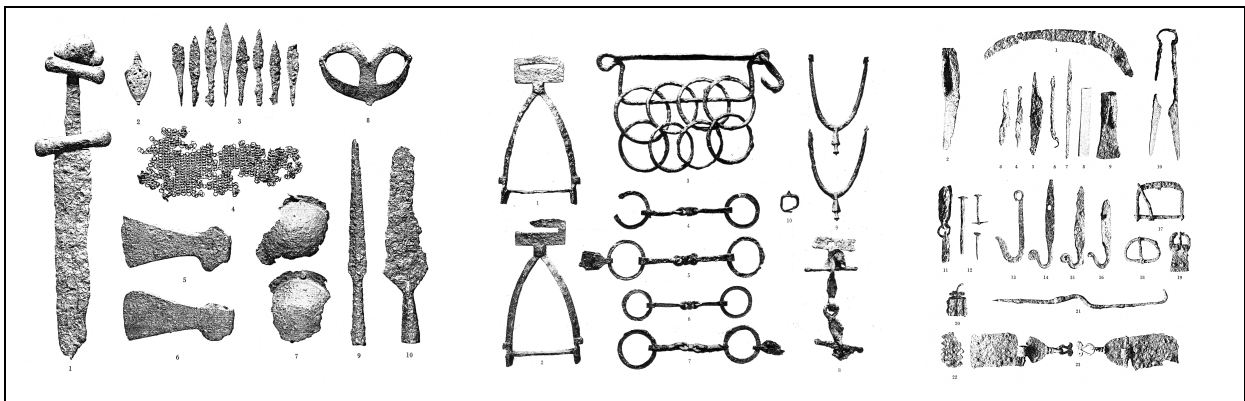
Figur 12: Kart som viser de spesielle gravene. Kart: U. Grøthberg.

⁶ Nøkler er funnet i følgende graver: ID:39,43,45,60,65,69-70,74,76-77,85,88,100 og 106.

Gjermundbu (C27317a-3r)⁷

Den viktigste grunnen til at denne graven skiller seg ut fra resten av ryttergravmaterialet er i første omgang alle gjenstandene som ble funnet i den. Etter de fleste kriterier er dette en svært rik grav. Det er spesielt hjelmen, og de tolkingsmuligheter denne byr på, som i kombinasjon med den generelle rikdommen og rytterutstyret gjør den så spesiell. Gjermundbufunnet ble publisert av Sigurd Grieg i *Norske Oldfunn VIII* i 1947.

Gjermundbugårdene har god utsikt både over Ringerikssletta og videre vestover mot Telemarksfjellene. Graven ble funnet i en avlang forhøyning, cirka 25 meter lang og 8 meter bred på det største, og cirka 1,8 meter høy på midten, som ut fra formen like godt kan ha vært naturlig. Det meste av haugen besto av jord som er naturlig for området, men i midten var det et tett lag av store steiner. Det var også steiner utenfor sentrum, men disse lå mindre tett. Oldsakene lå samlet under steinlaget cirka en meter under overflaten. Ringbrynja lå under et tynt kullag, og under denne låg en jernkjele opp ned. Det var i denne kjelen at resten av oldsakene var pakket ned, med de lengre gjenstandene stikkende ut. Graven ble funnet av gårdseierens sønn, i et område som skulle legges ut som tomt og frukthage. Funnet ble meldt til Universitetets Oldsaksamling 30. mars 1943, og konservator Sverre Marstrander og assistent Charlotte Thomas (senere Blindheim) reiste opp for å undersøke graven. Det ble foretatt en mindre ettergraving på funnstedet, uten andre funn enn et lite lag med kull og beinsplinter like ved gropen funnet ble gjort i.

Figur 13: Gjenstander fra Gjermundbu. Etter Grieg 1947: plansje IV, IX og X.

⁷ Opplysningene om gravens innhold, utforming og beliggenhet er hentet fra: Grieg 1947 og Oldsaksamlingen arkeologisk tilvekst: <http://www.ukm.uio.no/samlinger/gjenstandsdb/>

I Gjermundbugraven ble det funnet:

Fullt våpensett:

- Et tveegget sverd (Petersen (1919:142-149) type S, lik figur 117, hvor begge hjaltene er dekorert med innlagte båndornamenter av sølv i Jellingstil).
- To spydspisser (den ene lik Rygh figur 531 [oppgitt som R551 i den elektroniske tilveksten, men dette er feil] men uten ornamenter på falen, se Petersen (1919:29-30) type G, figur 18, den andre er lik Rygh figur 532, men en god del mindre og uten dekorasjon på falen).
- To økser (den ene er lik Petersen (1919:43-44) type I, figur 40, mens den andre er lik Petersen (1919:44) type K, figur 41, men litt smalere og lettere).
- Fragmenter av fire skjoldbuler (lik Rygh figur 562).

Rytterutstyr:

- To stigbøylor (lik Rygh figur 590).
- To sporer (lik Rygh figur 585 men uten innstemplede ornamenter, og med spissen bevart).

Hesteutstyr:

- Fem munnbitt (fire av dem er lik Rygh figur 569, den ene er noe større og tyngre. Det siste er lik Rygh figur 576 men med visse likhetstrekk med Rygh figur 575).
- En ring til et munnbitt (lik form som ringene på Rygh figur 570).
- En isbrodd til hest (lik Rygh figur 591).

I tillegg ble det blant annet funnet:

- Ni fragmenter av en hjelm, blant annet en kraftig hjelmkam som ligner på den fra hjelmen på Valsgärde 6 (Arwidsson: Valsgärde 6, figur 19 og taf. 1-4). I nakken ser det ut til at hjelmen har vært utstyrt med nedhengende brynje, nese og kinnbensskjerm i likhet med den fra Valgärde 6 (Arwidsson s. 27, figur 19 og taf. 1). Denne skjermen har opprinnelig vært dekorert med tverrstriper av enten bronse eller sølv, men på grunn av dårlig bevaring kan ikke mønstrene studeres.
- Rundt 85 fragmenter av en ringbrynje, formen kan vanskelig bestemmes.
- Doppsko, åtte pilspisser, tre spillebrikker, to terninger, rangle, celt, fil, tre kniver, to skiferbryner, sigd, saks, ildstål, to små trebente ”brannfötter”, stekepanne, jernkjele, hengelås og svarvekniv. Det er dessuten funnet brente bein og trekull i graven.

Borre (C1801-12)⁸

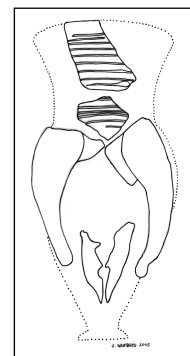
Et av utgangspunktene for denne undersøkelsen var at ryttergraver og skips-/båtgraver ut fra

**Figur 14: Høvret fra Borre.
Rygh 595a.**

ytte kriterier, det vil si skip, båt og rytterutstyr, lett skulle la seg skille i to klare grupper. Slik viste det seg også å være, med et par unntak; en grav fra Vold i Borre, ID21/115 og en fra Kaupang, ID:23/68. Graven fra Borre er nok best kjent som skipsgrav, ettersom Borreskipet ble funnet her. Graven kan også karakteriseres som en ryttergrav, siden den inneholder stigbøyler.

Denne graven ble gravd ut i 1851 og 1852. Graven var i en stor gravhaug på Vold, ikke langt fra Borre kirke (også ryttergrav C12256-60 er funnet ved Borre kirke). Haugen var stort sett bygd av sand, med et askelag i bunnen. I tillegg til skipet (en mengde klinknagler og enkelte trebiter), ser det ut til at hester og andre dyr har vært lagt ned i haugen sammen med den døde og resten av gravgodset. I 1989 ble det igjen gravd i skipshaugen på Borre, eller rettere sagt i området hvor denne hadde ligget. Under denne utgravinga ble det funnet skipsnagler, brente beinrester, et nytt skår fra snabelbegeret, spiker og rester av jernbeslag til tregjenstander (Myhre og Gansum 2003:61, 63-64).

**Figur 15:
Snabelbegeret
fra Borre.
Tegning:
U. Grøtberg.**

I denne graven ble det funnet:

- Skip (og de skipsdelene, blant annet klinknagler, som tilhørte dette).

Rytterutstyr:

- To stigbøyler (med spor av sølvdekor).
- Bruddstykker av flere stigbøyler.
- Levninger av en sal av tre (rester etter treverk og stoppen som har vært i putene på undersiden av salen, nagler og bronsedekor).
- Et halvmåneformet bronsezirat (det har tilhørt en sal, og dannet knappen på denne).

Sterkt forgylt. Høvret som er avbildet i Rygh figur 595a, står oppført som R545 i den elektroniske tilveksten, men dette er feil.

⁸ Opplysningene om gravens innhold, utforming og beliggenhet er hentet fra: Oldsaksamlingen arkeologisk tilvekst: <http://www.ukm.uio.no/samlinger/gjenstandsdb/>

I tillegg ble det blant annet funnet:

- Bruddstykker av et glassbeger (et såkalt snabelbeger).
- Rester etter to bissel, det ene har blant annet sidezirater av figurert forgylt bronse (i blant disse sakene en liten bjelle, avbildet i Rygh figur 597-601, 605-606 (stykke=R597 ble bortbyttet til primærløitnant Daniel Bruun). Det andre er av en litt enklere modell).
- Øks, bergkrystallperle, spinnehjul av kleberstein, fragmenter av en stor jernkjele, fragmenter av jernsaker og bein.

Gravfeltene på Kaupang

Gravfeltene på Kaupang inneholder 47 %, det vil si 34 graver, av alle båtgravene denne undersøkelsen tar for seg. På Kaupang var det også en ryttergrav, som i tillegg var en båtgrav. Dessuten gjør beliggenheten og forbindelsen med en vikingtids markeds plass disse gravene spesielle, blant annet fordi dette er en arena hvor folk med ulik etnisk og kulturell bakgrunn kom i kontakt med hverandre. Det er to måter å se på denne konsentrasjonen av båtgraver på. For det første kan det være utslag av en lokal gravskikk som veide relativt tungt her (det er jo også 34 andre kjente båtgraver fra Vestfold), eller kanskje har vi her mulighet til å studere etnisitet, med båten som etnisk symbol på det lokale planet, nettopp der hvor forskjellige mennesker har møttes.

Figur 16: Gjenstander fra båt- og ryttergraven på Kaupang. ID 23/68. Foto etter Skre og Stylegar 2004:60.

Samtlige båtgraver med flere individer i denne undersøkelsen kommer fra Kaupang. Dette skiller disse gravene fra resten av båtgravene i dette arbeidet. Dette dreier seg ikke om begravelser av flere individer samtidig. Den samme båten er blitt brukt som gravgjemme for flere individer til forskjellig tid. Et godt eksempel er grav ID:77 (K/V) hvor en kvinne tydeligvis har blitt kastet ut av båten av en senere begravelse. Dette var en flatmarksgrav, som de fleste gravene på Bikjholberget. I disse flatmarksgravene lå båtene grunt. De båtene vi kjenner fra vikingtiden, både store og små, har høyt reiste stevner. På færingen fra Gokstad rekker stevntoppene cirka en meter over bunnen i midten av båten. Det virker derfor rimelig å anta at stavnpartiene på båtgravene fra flatmarksgravene på Kaupang har stukket opp over bakken (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995: 15-16, 26-29, 99). Dette betyr at båtene må ha vært synlige i en periode etter at båten først ble satt ned i graven, noe som gjorde det lettere å plassere en ny grav i den samme båten ved en senere anledning. Båten kan her ha vært brukt som et praktisk gravgjemme. Dette kan ha veid tyngre enn det symbolske ved en eventuell reise til dødsriket.

Som nevnt ovenfor har de samme båtene enkelte ganger blitt brukt til flere begravelser til forskjellige tider. I dette tilfellet kan det være fristende å tenke på muligheten at disse båtgravene bare et uttrykk for en praktisk form for gravgjemme og at praktiske hensyn veide tyngre enn symbolske. Båten var en naturlig del av det daglige livet, og hvis man hadde en båt som var utslitt, kunne denne brukes som en beholder for den døde kroppen. Hadde man allerede en grav der båten fortsatt var synlig er det ikke utenkelig at det praktiske hensynet veide tyngst, og man brukte opp igjen en grav som allerede inneholdt en båt.

5.5 Spesielle gjenstander

Når det gjelder gjenstander som skiller seg ut i gravmaterialet, dreier det seg om relativt få, men her følger en liste over dem:

ID:	Fylke:	Mus.nr.:	Gård:	Sosialt kjønn:	Gjenstand:
14	A	Nat.Mus. København	Fløgstad	M	En liten menneskelig figur av bein.
19	A	C4521-522	Onsrud	M	Mulig hjelm.
23/68	V	C4293-4315	Søndre Kaupang	M	Bjørnelignende hode av bronse.
31	B	C4620-631	Hennum	M	Lampe.
34	B	C27317a-3r	Gjermundbu	M	Hjelm og ringbrynje
45	V	C22443	Jarlsberg h.gård.	M	3 stykker av et vokslignende produkt.

ID:	Fylke:	Mus.nr.:	Gård:	Sosialt kjønn:	Gjenstand:
52	V	C27433a-n	Heimdal	N	Fossil av sjøpinnsvin som har vært gjennomborret og tredd på en tynn bronsetråd. (Antagelig en amulett.)
63	V	C12437-441	Nes	F	Bronsebeslag i form av en travende hest med saltøy.
73	V	C21843a-e C21960a-aa	Kaupang	F	Torshammerhode (?)
82	V	K/XI 1955	Nordre Kaupang	M	Kråkesølv.
84	V	K/XIII 1957	Nordre Kaupang	F/M	Hesteformet spenne av bronse.
113	V	C10384-401 C10403-466 (C10492)	Nedre Gokstad	N	Bein og fjør fra en påfugl og 2 runde forgylte bronsebeslag dekorert med en rytter.
114	V	Oseberg	Nær Oseberg	F/F	3 svovelkiskrystaller, 2 lamper og et stykke med gul voks.

Tabell IV: Spesielle gjenstander.

Siden så få gjenstander skiller seg ut fra det ”vanlige” gravgodset, blir ikke disse drøftet nærmere, med unntak av hjelmen fra Gjermundbu. Av de andre gjenstandene kan torshammer

Figur 17: Fossile sjøpinnsvin. Ribes Vikinger. Foto:U. Grøtberg.

og sjøpinnsvinfossil ha vært brukt som amuletter. Lampene kan ha vært praktiske gjenstander, men siden det finnes så få av dem, kan de også ha en symbolsk betydning, enten som tegn på høyere status i samfunnet eller i forbindelse med den rituelle sfære. På Osebergrevlet er det en kvinne

som bærer en lampe på en lang stang, identisk med de to lampene som ble funnet i en urørt kiste i gravkammeret i Oseberggraven (Ingstad 1995:141).

I tillegg til gjenstandene ovenfor var det rangler i 23 % av ryttergravene og 4 % av skips- og båtgrevene. Disse er funnet i ryttergraver med tre til sju gjenstandskategorier og i skips- og båtgraver med fem til sju gjenstandskategorier. Det dreier seg altså om de rikeste gravene. Hva ranglene har vært brukt til er ikke kjent. Trolig har de blitt brukt i forbindelse med kjøring eller ridning, fordi de ofte blir funnet sammen annet hesteutstyr. En av ranglene i Oseberggraven ble funnet sammen med to dyrehodestolper som har blitt tolket til å ha magisk betydning, det har da også blitt antatt at ranglene har vært brukt til beskyttelse mot onde makter (Petersen 1951:56). Kombinasjonen av dyrehodestolpene, lampene og ranglene fra Oseberg, kan være en indikasjon på at i alle fall en av de gravlagte spilte en rolle i forbindelse med den rituelle sfære.

Kapittel 6: Andre kilder

Forestillinger av både verdslig og rituell art blir ganske diffuse etter hvert som man beveger seg vekk fra de faktiske fenomenene i tid. Å overføre dagens forhold på vikingtidens samfunn kan vanskelig rettferdiggjøres, fordi samfunnene i sin helhet må ha vært svært forskjellige. Ved hjelp av det skriftlige materialet kan man komme nærmere i tid, men kanskje ikke nært nok, da disse er noe yngre enn gravmaterialet. Billedsteinene er til dels samtidige med gravene, men her er det et geografisk hopp. Dessuten kan de vanskelig tolkes med hensyn til norrøne myter, uten nettopp å ta utgangspunkt i de skriftlige kildene som finnes.

Skriftlige kilder, samt båt- og ryttergraver i Vest-Europa, kommer til å bli beskrevet i korte trekk her. Bildefremstillinger og skipssettinger blir beskrevet samtidig som enkelte tolkninger blir nevnt. De gotlandske billedsteinene blir beskrevet mer inngående samtidig som en del mulige tolkninger blir fremhevet, slik at disse steinene til slutt kan bli brukt som en slags kontrollgruppe opp mot tolkningene av gravmaterialet i drøftningsdelen. (Se kapittel 7 og 8).

Ettersom materialet presentert i dette kapittelet er sekundært i forhold til denne undersøkelsen, vil det kun bli vist til tidligere tolkinger av materialet. Det vil ikke bli foretatt egne tolkninger av materialet her.

6.1 Skriftlige kilder

Den eldre Edda og *Den yngre Edda* kommer til å være de viktigste skriftlige kildene som blir brukt her. *Den yngre Edda* ble skrevet av Snorre Sturluson rundt år 1220, mens det har vist seg å være langt vanskeligere å datere *Den eldre Edda*. Enkelte av diktene kan gå tilbake til folkevandringstid, og deler av dem har trolig blitt noe influert av kristen tankegang, som allerede da var etablert i England. Men siden disse diktene kan ha vært laget i tiden både før og under kristningen, kan de vise realistiske sider av hedensk skikk (Kristjánsson 1997:25-26, 29, 43-44).

Fra vikingtidens Norge har vi ingen samtidige skriftlige kilder bortsett fra enkelte runeinnskifter, selv om skaldediktene og eddadiktene blir regnet som samtidige fordi den bundne formen de har, trolig ikke har endret seg stort over tid. Personer og begivenheter fra

vikingtiden blir beskrevet i flere norrøne tekster, men disse er stort sett nedskrevet på 1100- og 1200-tallet, og det gir et tidsrom på opp til flere hundre år som vi ikke har kontroll med. Det finnes samtidige skriftlige kilder utenfor Skandinavia som omhandler skandinaviske forhold, men flere av disse er skrevet av personer med en annen kulturell bakgrunn, som kan ha fått dem til å se ting på bestemte måter, eller de har kanskje ikke fullt ut forstått det de har observert (Solberg 2000:18).

Det å benytte skriftlige kilder til å belyse vikingtiden, er ikke problemfritt. Så vidt man kjenner til er ingen av disse skriftene skrevet av mennesker som faktisk bodde i Norge i vikingtiden. En del beskrivelser er basert på informasjon innhentet gjennom de tidlige misjonsreisene til Skandinavia, men ofte nedskrevet av senere krønikere (for eksempel Rimbert) og ikke misjonærene selv. Informasjonen kan også gå den andre veien (for eksempel Ottars beretning). Her har en skandinav vært på besøk i et europeisk land med en skriftkultur, og fortalt om forholdene hjemme. Det finnes også en del annaler som forteller om vikinger på plyndringstokt i forskjellige europeiske land. Sagalitteraturen blir ofte brukt til å beskrive vikingtidens samfunn. Temaene og historiene er fra 800-900-tallet, men disse er skrevet tildels på 1100-tallet, men hovedsakelig på 12-1300-tallet (Forseth 2003:63).

En ting som er viktig å huske på når det gjelder historieskriving generelt, er at det til alle tider har blitt skrevet historie med et politisk formål. Den som kan hevde å "eie" historien, sitter med en enorm politisk makt, og en styrke til å legitimere eksisterende politiske forhold eller forandringer. Et eksempel er hvordan vikingskipene ble behandlet som noe "ur-norsk" under unionsoppløsningen og riksbyggingen tidlig på 1900-tallet.

6.2 Gotlandske billedsteiner

Resultatene av drøftningen av det primære materialet i dette arbeidet kan sammenlignes med andres tolkninger av motivene på billedsteinene. Dette gjelder i første rekke spørsmålene rundt forskjellige dødsforestillinger. De steinene som er valgt ut er hentet fra Jan Peder Lamms *Förteckning över Gotlands Bildstenar* (Nylén 1978:165-189).

Billedsteinene fra Gotland dekker hele perioden fra 400-tallet til 1000-tallet (Ellmers 1995:165), men steinene fra 700-800-tallet blir vektlagt her når de sammenlignes med gravene. (Se kapittel 8.1). Generelt sett inneholder 700-tallets gotlandske billedsteiner visse

**Figur 18: Lillbjärs III.
Tegning: U. Grøtberg.**

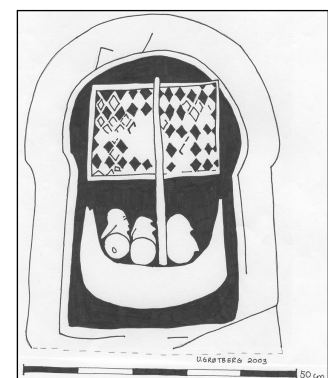
elementer; seilbåt, rytter og kvinne med velkomstdrikk. En hund, kjempende krigere og et hus med tre dører kan også være med. I tillegg kan det være andre motiver som varierer fra stein til stein. Noen av bildene som kan finnes på de gotlandske billedsteinene avbilder kjente germanske myter. Skip som motiv på gravsteiner starter rundt år 300 e. Kr. på Gotland, fra da kjenner man til en avbildning av en masteløs båt på en av fire veggsteiner i en steinkiste (Ellmers 1995:165, 167).

Billedsteinene er enten reist som gravsteiner eller minnesmerker til ære for avdøde personer. På de tidligste steinene består motivet av tre rosetter, som symboliserer det

germanske synet på kosmos; sola, Midgard og Hels dødsrike (Ellmers 1995:167). På noen av steinene er rosetten som representerer Midgard omringet av en orm, som skulle leve ute i sjøen (Midgardsormen). Derfor kunne en reise fra Midgard til dødsriket kun foregå ved hjelp av skip. Noen av disse steinene viser dette skipet, som bærer en katafalk⁹, for å gjøre det klart at den døde var om bord. Siden rosettene fortalte hvor den døde var, og hvor han var på vei, var det ikke alltid nødvendig å inkludere skipet (Ellmers 1995:167).

På 500- og 600-tallet blir ikke lenger målet med reisen avbildet, det er bare skipet som blir avbildet, og som først nå får et firekantet seil. Ved skipet blir forskjellige dyr avbildet, deriblant hesten (Ellmers 1995:167). Om utelatelsen av dødsriket skyldes at det var tvil og forvirring rundt emnet om hvor man kom etter døden, eller om det var noe alle "visste" og dermed ikke trengte å bli fortalt, er det vanskelig å si noe om.

På 700-tallet kan en finne en seilbåt på alle de store steinene. De første fra denne perioden viser kun skipet, og ligner en del på steinene fra forrige periode. Etter hvert dukker flere motiver opp, blant annet en kvinne som ønsker en rytter velkommen. Dette viser kanskje hvordan man trodde mottakelsen av den døde til Valhall

**Figur 19: Bopparve.
Tegning: U. Grøtberg.**

⁹ Sokkelaktig stillas eller pall som ved begravelser, sørgegudstjenester og så videre blir brukt til underlag for kisten. *Norsk fremmedordbok*.

og Odin var, noe man også kan se i de to eneste bevarte diktene til minne om avdøde vikingkonger. Det ene diktet omhandler Eirik Blodøks, og det andre Håkon den Gode. Det blir blant annet nevnt at Håkon kom til Valhall på hesteryggen. Både billedsteinene og diktene har noe av den samme funksjonen, de var ”monumenter” til minne om avdøde personer. I følge Ellmers gir mottagelsesscenen på steinene kun mening hvis den gir det samme svaret som diktene på spørsmålet om hva som skjer med en person etter døden (Ellmers 1995:166-167).

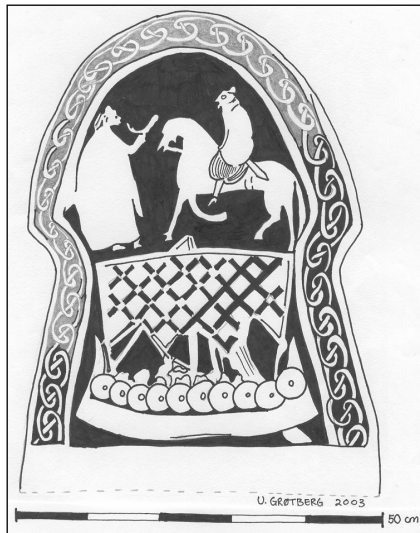
Tolkninger

Undersøker man steinene kan det se ut som om hovedfiguren på steinen representerer den avdøde. En stein som viser en rytter har en inskripsjon som nevner en død person. I et annet tilfelle er to krigere avbildet, og da nevnes det at steinen er reist til minne om to navngitte døde menn i inskripsjonen. Men her er kildematerialet veldig tynt, siden det bare kjennes veldig få billedsteiner av denne typen med inskripsjoner (Ellmers 1995:167-168).

Hesten som ofte er avbildet på de gotlandske billedsteinene er som regel en vanlig hest. Men det forekommer også en med åtte bein. Siden Sleipner, Odins hest, er den eneste hesten som kjennes i de germanske mytene som har åtte bein, så skulle det være ganske sikkert å anta at det her dreier seg om nettopp denne hesten. Fra skriftlige kilder er det kjent at fyrster har sendt sine egne hester for å motta gjester, og kanskje er det dét Odin har gjort i disse tilfellene (Ellmers 1995:168-169).

Myten om Sigmund og Sinfjötli (*Den eldre Edda* 1985:209), hans sønn, finnes også avbildet. Etter at Sinfjötli døde fraktet Sigmund han til stranda, hvor han så ble invitert opp i Odins båt, mens Sigmund sto igjen på stranda og så båten forsvinne. Dette viste kanskje hvordan man trodde at reisa til Valhall hadde foregått tidligere, og hvordan man håpte at den fortsatt skulle foregå (Ellmers 1995:168). (Se kapittel 7.4).

Ser man på velkomstscenene på de gotlandske billedsteinene, ser man at den døde ankommer gående eller ridende. Hva var da skipets funksjon? Et svar kan være den geografiske situasjonen. Den enkleste måten å frakte mennesker eller gods på var ved hjelp av båt. Det eneste problemet var at landingsstedene ikke alltid var de samme som reises mål, og da kunne man for eksempel bruke hest derfra og videre. Enkelte velkomstscener viser også

**Figur 20: Broa IV.
Tegning: U. Grøtberg.**

kvinner, og det som er interessant å merke seg her, er at de ankommer i vogner dratt av hester. Skipene som er avbildet er krigsskip, ikke lasteskip (Ellmers 1995:168-170), og det er ikke lasteskipene vi finner i gravene heller. Utenfor Gotland er det få vikingtids steiner som viser både skip og rytter. En del steiner viser kun rytteren. Kanskje dreier det seg her om en forkortelse av myten, det er bare nødvendig å vise deler av den, for det er nok til å kjenne igjen helheten. Eller kanskje folk på fastlandet i Skandinavia ikke anså skip som noen nødvendighet for en reise til Valhall, i motsetning til folk fra Gotland som levde på en øy, og måtte se på skipet som noe uunngåelig for å komme seg derfra til dødsriket (Ellmers 1995:170).

Rytter-, skips- og båtgravene kan fortelle den samme myten. Det kan dreie seg om forkortelser av myten eller mytekomplekset, både når det gjelder billedsteinene og gravmaterialet. De andre ritualene rundt selve begravelsen kunne utfylle og forklare dette komplekset. Kanskje viser ryttergravene til den siste delen av reisen, mens skips- og båtgravene sier noe om en annen del av reisen til dødsriket.

Det ser ut til at valget man har står mellom avstand i tid (de litterære kildene) eller avstand i rom (de gotlandske billedsteinene) når det gjelder materiale å sammenligne det norske gravmaterialet med. Likevel kan nok begge disse kildekategoriene benyttes til en viss grad, forutsett at man er inneforstått med de problemene dette innebærer.

6.3 Andre bildefremstillinger

Det er relativt lite tekstiler som er godt bevart fra de norske vikingtidsgravene, og bevarte billedvever, såkalte revler, er enda sjeldnere. I Oseberg ble det funnet noen fragmenter, og en liten bit av et tilsvarende billedrevle er blitt funnet i Østfold (Steinsland 1997:117). Dette er mindre kjent enn det fra Oseberg, men på grunn av motivet blir dette drøftet først først. Andre avbildninger av ryttere i gravmaterialet vil også bli nevnt.

Rolvsøyrevlet

Dette billedrevlet ble funnet i en vikingtidsgrav på Rolvsøy i Østfold. Avbildningene

Figur 21: Rolvsøyrevlet. Etter Ingstad 1992:179.

framstiller en prosesjon, og både menn og kvinner, trolig fra et høyere sosialt lag, står vendt mot akterstavnen av en båt. Det kan se ut som om det er en sørgescene som er avbildet. Selve båten står på land og er trolig et gravskip. Det som foregår på dette billedrevlet er sannsynligvis en haugsetting av den døde

(Steinsland 1997:117). Skipet har bakenden mot land og er klart til å seile av gårde med

den døde (Ingstad 1995:145). Disse ”scenene” kan se ut til å stå i motsetning til hverandre. På den ene siden blir skipet bundet til stedet ved hjelp av en reell haug, på den andre siden er det klart til å seile av gårde. Men hvis man skiller mellom det konkrete og det symbolske plan gir det mening. Rent konkret kan ikke skipet bevege seg, men i overført betydning kan det foreta en reise over grensen mellom de levendes og de dødes sfære.

Osebergrevlet

Under utgravningen av Osebergskipet ble det funnet fragmenter av et billedrevle inne i gravkammeret. Disse framstiller blant annet en prosesjon. På det ene fragmentet er det en overdimensjonert hest med rytter. Dette er den eneste rytteren som er avbildet i hele prosesjonen. Det at han er så stor i forhold til de andre figurene på revlet, peker i retning av at dette var en viktig figur. Det finnes en rytter på et annet fragment også, som kan være den samme rytteren. Det er også avbildet kvinner i vogn som blir trukket av hest. I følge *Germania* av Tacitus ble en figur av gudinnen Nerthus kjørt over åkrene i en tildekket vogn dratt av okser. Vognen som ble funnet i graven er lik de som er avbildet. To av de avbildede vognene er dessuten dekket av billedvever. Ingstad knytter vognen opp mot kulten rundt

Frøya. Frøya reiste jo til Balders likbål i en vogn dratt av katter. På bakenden av den vogna som ble funnet er det avbildet ni katter (Ingstad 1995:140-142, 144).

I følge Ingstad (1995:145-146) er Frøya den viktigste figuren på de fleste av teppefragmentene, samtidig som sammensetningen av gravgodset i gravkammeret peker i retning av en viktig fruktbarhetskult. Mange av gjenstandene er knyttet til hester og kvinner.

Avbildninger av ryttere

Avbildninger av ryttere har blitt funnet i enkelte skipsgraver. Det er i hvert fall tre eksempler

Figur 22: Rytterfigur fra Gokstad. ID 113. Rygh 602.

fra det materialet som blir drøftet her. På siden av vognen fra Oseberggraven er det avbildet en rytter (Hagen 1969:17) og på Osebergrevlene er det også avbildninger av ryttere (Ingstad 1995:141). I graven fra Gokstad ble funnet to små bronsebeslag (C10443) med en framstilling av en rytter med spyd som sitter på en hest (Hagen 1969:30, 33 og Oldsaksamlingens digitale hovedkatalog). Kanskje ble disse framstillingene laget for å avbilde reelle situasjoner, men det kan også være fordi rytteren var et symbolsk uttrykk.

6.4 Skipssettinger

Skipssettinger er spissovale steinsettinger som fungerer som en ramme rundt en grav (Asmussen 1985:223). De deler seg i hovedsak inn i to tidsperioder, yngre bronsealder og yngre jernalder, mens det ikke er noen sikre funn fra førromersk og romersk jernalder (Müller-Wille 1970:14). De kan være fra noen få meter og opp til 80 meter lange. Spesielt på Gotland er det kjent mange skipssettinger, hvorav cirka 250 er fra vikingtid (Asmussen 1985:223).

Skipssettinger er i hovedsak utbredt i Sør- og Mellomskandinavia og enkelte steder i det sørlige og østlige Østersjøområdet (Müller-Wille 1970:13). I dag kjennes cirka 2000 skipssettinger, hvorav noen er samlet i grupper (Capelle 1995:71). I Norge er det ganske få, rundt 20 stykker, som ligger i de sørlige og vestlige områdene av landet. Relativt få

skipssettinger er arkeologisk undersøkt, men når gravfelt med skipssettinger har blitt undersøkt, har det ofte kommet fram flere enn de som i utgangspunktet var kjent (Müller-Wille 1970:13-14).

Gravene i skipssettingene er vanligvis fattig utrustede branngraver, selv om også skjelettgraver finnes. De beskjedne gravgavene står i sterk kontrast til de nært beslektede båtgravene, som ofte er svært rikt utstyrt. I tre skipsformede steinsettinger i Rogaland og Hordaland er det funnet rester av båter, en brent og to ubrente (Müller-Wille 1970:23-24).

Siden skipssettingene ikke har noen direkte praktisk funksjon er det mest sannsynlig at de fungerer som symboler. Det mest innlysende er at de symboliserer skip, som videre kan være et symbol på reisen til den neste verden, eller kanskje de rett og slett bare representerer en sjøfarende befolkning (Capelle 1995:75).

Grunnen til at skipssettingene ikke blir tatt med i drøftningsdelen er at det er relativt få av dem i Norge, og nesten ingen av disse har en sikker datering. En grunn til at de blir nevnt i dette kapittelet er at de er nært beslektet med skips- og båtgraver. En annen grunn er at det er så mange av dem på Gotland, mens det er relativt få i Norge, altså motsatt av forholdet for skips- og båtgraver, som det ikke er noen av på Gotland, mens det i Norge er en god del.

6.5 Båt og ryttergraver i Vest-Europa

Når det gjelder gravmateriale utenfor Norden er det relativt vanskelig å få noen fullstendig oversikt. Både Shetelig (1933) og Müller-Wille (1970) har presentert ”nordiske” graver fra Vest-Europa, men allerede i 1933 påpekte Shetelig problemet med å få en samlet oversikt over dette materialet: *Våre kolleger i Storbritannia og Irland kjenner ikke den systematiske innsamling og dokumentasjon av fortidsminnene som hos oss er innarbeidet gjennom flere menneskealdre... På britisk område er den dag idag alle antikvariske kilder splittet i store og små museer, i privatsamlinger og i utalte lokale publikasjoner* (Shetelig 1933:XI).

Dette materialet vil derfor ikke på noen måte regnes for fullstendig. Undersøkelsen baseres i hovedsak på Shetelig (1933) og Müller-Wille (1970), noe som fører til at båtgravmaterialet er noe mer omfattende enn ryttergravmaterialet. Det kommer derfor til å være mest formålstjenelig å drøfte båtgravene. Enkelte nyere gravninger er også tatt med i betraktningen.

For å unngå for store feilkilder kommer disse gravene til å bli brukt kvalitativt. De kommer ikke til å inngå i noen statistiske analyser. Undersøkelsen er avgrenset til Vest-Europa, nærmere bestemt De britiske øyer, fordi det her finnes en god del graver med nordisk preg. Enkeltgraver kommer til å bli presentert der dette er relevant i forhold til drøftingen av etnisitet i kapittel 7.9. Det kommer ikke til å bli noen samlet presentasjon av disse gravene.

Kapittel 7: Drøfting

Båten är således både båt och hall och grusåsen både ås och våg. Den döde är både närvarande och försvunnen, både mänsklig och gudomlig (Herschend 1997:55).

7.1 Det norrøne samfunnet

Symbolikk er en viktig del av et samfunn, og helt avhengig av samfunnets eksistens. Derfor blir det her kort drøftet hva et samfunn er og hva som karakteriserer det norrøne samfunnet. Et samfunn blir av sosialantropologen Eriksen (1993: 47, 81) definert som *totaliteten av standardiserte relasjoner i et samfunn og samfunnslivet består fremfor alt av handlinger, for om samhandlingen opphørte, ville ikke samfunnet lenger finnes.*

Et samfunn, også kalt et sosialt system, kan forstås som alle de synlige mønstre av sosiale relasjoner mellom individ og kollektiv (Hansen 2000:8-9). Disse er organisert som regulær sosial praksis (Giddens 1979:66). Derfor vil denne sosiale praksisen, og disse sosiale mønstre være viktig når en skal drøfte samfunnet i vikingtiden i Norge og Norden.

At det i vikingtid var et lagdelt samfunn kommer til syne både i det arkeologiske materialet og i litteraturen. Heimdall, en av æsene, var ute på ferd under navnet Ríg. På ferden besøkte han Åe og Edda, Ave og Amma og Far og Mor. Han fikk barn, som hver representerte en samfunnsklasse, med de tre kvinnene, og det klassesdelte samfunnet var et faktum. Dette er i den mytologiske forklaringen på forhold som med stor sannsynlighet allerede eksisterte.

2. *Vandret så videre
midt etter vegen,
der stod et hus
med døra åpen,
gikk inn i huset,
eld brant på golvet,
et gråhåret ektepar
satt ved åren,
Åe og Edda
med eldgammelt skaut*

14. *Ríg gikk videre
rake vegen;
der stod en hall
med døra åpen;*

7. *Barn fikk Edda
det østes med vatn,
svart i huden,
fikk hete Trell*

13. *[...] Fra dem kommer
trelle-ætter*

21. *Barn fikk Amma,
det østes med vatn,
kaltes Karl,
kona svøpte ham,*

<p><i>gikk inn i hallen,
eld brant på golvet,
et ektepar satt der
med arbeidet sitt.</i></p>	<p><i>rødlett var han
med våkne øyne.</i></p>
<p>26. <i>Rig gikk videre
rake vegen,
kom til en sal,
mot sør vendte døra,
åpen stod den,
ringen mot stolpen.</i></p>	<p>25. <i>[...] Fra dem kommer alle
bonde-ætter.</i>   34. <i>Sønn fikk Mor,
og svøpte i silke,
han østes med vatn,
Jarl kaltes han [...]</i></p>

(*Rigstula, Den eldre Edda* 1985:147-157).

Diktet *Rigstula* snakker både om treller, frie bønder og aristokrati, representert ved Trell, Karl og Jarl. Vikingtidens overklasse var opptatt av prestisje, ære, omdømme og berømmelse, hvis man skal dømme ut fra runesteiner og dikt fra vikingtiden (Roesdahl 1989:17). Sentrale sosiale relasjoner innen det norrøne samfunnet var gård, hushold og slektskapsrelasjoner, allianser, gavegiving og hær- eller krigerfølget.

Husholdet og gården var den viktigste produksjonsenheten i jernalderen (Hanisch 2001:32; Solberg 2000:154-156). Husholdet holder til på gården, som er et navngitt sted. Her har både folk og husdyr permanent tilhold, eller i alle fall vinteropphold, og jord og vegetasjon blir utnyttet (Sandnes 1979:166). Sentralt for gårdsdriften er slektskapsrelasjoner, de er også med på å avgjøre eiendomsforholdene til jorden. Slekten eller ætten kan vise eiendomsforhold til jord blant annet gjennom lokalisering av graver i forhold til gårdstunet. Ens plass i samfunnet ble til dels bestemt ut fra hvilken ætt og posisjon man hadde innad i ætten (Solberg 2000:150). Noe som også diskuteres er graden av leilendinger. Det har trolig vært mange av dem. Gårder uten gravfelt kan for eksempel ha vært leilendingsgårder.

Allianser kunne også si noe om ens plass i samfunnet. Kontroll over ressurser vil her stå sentralt. Disse ressursene kan bestå av landområder eller gjenstander, både pryd- og nyttegjenstander en person hadde skaffet seg gjennom for eksempel handel eller plyndringstokter til utlandet. Det personlige vernet, gaven og æren var sentrale begreper i det norrøne samfunnet (Meulengracht Sørensen 1995). Det eksisterte lover i dette samfunnet, men det var ingen overordnet samfunnsmakt som kunne håndheve denne loven, og det ble derfor opp til hver enkelt å sørge for seg selv og mobilisere de kreftene de kunne i forhold til slekt, venner og andre mektige personer som kunne gi støtte og vern (Skre 1998:5, 11). Oppbygging

og opprettholdelse av allianser var en viktig del av vikingtidens samfunnsstruktur, og nettopp på disse områdene er kontroll over ressurser er viktig. Både landområder og enkeltgjenstander er en viktig faktor i et gavegivingssystem, og nettopp gavegiving er en viktig måte å skape og opprettholde allianser på. Kanskje kan man skape eller opprettholde allianser med en annen sfære gjennom å gi gaver til den avdøde i form av gravgaver, eller gaver til guddommer i form av offergaver? Dette kan gi beskyttelse eller sikring av neste års avling, eller hevd på den døde eiendommer. Andre viktige allianser i vikingtiden ble til gjennom ekteskap og fosterbarn. Også forholdet mellom trell og eier var viktig.

Har man kontroll over ressurser har man også mulighet til å skaffe seg makt. Gaver kan gis bort til folk som står lavere enn giveren på den sosiale rangstigen, som man i utgangspunktet vet at mottakeren ikke har noen mulighet til å gjengjelde i materiell forstand, som for eksempel jord. Jord kan ikke settes opp i mot tjeneste, jord er noe som vil kunne gi avkastning og trygghet i all fremtid, derfor ville den som mottok jord alltid være i givers tjeneste (Skre 1998:18-19), og på den måten har man fått et subjekt under seg. Enhver gave krever en gjengave, og har man ikke kontroll over materielle ressurser, må en gi tilbake det en har. Det kan være arbeidskraft eller lojalitet til den som står høyere på den sosiale rangstigen, altså gavegiveren. Kanskje ikke bare til denne personen, men til hans slekt og venner i tillegg.

Hær- eller krigerfølge er også et element som det ikke kan ses bort fra når det norrøne samfunnet blir diskutert. Lotte Hedeager (Hedeager og Tvamø 2001:144) har generelt karakterisert de germanske samfunnene i Europa som krigersamfunn. Her er det menneskene og ikke fysiske landområder som står sentralt. Steuer har tatt for seg noe som han kaller *Personenverbandstaat*, som er et forbund av mennesker, med forskjellig rang. Det som er viktig her er ikke landområder, men mennesker. En makthaver har makt over de samme personene uavhengig av hvor de befinner seg i selve landskapet. Han styrer over folk og ikke landområder (Steuer 1989:100), selv om dette fører til en viss kontroll over de landområdene disse menneskene disponerer. Slektskapsrelasjoner skal ikke løsrives fra hærfølgeinstitusjonen. Selv om personlige egenskaper kunne gi høy rang, var ikke det den eneste veien oppover i systemet. Slektskap til lederen kunne også føre til en viss rang (Kristoffersen 2000:40).

7.2 Hvilke kilder finnes det til norrøn religion?

Det er viktig å få oversikt over hvilke kilder som kan gi informasjon om en religion, som ikke har vært levende på tusen år, hvis man skal klare å forstå den. I dette arbeidet blir de arkeologiske kildene viktige, og siden norrøn religion er en folkereligion og ikke en lærereligion, står riter og kult helt sentralt (Steinsland 2005:40). Det arkeologiske materialet kan bidra til å belyse nettopp riter og kult hvis disse har satt fysiske spor etter seg.

Det skilles mellom samtidige kilder og det som senere er blitt skrevet og fortalt om de førkristne religionsforholdene, det vil si retrospektive kilder. Blant de samtidige kildene har man det arkeologiske materialet, runeinnskrifter, billedmateriale, stedsnavn og utenlandske beretninger (Steinsland 2005:36).

Litterære kilder er viktige i forhold til religionshistorie i Norden, spesielt fra vikingtiden og fremover, men en utfordring er at det meste vi har av litterært kildemateriale er yngre enn vikingtiden. Det har blitt antatt at kjernen i disse kildene *kan representere genuine førkristne tradisjoner* (Steinsland 2005:36).

Også folketro kan vise mulige tradisjonssammenhenger mellom førkristen og kristen tid, men selv om gamle trosforestillinger og skikker har levd videre i folkekulturen til tross for lovverk, kan det være vanskelig å skille disse fra nyere skikker som har kommet til senere (Steinsland 2005:64).

Blant de litterære kildene er det flere typer å velge blant. For det første har man *Den eldre Edda*, som består av både helte- og gudedikt, videre har man skaldedikt, *Den yngre Edda*, *Heimskringla*, *Saxos Gesta Danorum*, sagalitteraturen, utenlandske kilder og lovene (Steinsland 2005:37). Gudediktene i *Den eldre Edda*, som forteller hva gudene har foretatt seg og hvorfor verden er som den er, er den eneste bevarte samling med førkristne gudedikt fra det germanske området. Disse diktene har trolig sirkulert i samfunnet via flere parallelle muntlige tradisjoner, og har derfor sikkert vært under endring fram til de ble nedskrevet første gang (Steinsland 2005:47).

Tidlig på 1900-tallet ble middelaldertekstene brukt som mytologiske kilder nesten uten å bli underlagt kildekritikk. Mot midten av århundret sto kildekritikk på dagsordenen, og helt siden

den gang har synspunktene gått i ulike retninger. I dag har tiliten til de litterære kildene blitt noe styrket igjen, og det er en viss enighet om at middelalderens tekster er fortolkninger av fortiden, og at det er veldig viktig å skille mellom teksten som en fysisk gjenstand og tekstens innhold (Steinsland 2005:37-38). Også sagaene har etter de senere års kildekritiske debatt igjen fått betydning som kilder til førkristne forhold. Man har større tro på at de kan si mer om tradisjonsforhold, mentalitet og religion enn om realhistoriske forhold (Steinsland 2005:61).

Når det gjelder det arkeologiske materialet er det enkelte ting som nærmest er innlysende. Det er tydelig at gravene må være graver, i den forstand at døde mennesker intensjonelt er plassert i dem. Det at de kan ha blitt gravlagt i relativt store og arbeidskrevende konstruksjoner sammen med gjenstander sier også noe om at graven var mer enn bare et sted man deponerte den døde for å kvitte seg med denne. Det fører tankene mot ideer om liv etter døden og ritualer og kultiske handlinger som har foregått i forbindelse med at et menneske har gått bort. Også når det gjelder å tyde gjenstander, støtter man seg til dels på litterære kilder (Steinsland 2005:38), men her blir også analogier tatt i bruk (Østigård 1997). Det er ikke bare gjenstanden som er interessant, kulturlandskapet og funnkonteksten rundt gjenstanden kan også gi viktig informasjon for å fortolke funn og si noe om riter og kult (Steinsland 2005:38). Runer har nærmest fått en mellomstilling mellom gjenstandsmateriale og litterære kilder (Steinsland 2005:40).

Stedsnavn og personnavn kan hjelpe til med å få en bedre oversikt over norrøn religion, dens omfang og utbredelse. Navn som har blitt tolket som kultiske kan begynne med ve- eller ende på –lund eller –hov. Dessuten har man de teofore navnene, som inneholder navn på guder og gudinner (Steinsland 2005:42). Et eksempel på at disse kan kombineres er Thorshov. Fra materialet i denne undersøkelsen, kan gården Torshaug (Thorshof) i Akershus, med en ryttergrav og gårdene Hov (Hoff) i Buskerud, og Hovland i Vestfold, med hver sin båtgrav nevnes.

Det finnes også en øyenvitneskildring av norrøn kultpraksis. Ved Volga observerte Ibn Fadlan en skipsbegravelse av en nordisk høvding blant svenske vikinger (rus) i 921 (Steinsland 2005:63). Høvdingen ble her sagt å skulle reise til Paradis (noe som i denne forbindelse trolig var Valhall) (Schjødtd 1995:23). Originalkilden ble skrevet på arabisk og begrep som paradis kan være vanskelige å oversette.

Til sist kan det nevnes at også lover kan gi et visst innblikk i norrøn kult, idet spesielt kristenrettene inneholder en rekke forbud mot spesifiserte hedenske kulthandlinger (Steinsland 2005:64).

7.3 Hesten i norrøn mytologi

Hesten var det dyret som hadde den høyeste statusen blant de normale husdyrene på gården i det norrøne samfunnet. I kulten var hesten definitivt det mest fornemme offerdyret. Hesten ble ofte koblet sammen med høvdinger og krigere. Det er tydelig at det dreide seg om storfolks ridedyr. Hesten kunne bli ansett som et hellig dyr. I følge *Ramkjell Frøysgodes saga* fantes det slike hellige hester viet til Frøy. Disse hestene var det strengt forbudt å ri i profane ærender. Hesten som gjenstand for kult kommer også til syne i fortellingen om Valseblotet i *Flatøyboken*, offergjenstanden og øyensynlig guddommen er her manifestert i en hestefallos, og kanskje viser dette en Frøy-kult (Steinsland 2005:152-153, 181). I denne gjennomgangen av enkelte navngitte hester i norrøn mytologi, vil den mest profilerte, nemlig Odins hest Sleipner, bli drøftet først.

Flere av de mannlige gudene har navngitte hester. For eksempel har Heimdall en hest som heter Gulltopp (Steinsland 2005:181, 221), men Odins hest *Sleipner* skiller seg ut med sine åtte bein.

30. *Glad og Gylle,
Gler og Skeidbrime,
Sølvtopp og Sine
Gisl og Fallhovne,
Gulltopp og Lettfot,
på disse rir æsene ut
hver eneste dag
når de drar til tings
ved asken Yggdrasil.*

44. *Yggdrasils ask
er ypperst av trær
og Skibladne av skip,
Odin av guder,
av gangere Sleipne
Bilrost av bruer
og Brage av skalder,
Håbrok av hauker,
av hunder Garm.*

(*Grimnesmål, Den eldre Edda* 1985:79, 81-82).

Odins hest Sleipner er vanskelig å forklare. Den er blitt tolket som et symbol på vind, samtidig som hesten i folketroen har en viss forbindelse med dødsriket. Begge disse tolkningene blir regnet som usikre. Det heter seg at den var usedvanlig rask, og kunne bære

sin rytter gjennom luften og over land. Den går også under navnet Helhesten, fordi den kjenner veien til dødsriket (Steinsland 2005:170, 181). Den kunne overskride grenser som var stengt for andre. De kildene vi har er Snorre Sturluson og blant annet en stein fra Tjängvide på Gotland (Bæksted 2001:116).

Figur 23: Sleipner. Etter Nylén 1978:69.

Sleipner er avkom av hingsten Svadilfare og Loke, som hadde gjort seg om til ei hoppe. *Men det hopehavet Loke hadde hatt med Svadilfare, førte til at noko seinare fødde han eit føl; det var grått, og hadde åtte føter. Og den hesten er den beste hjå æser og menn* (Den yngre Edda 1998:64). Mye tyder på at Sleipner som Helhest var ansett å føre den døde til dødsriket, noe som også trolig er illustrert på de gotlandske billedsteinene (Ström 1985:114). Hermod den raske, Odins sønn, red på Sleipner til Hel for å forsøke å betale løsepenger for

Balder (Bæksted 2001:51). Sleipner var grå, noe som også var dødens farge, dette passer godt da Sleipner også var dødens hest. Den hadde en evne til å bryte igjennom den usynlige barrieren mellom verdenene (Ström 1985:114).

Egenskapen til å overskride grenser mellom forskjellige sfærer er en veldig viktig egenskap. Hesten kan være med på å bryte ned barrierene mellom liv og død, noe som kan være med på å forklare alle hestene fra vikingtidsgravene. Spesielt interessant er dette i forbindelse med ryttergravene, og den forklaringen som virker mest iøynefallende, er at den døde skal overskride grensa mellom levende og død ved hjelp av hesten som skal bære den døde til et dødsrike.

Rimfaxe var nattens hest mens Skinfaxe var dagens hest (Ström 1985:99). Natt var datter av jotunen Narfe, og sammen med Delling, som stammet fra æsene hadde hun sønnen Dag. Mens Natt var sort og mørk var Dag både lys og skinnende. De fikk hver sin hest og vogn for å kjøre over himmelen hvert døgn. Først kom Natt med Rimfaxe, hesten med rim i manken, og duggen som hver morgen falt på jorda, skulle være skumdråpene fra bisselet. Skinfaxe, hesten med den strålende manke, som lyste opp både luft og jord, kom etterpå og var Dags hest (Bæksted 2001:36). Disse hestene er med på å forklare hvorfor det eksisterer en dag og en natt.

Då tok Allfader Natt og sønen hennar, Dag, gav dei to hestar og to kjerrer, og sende dei opp på himmelen, at dei i kvart døger skulle køyre rundt jorda. Natt køyrer føre med den hesten som er kalla Rimfakse, og kvar morgon doggar han jorda med skummet frå bekslet sitt. Den hesten Dag har, heiter Skinfakse, og det lyser over all lufta og jorda frå fakset hans

(Den yngre Edda 1998:28).

12. *Skinnfakse trekker
den skire dagen
henover menneskers heim;
raskere hest
fins ikke hos reidgoter,
langveis står lys av manen.*

14. *Rimfakse heter
hesten som trekker
natt over gode guder;
fra munnbittet
hver morgenstund
faller dogg i daler.*

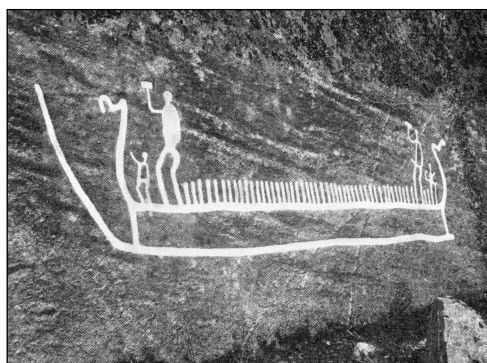
(Vavtrudnesmål, Den eldre Edda 1985:63).

Det blir også nevnt en hest som heter Gullfaxe i Jotunheimen. Dette skulle visstnok være en rask hest som jotunen Hrungner eide. Denne ble senere gitt av Tor til Magne, Tors og Jarnsaxas sønn (Bæksted 2001:136-137).

Odins kone Frigg, hadde et sendebud, asynjen Gná, som red med Friggs bud gjennom luft og over hav på hesten Hovvarpner (Bæksted 2001:76). Dette knytter til en viss grad hesten til kvinnene også.

7.4 Skip og båter i norrøn mytologi

I *Den eldre Edda* og *Den yngre Edda* er i hvert fall tre navngitte skip nevnt i forbindelse med mytologiske situasjoner og skikkelser. Disse er Skidbladne, Naglfar og Ringhorne.

**Figur 24: Bjørnstadskipet i Østfold.
Etter Hagen og Joys 1962:113.**

Skidbladne er i tillegg til galten Gullinbursti en av Frøys attributter. I de mytene som er bevart spiller ikke dette skipet noen vesentlig rolle, og det er derfor vanskelig å finne noe fullgod forklaring på hvorfor Frøy har fått akkurat denne attributten. En grunn til at han eier verdens beste skip, kan være fordi han er sønn av Njord og gjennom denne forbindelsen kan ha fått en viss betydning for sjøfarten (Bæksted 2001:63).

Skipet som motiv kan være et bindeledd mellom Njord og sønnen Frøy. Skidbladne kunne seile både til lands og til vanns. Dette er en grenseoverskridende egenskap på lik linje med den Sleipner har. Det kan også være interessant å ta med at i et komparativt perspektiv er skipet kjent som fruktbarhetssymbol. Helleristninger fra bronsealderen har blant annet blitt tolket i denne retningen (Steinsland 2005:152). Skidbladne skal visstnok være så stort at alle æsene med full våpenutrustning kan få plass i det (Bæksted 2001:63).

Skidbladne er best av alle skip, og laga med størst hagleik. Men det største skipet er Naglfar; det er Muspell som eig det. Nokre dvergar, søner til Ivalde, laga Skidbladne, og gav skipet til Frøy. Det skipet er så stort at alle æsene får rom i det med våpen og hærbunad. Så snart ein heiser seglet, har det bør, kvar helst det så skal av. Men når ein ikkje skal nytte det til sjøferd, er det ihopsett av så mange delar og med så stor kunst at ein kan falde det saman som ein duk og ha det i pungen sin.

(Den yngre Edda 1998:64-65).

Myten om hvordan Odin fikk spydet Gungner, Siv fikk sitt gullhår og Frøy Skidbladne er nok gammel, selv om det kan tenkes at den i Snorres versjon er noe bearbeidet, men *Lokes rolle som den, der skaffer guderne disse ting, synes også at passe glimrende til denne figurs handlemåte i den fase af kosmos' utvikling, hvor den nuværende orden etablerte sig* (Bæksted 2001:131-132). Gudene fikk disse gjenstandene etter at Loke hadde klippet håret av Siv og gjennom det ertet på seg Tor (Steinsland 2005:197). Det kanskje mest iøynefallende egenskapene til dette skipet er de magiske. Dette har igjen sammenheng med at det ble lagd av dverger, og ifølge norrøn mytologi besatt disse magiske evner (Schjødt 1995:22).

I den grad Skidbladne kan bli kalt et symbol blant alle disse gavene gudene fikk den gangen, så må det være et symbol på et skipsideal som kun kunne oppnås gjennom magi. Skipets assosiasjon med Frøy gjør det mulig at det kan ha hatt en plass i sol- og fruktbarhetskult. Kanskje kan man si at skipet er et symbol på Frøy, som selv er et symbol på fruktbarhet (Schjødt 1995:22).

Det andre skipet som blir nevnt er Naglfar. Dette skipet kommer under Ragnarok.

Då hender det òg at Naglfar losnar, eit skip som heiter så. Det er laga av neglene på daude folk; difor gjer ein vel i å akte på at dersom ein mann døyr med uskørne negler, aukar han mykje byggjetilfanget til dette skipet som både æser og menneske ynskte vart seint ferdig. Men Naglfar losnar i denne sjøgangen. Han som styrer dette skipet heiter Rym; det er ein jotun.

(Den yngre Edda 1998:86).

I *Voluspå* står det:

50. *Rym farer austfra
rustet med skjold,
Jormundgand vrir seg
i jotunvillskap;
ormen knar bølger,
ørnen skriker,
sliter i lik,
da løses Naglfar.*

51. *Austfra seiler
skip over havet
med Muspells landsmenn,
og Loke styrer;
men troll-flokken
følger ulven,
der Byleists
Bror i følget.*

(*Den eldre Edda* 1985:26).

Ser man på disse to kildene samlet så er det trolig at Snorre her sikter til gamle dødsritualer, og mens han gir en forklaring på hvordan skipet er bygget, så forutsetter trolig *Voluspå* at dette var alminnelig kjent (Bæksted 2001:44-45). Naglfar blir koblet opp mot Ragnarok og i den forbindelse krig og kaos. Det er noe uklart om skipet blir ført av Rym eller Loke. Snorres informasjon om at det er bygget av døde menns negler er ikke kjent fra andre kilder. Selve navnet Naglfar kan bety ”de dødes skip”, og kan da bli assosiert med gravskipene kjent fra jernalder og vikingtid (Schjødtt 1995:22-23).

Det tredje skipet som er nevnt ovenfor er Ringhorne, Balders skip.

Balders bålferd

Æsene tok liket åt Balder og flytte det til sjøen. Ringhorne heitte skipet til Balder; det var uhorveleg stort. Det ville æsene setja på sjøen og gjera bålreda til Balder på det. Men dei greidde ikkje å rikke det. Då vart det sendt bod til Jotunheimane etter ei gyger som heitte Hyrrokkin.

Ho kom ridande på ein varg og hadde ein hoggorm til taumar. Ho sprang av hesten; og Odin sette fire berserkar til å halde hesten; men dei rådde ikkje med han før dei hadde tvinga han i kne.

Hyrrokkin gjekk til framstammen på skipet og skuva det ut i fyrste taket, så det slo eld ut or lunnane og alle land skalv. Då vart Tor arg, treiv hamaren, og hadde så nær krasa skallen på henne; men æsene bad om fred for henne.

Så vart liket åt Balder bori ut på skipet. Då kona hans, Nanna Nepsdotter, såg det, brast hjarta hennar av sorg. Så vart ho òg boren på bålet, og det vart sett eld på det.

Tor stod attmed og vigde bålet med Mjollne. Framfor føtene hans sprang det ein dverg som heitte Lêt. Tor spente til han med foten så han fauk opp i elden og brann opp.

Til denne likbrenninga møtte det fram mange slag folk. Fyrst er å seia om Odin, at med han kom Frigg og valkyrjene og ramnane hans. Frøy ók i kjerra si med den galten som heiter Gullinbuste eller Slidnigtanne. Heimdall reid på hesten Gulltopp, og Frøya køyrde med kattane sine. Dit kom det òg store flokkar med rimtussar og bergrisar.

På bålet la Odin ein gullring som heiter Draupne; den fekk sidan den eigenskapen at niande kvar natt draup det åtte likså tunge gullringar av han. Hesten til Balder vart leidd på bålet med full reie.

(*Den yngre Edda* 1998:80-81).

Når man hører beretningen om Balders skip som blir sendt ut fra land, så er det vanskelig å unngå å tenke seg at Balder var ment å reise til Hel med skip (Schjødt 1995:23). Dette kan være med på å belyse nettopp båt- og skipsgravene fra vikingtiden.

Det er også en annen båtreise, i forbindelse med Sinfjotle, som er nevnt i den norrøne litteraturen som har med død å gjøre.

[...] Sinfjotle drakk og døde med en gang. Sigmund bar ham lange veger i favnen sin og kom til en lang og smal fjord der det lå en liten båt med en mann om bord. Han bød seg til å sette Sigmund over fjorden. Men da Sigmund hadde båret liket om bord i båten, var den full-lastet. Mannen sa at Sigmund skulle gå rundt fjordbotnen, så skjøv mannen båten ut og ble straks borte.

(Den eldre Edda 1985:209).

Mannen i båten kan ha vært en manifestasjon av Odin, som hentet en av sine favoritter ”hjem” til Valhall. Hvis dette er tilfelle, blir båten en måte å komme seg mellom to sfærer på, eller sagt på en annen måte, båten gjorde det mulig for den døde å reise fra de levendes verden til dødsriket (Schjødt 1995:23).

Skipet har i de litterære tekstene fått flere roller. Skidbladne er idealskipet som eies av Frøy, og kanskje har dette spilt en rolle for skipet som del i fruktbarhetsritualer. Naglfar leder til helt andre assosiasjoner, dette skipet kommer i forkant av og i forbindelse med Ragnarok. Det blir et symbol på krig, kaos og kanskje også død. Går man videre til fortellingen om Sinfjotle, så kommer båten inn som et transportmiddel for den døde mellom denne verdenen og den neste (Schjødt 1995:23).

I enkelte kontekster kan skip altså symbolisere fruktbarhet, død, krig i forbindelse med Ragnarok og så videre, men det finnes ikke noe slik som en symbolsk essens bak formen skip. Vi kan ikke tolke skipets symbolske funksjon hvis vi ikke kjenner skipets kontekst, og i de mytiske tekstene blir skipet i bunn og grunn bare brukt som et transportmiddel (Schjødt 1995:23).

7.5 Symbolene hest og skip

27.	<i>Lorride tok et tak om stavnen, halte havhesten</i>	<i>og ausekar, bar så jotnens bølgesvin heim</i>
-----	---	--

*helt på land
med vatn, årer*

*gjennom et skar
mellom skogkleddde åser.*

(Hymeskvadet, Den eldre Edda 1985:110).

Hesten har i den nordiske tradisjonen blitt viet stor oppmerksomhet, men den har blitt utfordret av interesser tilknyttet båt og sjø. Det kan også se ut til at disse på et visst tidspunkt ble forent (Østmo 1998:71). Dette blir blant annet illustrert i *Reginismål*:

16. *"Hvem rir nå der
 på Revils hester
 bratte bårer,
 brusende hav?
 den driver av svette,
 seilhestflokken,
 bølgehingstene
 hiver i stormen."*

17. *"Her er Sigurd
 på sjøtrærne,
 og bør har vi
 som bærer mot døden;
 over brandene brekker
 brått sjøene,
 lunnhester snåver;
 si hvem du er!"*

(Den eldre Edda 1985:214).

Snorre (Edda 1998:124) skriver om kenninger i *Skaldskaparmål*: *How shall a ship be referred to? By calling it horse or wild animal or ski of sea-kings or of the sea or of ship's tackle or of weather*¹⁰. Det interessante med denne kommentaren er at hesten som kenning for skip er det som blir nevnt først, og mange av eksemplene han viser til er også forskjellige omskrivninger med hest.

Selv om denne koblingen kan være relativt tydelig i en del norrøn litteratur, så var ikke denne sammenstillingen nødvendigvis noe nytt. Allerede i bronsealderen ble stavnen på helleristningsbåter utformet som et hestehode. Opprinnelsen til stavnhestmotivet kan være å finne i elgmotivet på steinalderens skipsbilder i veidemiljøene i nord og øst, en annen forklaring kan være at de skjønnte hvilken betydning hesten hadde da den ble introdusert i jordbruksbygdene i syd. Blant de dyr som oftest har blitt ofret i forbindelse med de nordiske skipsgravene fra jernalderen, står hesten i en særstilling, som det vanligste dyret i disse gravene. Hesten har blitt tolket dit hen at den hører til mannens verden. Den er forbundet med

¹⁰ Det er fremdeles praksis å oversette bare deler av Snorres verk, *Gylfaginning* og en del av *Skaldskaparmål* til moderne norsk (Steinsland 1997:169).

fysisk styrke og en kraftfull framreden, og dette kan symbolisere politisk og sosial styrke (Østmo 1998:72,78, 89-90).

7.6 Dødsforestillinger

Dødsforestillingene som til enhver tid finnes i forskjellige kulturer, er en måte å gi døden mening på. Dette kan gjøre det enklere å takle bevisstheten om sin egen dødelighet og selv om døden kan føles som en trussel, blir det lettere å akseptere den. At vikingtiden hadde mange forskjellige dødsforestillinger og ideer knyttet til død, begravelse, gravhaug og dødsriker, kan man se ut fra det arkeologiske materialet og diktningen (Steinsland 1997:98). Det er spesielt et skille som kommer til å bli drøftet her, og det går ut på hvorvidt den døde skulle bo i haugen eller om vedkommende skulle reise videre til et av flere mulige dødsriker og bli der. En tredje, kanskje mer spennende mulighet er en kombinasjon av disse forestillingene. Graven kunne være en dør inn til en annen sfære, og kanskje kunne den døde reise mellom grav og dødsriker. Dette kan være en mer tilfredsstillende forklaring på kombinasjonen av transportmidler og husgeråd i graver fra vikingtidens Norden. Snorre skriver i prologen til *Heimskringla* at *...etter at Dan den storlåtne, danekongen, lot gjøre en haug for seg og bød at de skulle bære ham dit når han var død, i kongeskrud og rustning og med ham hesten hans fullt oppsalt og mye annet gods, så gjorde mange av hans ættemenn også slik siden* (Heimskringla 1979:9). På denne måten forklarer han den rike gravskikken som vises i en del gravhauger.

Det er ingenting i kosmologien, slik man kjenner den fra kildene, som sier at det finnes en elv eller et hav mellom de levendes verden og dødsrikene. Det er vanskelig å finne noen systematiske ideer om skjebnen til den døde i vikingtidens Skandinavia. Selv om det ikke er noe i kosmologien som argumenterer for at det var nødvendig med båt for å komme til Valhall, så kan det kanskje tenkes at de to verdenene var skilt fra hverandre med en tydelig grense, for eksempel en elv, slik som i gresk mytologi (Schjødt 1995:23).

Bo i graven

Med utgangspunkt i de 35 ryttergravene og 82 båt-/skipsggravene som danner primærmaterialet for denne undersøkelsen, kan det være interessant å undersøke hvor mange av dem som inneholdt kjøkkenutstyr (det vil si utstyr for tilberedning av mat, også dekketøy

er tatt med her, da dette er relativt sjeldne gjenstander i disse gravene). 21 av ryttergravene og 31 av båt-/skipsgravene inneholdt kjøkkenutstyr, men da dette også kan være viktig å ha med på reise, vil kjøkkenutstyr bli kombinert med ervervsutstyr. Med dette menes gjenstander som ble brukt i forbindelse med handel, jordbruk, fiske, smedvirksomhet, tre- og tekstilbearbeiding. 16 ryttergraver og 60 skips- og båtgraver inneholdt ervervsutstyr, og 12 ryttergraver og 30 båt-/skipsgraver inneholdt kombinasjonen kjøkkenutstyr og ervervsutstyr.

Spill kan trolig regnes som en huslig virksomhet, og fire av disse ryttergravene og en av skipsgravene inneholdt også spillebrikke(r) og/eller terning. Det er i tillegg fire ryttergraver og 30 skips- og båtgraver som inneholdt ervervsutstyr men ikke kjøkkenutstyr, og av disse inneholdt en båtgrav i tillegg spilleutstyr.

Disse tallene viser at 60 % av ryttergravene og 38 % av skips- og båtgravene inneholdt kjøkkenutstyr, 46 % av ryttergravene og 73 % av skips- og båtgravene inneholdt ervervsutstyr mens 34 % av ryttergravene og 37 % av skips- og båtgravene inneholdt en kombinasjon av disse to gjenstandskategoriene. Det vil si at cirka 65 % eller $\frac{2}{3}$ av det totale materialet i denne undersøkelsen, inneholdt ervervsutstyr eller kombinasjonen ervervsutstyr og kjøkkenutstyr. Dette tallet er kommet frem uten at bevaringsforhold og utgravningssituasjon er tatt i betraktning, noe som taler for at andelen trolig har vært noe høyere.

Det interessante spørsmålet blir hva dette kan fortelle om symboler og symbolbruk i forbindelse med død og begravelse i det norrøne samfunnet. En ting man kan anta med relativ stor sikkerhet, er at de så for seg en eller annen form for liv etter døden. Gjenstandene kunne være nyttige, men for de som sto utenfor graven, kunne de symbolisere en videreføring av livet inne i for eksempel haugen. Forfedrene befant seg fortsatt i nærheten. Gjenstandene symboliserte et liv etter døden, og tok kanskje noe av brodden av dødsangsten.

Da kristendommen fortrenget den norrøne religion, ble all form for kult på slektens gravhauger forbudt. Det ble foretatt riter og kult på og ved haugen i forbindelse med begravelsen, men også senere. Kirken hadde vansker med å stoppe skikken med å sette ut mat og øl på haugen. Forfedrekult var viktig, og å ha de døde i nærheten hadde stor betydning. Gjennom offergaver og respekt for den døde kunne denne gi beskyttelse og status til slekten, de døde ble til dels regnet som medlemmer av frendekretsen. Skulle man kunne gi gaver til de

døde så var det en forutsetning at de fortsatt eksisterte og ”levde” i graven (Steinsland 1997:98-100).

Noe som kan tyde på at den døde var ment å holde seg i graven er det som står i noen strofer av *Balders drømmer*, også kalt *Vegtamskvadet*:

4. <i>Siden red Odin
aust om døra,
der han visste
en volve-grav,
valgalder kvad han
for troll-kvinna,
og tvang henne opp;
så talte den døde:</i> | 5. <i>Hvem er mannen,
for meg ukjent,
som tvang meg til denne
tunge gangen?
med snø var jeg tilsnødd,
slått med regn
og drivvåt av dogg,
død var jeg lenge.</i> |
|--|---|

(*Den eldre Edda* 1985:143-144).

I dette kvadet gikk Odin til en grav hvor Volven var forventet å være. Hun viste seg også å være der, siden hun kom når han kvad *valgalder* for henne. Dette er forenelig med det synet at den døde levde videre i graven, og gjør det forståelig at folk mente de hadde slekt i nærheten, også etter at de var døde, så lenge gravene også var i nærheten. Anders Hagen (1969:10-12) sier at vi ikke kan vite reisens bestemmelsessted, hvor de døde skulle reise, men at kanskje haugen og graven var ment å være det evige hjem for den døde.

Hårbard:
44. *Jeg lærte dem hos de gamle gubbene
som bor i heimehaugene.*

Tor:
45. *Godt navn gir du gravhaugene
Når du kaller dem heimehaugene*

(*Hårbardskvadet, Den eldre Edda* 1985:101).

Frands Herschend (1997:49-59) har gjort enkelte interessante observasjoner når det gjelder forholdene mellom båtgraver og haller. I artikkelen *Att möblera med högsäte* sammenligner han jernalderens hall med båtgraver. På Helgö i Mälaren var det en gang en hall, som ble ødelagt rundt år 800 e. Kr. Bevaringsforholdene var svært gode, og funnspredningen kunne lettere tolkes her enn på en del andre lokaliteter. Huset hadde vært todelt, med et kammer som inneholdt våpen og glass, og en sal eller hall hvor det ble funnet glass, gullgubber og funn som tydet på husflid. Høgsetet, eller den viktigste plassen har trolig befunnet seg i et hjørne av denne salen. Denne todelingen, samt det strukturelle trekket i innredningen kan, samsvare med båtgraver fra Uppland fra århundrene rundt Helgöhallens ødeleggelse. I Valsgårde har de

fleste båtgravene fått stå nærmest som hus, men grav åtte har fått en haug over seg etter en tid. Likheten med hallen kan observeres i planen til grava. Den døde ligger i en seng med puter og har våpen, nyttegenstander og et drikkebeget rundt seg, akkurat som om han skulle ha ligget i hallens kammer. Stående skjold har fungert som en tverrvegg, slik at man har fått den samme fysiske todelingen som i hallen. På den andre siden av "veggen" finner vi "salen". Ildstedet er indikert ved hjelp av en jerngryte med skjering, og sammen med kjøttgafler og slaktede dyr viser det til matlaging og måltid. Også spillebrettet og hunden finnes i dette "rommet". Det er også en hjelm i denne graven, som tolkes til å representere den døde. Ved hjelmen finnes det et treservice og drikkehorn, som tolkes som om den døde sitter i høgsetet med spillebrettet mellom seg og ilden. Ved sin venstre side har han spydet og ved sin høyre side er drikkehornet. Spydet tolkes som et maktsymbol og parallellt trekkes med Odins spyd Gungner. Båten viser kanskje en kobling mot Frøy (Herschend 1997:49-59)?

Nettopp denne strukturelle likheten mellom hallen som en bolig for de levende og båtgraven som en mulig bolig for de døde er interessant. Man må regne med at hallen til en viss grad var funksjonelt innredet, selv om plassering av høgsete og enkelte gjenstander kunne ha en symbolsk betydning. Et av hovedpoengene med hallen var at man skulle bo og leve der. Den skulle gi ly og beskyttelse mot kulde og naturkrefter, samtidig som det var en beskyttelse mot det ukjente, kaoset, som hersket i utmarken og bortenfor den. Det at de samme valgene er tatt når man har innredet en båtgrav kan bety ikke bare at de trodde den døde skulle leve videre i graven, men at de har forsøkt å oppnå noe av den samme beskyttelsen mot det ukjente og kaoset som kanskje var forbundet med døden, og det å gå fra en sfære til en annen.

Reise til et dødsrike for å oppholde seg der

Det er flere ting som tyder på at man trodde den døde reiste videre til et dødsrike i stedet for at de ble boende i graven. Det eksisterte trolig flere mulige dødsriker parallelt. (Se kapittel 2).

I selve gravene er det flere ting som kan tyde på at den døde var utstyrt for å sette ut på en reise etter at han eller hun hadde havnet i graven. Med utgangspunkt i primærmaterialet må det påpekes at samtlige graver inneholder noe som indikerer reise, nemlig forskjellige former for transportmidler. Disse er skip, båt og rytterutstyr, som er knyttet opp mot hest som transportmiddel.

Blant ryttergravene er det bare to graver som inneholder mer enn rytterutstyr og hest som transportmiddel. Dette gjelder grav ID 23/68 fra Kaupang og ID21/115 fra Borre, begge fra Vestfold. I disse var det henholdsvis en båt og et skip.

Schjødt (1995:24) mener at hvis et skip blir funnet i en grav og den døde personen er begravd i dette skipet, ser det ikke ut til å være noen grunn til å tvile på at et slikt skip er ment å symbolisere reisen til det hinsidige. Dette kan kanskje sies å være en noe bastant påstand, men denne koblingen er noe av det man først får assosiasjoner om når man ser disse gravene. Han fortsetter med å si at skipet er et symbolsk transportmiddel fra denne til den neste verden. Dette må ikke nødvendigvis bety at den døde måtte krysse en elv eller et hav, men det kunne være med på å understreke en stor avstand mellom de levendes verden og dødsriket i et samfunn hvor store avstander ofte ble forsert ved hjelp av skip, samtidig så kan det jo også symbolisere den dødes sosiale status (Schjødt 1995:24).

Kanskje har det lite for seg å fokusere på enkeltgjenstander som symboler kun i kraft av seg selv. Det er viktig å huske at både ritualer og religiøs kunnskap er bygd på akkurat de samme materielle forutsetningene som hverdagslivet, de kan ikke analyseres som om de skulle ha et liv på egenhånd (Barret 1991:6). Det samme går også motsatt vei, uten ritualer, myter og forestillinger er en båt kun en båt, en form for transportmiddel. Det er først når konteksten tilsier at myter og ritualer har spilt inn for at båten er plassert i graven, at man kan begynne å tilskrive båten symbolske meninger.

Det har tidligere vært antatt at skipene i Oseberg- og Tune-gravene var gamle og utdaterte, og hadde hatt et langt og aktivt liv forut for begravelsene. Men når man sammenligner de dendrokronologiske dateringene for konstruksjonen av skipene med dateringene for konstruksjonen av gravkammerene viser dette at det dreide seg om forholdsvis nye fartøyer som var blitt brukt. Skipene var ikke mer enn ti-femten år gamle da de havnet i gravene (Bonde 1997:199).

	Datering av skipets konstruksjon:	Datering av gravkammerets konstruksjon:
Oseberg	Ca. 820 e.Kr.	834 e.Kr.
Gokstad	Ca. 895-900 e.Kr.	Ca. 900-905 e.Kr.
Tune	Ca. 910 e.Kr.	Ca. 910-915 e.Kr.

Tabell V: Dendrokronologiske dateringer av skipsgravene fra Oseberg, Gokstad og Tune (Tabell etter Bonde 1997:200).

Det kan være overraskende at disse undersøkelsene av norske skipsgraver viser at det dreide seg om relativt moderne og fullt funksjonelle skip på ikke mer enn 10-15 år som fraktet den døde til det hinsidige (Bonde 1997:199-200). Kanskje ble det enkelte steder og til enkelte tider ansett som viktig at fartøyet var i stand til å foreta en fysisk reise da den ble lagt i graven. Det kan ikke ha vært sånn over alt. De båtene som er undersøkt på Gulli bærer tydelig preg av å være bruksbåter. En del av båtene var slitte og hadde flere til dels store reparasjoner og skader, som tyder på at båtene var brukt over lang tid (Gjerpe 2005:129). Også på Kaupang ble det i enkelte tilfeller påvist reparasjoner av båtene (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:12). Dette står i kontrast til skipene i gravene fra Oseberg, Gokstad og Tune. Kanskje ble disse båtene destruert som en symbolsk handling for å låse den døde til graven. Det var viktigere å ha den døde i nærheten enn å sende denne personen av gårde til et dødsrike. Det finnes jo også brente båtgraver. Her kan ilden ha blitt brukt til å destruere, men det er mer sannsynlig at ilden og brenningen ble sett på som en transformasjon mellom to sfærer, eller kanskje det dreide seg om en renselsesprosess?

”Ja takk begge deler”

Som nevnt i innledningen til dette kapittelet er det én spennende mulighet som åpner seg. Finnes det en mulighet for at de etterlevende hadde en dødsforestilling som gikk ut på at den døde kunne reise mellom et dødsrike og graven og oppholde seg visse perioder på de forskjellige stedene? Ryttergravene og skips- og båtgravene inneholder alle per definisjon transportmidler, samtidig som de inneholder gjenstander og spor etter handlinger (for eksempel måten å innrede graven på) som kan tyde på at den døde skulle bo der. Først når disse to teoriene blir kombinert, begynner helhetsinntrykket av de meningsbærende symbolske uttrykkene fullt ut å gi mening. Også Gro Steinsland (1997:100) kommer med ideen om at den døde muligens skulle oppholde seg en viss tid i graven for så å dra ut på en reise til dødsriket. Oseberg er en grav som illustrerer dette.

Osebergskipet var godt fortøyd til en stor stein som lå foran skipet, samtidig som det hadde fått med seg 30 årer (tilsvarende de 15 par med årehull i skipet). Alle årene var helt nye og sju eller åtte av dem var ikke engang helt ferdige (Schetelig 1917b:306, 315-316 og Christensen 1992:81-82). Det kan se ut som at de har fortøyd båten slik at den skal holde seg på plass i haugen, samtidig har det blitt ansett som så viktig at båten var utstyrt med et fullt sett med årer, at de har gått til det steg å lage 30 nye årer. Dessuten var graven godt utstyrt med ting man trengte for å bo et sted (senger, kjøkkentøy, håndarbeidsredskaper og mat) og ting man trengte til reise (sleder, vogn, skip, hester og sal).

I materialet finnes det altså ting som tyder på at begge forestillingene har eksistert samtidig. Kan dette også sies med grunnlag i de skriftlige kildene?

I heltediktet *Det andre kvadet om Helge Hundingsbane* kommer Helge tilbake til gravhaugen fra Valhall.

Det ble kastet haug over Helge. Men da han kom til Valhall, bad Odin ham rå for alt der sammen med ham [...]. Sigruns trellkvinne gikk en aften forbi Helges haug og så at Helge red til haugen med mange menn. Hun sa:

40. "Mon det er syner
jeg ser for meg
eller Ragnarok?
her rir jo dauinger!
de sporer hesten
med spydodden; -
eller har dere fått
vende heim fra døden?"

Trellkvinna gikk inn og sa til Sigrun:

42. "Skynd deg ut, Sigrun
Fra Seva fjell,
om du vil møte
din mann igjen;
haugen er åpnet,
Helge er kommet
med dryppende kampspor,
og kongen ber deg
om du vil stille
sårdråpe-strømmen."

Sigrun redde seng i haugen:

47. "Her har jeg redd
ditt leie, Helge,
her kan du sove

Helge:

41. "Det er ikke syner
du ser for deg,
eller verdens ende
om oss du ser,
om vi sporer hesten
med spydodden;
vi har ikke fått
vende heim fra døden."

Sigrun gikk inn i haugen til Helge [...] Helge:

46. "Her skal vi drikke
dyrebar mjød,
om landet er tapt
og livets gleder;
ingen skal kvede
et sørge-kvad,
sjøl om han ser meg
med sår i brystet;
nå er en kvinne
kommet i haugen,
til døde husbond
er hustruen kommet."

Helge:

48. "Ikke en ting
er utenkelig nå,
seint eller tidlig

*sorgløst, Ylving;
jeg sovner, fyrste,
i favnen din,
som lå jeg trygt
hos levende vennen.”*

49. *Vegen er alt solrød,
jeg må vende tilbake,
la nåbleike folen
trø flogbratte sti;
jeg skal nå vest for
vindhjelmsbrua
før Salgovne vekker
seiersflokken.”*

*på Sevafjell,
når du ligger
lys i haugen,
på Helges arm,
Hognes datter,
levende du
hos livløse fyrsten.*

Helge og følget hans red sin veg, og kvinnene gikk heim til gards.

(Den eldre Edda 1985:204-207).

Slutten av dette helte-diktet forteller om Helge, som kommer ridende tilbake til gravhaugen fra dødsriket. Sigrun går inn i haugen, hvor de sov sammen. Etterpå returnerte Helge til dødsriket og Sigrun til de levendes verden. Dette passer ganske godt sammen med det inntrykket en del av gravene gir.

Steinsland (1997:116) mener at Oseberggraven støtter dette synet. Denne graven var så godt utstyrt, at det ikke ville være noe problem å eksistere enten i et dødsrike eller i graven. Det var her reisefarkoster som kunne bevege seg på land og til vanns, uansett årstid, så det ville slik sett være mulig å foreta reiser mellom graven og dødsriket. Kanskje ble det forventet av de gjenlevende at hun skulle returnere til graven til visse tider, enten på hennes egen dødsdag, eller i forbindelse med kultiske handlinger som mer generelt var rettet mot de døde.

7.7 Sosial status

Ryttergraver

En del av gravene er rikt utstyrt, mens enkelte i tillegg inneholder enkeltgjenstander som kan tyde på høy sosial status. En slik gjenstand er hjelmen fra Gjermundbu (ID:34 C27317) i Buskerud. Andre ryttergraver kan tyde på en noe lavere sosial status. Det at det nettopp er i en ryttergrav vi finner en hjelm er interessant. I middelalderens Europa var det et motsetningsforhold mellom det sporene og det stigbøylene symboliserte. Mens spore ble et

tegn på overlegenhet, viste stigbøylen et underdanighetsforhold (Braathen 1989:146). Sporene var også kanskje i større grad en del av det personlige utstyret enn stigbøylene, som var en del

Figur 25: Rekonstruert hjelm fra Gjermundbu. Etter Grieg 1947: Plansje VI.

av hesteutstyret på lik linje med bissel og sal (Pedersen 1997b:127). Steuer (1987) har tatt for seg hjelmer og hva de kan ha symbolisert i Europa fra hovedsakelig 500-600-tallet, men han trekker parallellene helt opp til Gjermundbuhjelmen fra Buskerud fra sent 900-tall. Ut fra oppbyggingen av hjelmene mener han det er mer sannsynlig at de har vært brukt som tegn på rang og verdighet, enn som rene defensive våpen. Han har blant annet sett på det lave antallet hjelmer, og mener at det kun var hærførerne som

fikk hjelmer, kanskje fra kongen eller en annen hersker. Også i hedenske områder kan det se ut til at hjelmen etter hvert har fått noe av den samme symbolverdien som lenger sør (Steuer 1987:195-196, 203). På samme måte som rytterutstyret kan symbolisere både overlegenhet og underdanighet kan også hjelmen tolkes. Den som bærer hjelmen er underlagt en hersker, men har trolig både kommando, makt og kontroll over en gruppe mennesker. Det å finne både hjelm og rytterutstyr styrker teorien om at ryttergravene, kanskje spesielt de rike, er en form for maktdemonstrasjon. Et annet sted det er funnet en del hjelmer er i svenske båtgraver fra 500-tallet til tidlig 700-tall (Steuer 1987:200). Disse kommer fra Valsgärde og Vendel som har gitt navn til Vendeltid (600-800 e. Kr.) i Sverige (Kivikoski 1967:93), tilsvarende merovingertid i Norge.

Det må være en grunn til at hjelmen fra Gjermundbu er den eneste som er funnet fra vikingtid noe sted (Solberg 2000:306), bortsett fra grav ID:19, hvor det var opplysninger om en del jernsaker som er bortkommet, deriblant restene etter en mulig hjelm (Ab. 1868:117) Dette kan ha vært noe helt annet, for eksempel restene etter en skjoldbule eller lignende. Kanskje brukte de skinnhjelmer, som lett råtnet opp. En annen mulighet kan være selve gravskikken. Kanskje var det ikke vanlig praksis å la den døde få hjelmen med seg i grava. En tredje, og kanskje mer spennende mulighet er hjelmens symbolske betydning. Hjelmen er i og for seg ganske synlig, og er på den måten et ypperlig medium for å demonstrere rådende sosiale forhold. På grunn av en sterk symbolsk betydning, var det kanskje ikke så mange som hadde hjelm, eller som ut fra eksisterende normer kunne bruke en sånn hjelm. En fjerde mulighet er at hjelmen kunne gå videre til arvtakeren etter den døde, som et symbol på kontinuitet i makten.

Gravene reflekterer ikke entydig den avdødes posisjon og rolle i samfunnet, og symbolbruk blir et viktig uttrykk i denne sammenhengen (Pedersen 1997b:124). Muligens blir vi aldri i stand til å identifisere de kjente militære og sosiale posisjonene i forhold til spesielle grupper av graver, men det er allikevel ikke noen grunn til å tvile på at gravene med våpen og rytterutstyr til en viss grad viser sosial eller militær rang, enten lokalt eller regionalt (Pedersen 1997b:133).

Skips- og båtgraver

Hvis det var et stort og kostbart skip som ble sent med i graven, var trolig enten den gravlagte eller dennes slekt velstående. Det motsatte kan sies om døde gravlagt i små, mindre kostbare båter (Schjødt 1995:24), selv om man gjennom moderne analogier må passe seg for å si at sparsommelige graver nødvendigvis betyr fattige individer (Jfr. Parker-Pearson 1982).

I 1977 ble det samlet inn data om 270 nylig avdøde individer i Cambridge, og man foretok en sammenligning av statusen blant de levende og statusen etter at døden hadde inntruffet. Gravferdsagenter var ikke alltid enige om hvilke klasser som bruker mest penger på en begravelse. Noen mente det ikke var noen forskjell, mens andre hevdet at det var de lavere klassene som bruker mest. Konklusjonen ble at det ikke nødvendigvis var de rikeste som hadde de dyreste gravene. Det gravminnene symboliserte, behøvde ikke å korrespondere med de faktiske maktforhold eller sosiale status, de kunne referere til idealiserte forhold. De døde kan også bli brukt av de levende for å manipulere de eksisterende forhold, for eksempel ved å lage en kunstig økt status til en gruppe mennesker i forhold til en annen gruppe (Parker-Pearson 1982:101-102, 112).

Det har vært prøvd å knytte båtgraver til skipsmannskapene til lokale stormenn. På denne måten kan mennene som er i disse gravene være en sjømilitær parallell til ryttergravene fra samme periode. Stylegar (1999:22) sier at *Det er min oppfatning at vi her er inne på et sentralt aspekt ved våpenbåtgravene. Båten som symbol er knyttet til et ledende sjikt i kystsamfunnet. Det karakteristiske inventaret i mannsgravene med båt indikerer at gravskikken relaterer seg til militære ledelsesfunksjoner, og i den forstand er det grunnlag for å hevde at våpenbåtgravene utgjør et maritimt sidestykke til innlandets ryttergraver.* Dette kan være en plausibel forklaring på våpenbåtgravene, men det blir en utilfredsstillende forklaring hvis man ser alle båtgravene under ett. De samlede gravgavene i våpenbåtgravene

viser dessuten ikke bare gjenstander som kan knyttes til militært bruk. Det er også gjenstander der som fører tankene mer i retning av andre dagligdagse gjøremål, blant annet i forbindelse med jordbruk. I materialet som blir diskutert her inneholdt cirka 65 % av båt- og skipsgravene våpen, dessuten er minst cirka 18 % av gravene rene kvinnegraver, mens 10 % inneholdt både menn og kvinner. Dessuten viser variasjonen mellom null og åtte gjenstandskategorier i båtgravene at de døde trolig kom fra forskjellige sosiale lag i samfunnet (jfr. tabellen i kapittel 5.3).

7.8 Sosialt kjønn

Usikkerhet i forbindelse med å knytte kjønn opp mot gjenstander

Det å knytte kjønn til gjenstander har sine feilmarginer. Selv om det sosiale og biologiske kjønn kan være relativt sammenfallende, er det alltid en viss mulighet for at det sosiale kjønn kvinne, dekker over det biologiske kjønn mann, eller motsatt. Andre ganger kan overvekten av en type gjenstander gjøre at andre blir nedprioritert i forhold til kjønnsbestemmelse. Et eksempel på dette er grav ID72, som er tolket som en kvinnegrav til tross for at den inneholdt våpen. Noe som gjør dette mulig er at koblingen kvinne og våpen ikke er utenkelig. Det finnes blant annet et eksempel på en kvinne som bærer sverd på et av fragmentene av Osebergrevlet (Ingstad 1995:143). Det finnes også ofte tekstilredskaper i graver som blir definert som mannsgraver.

Hvem har fått hva slags graver?

Samtlige av de 35 ryttergravene er mannsgraver. Dette ligger i ryttergravenes natur, da rytterutstyr blir regnet som mannsindikerende gjenstander. Cirka 91 % av ryttergravene inneholder dessuten våpen, som jo er en annen sterk mannsindikerende gjenstandskategori, selv om det finnes unntak, se over. De ryttergravene som ikke inneholder våpen, ser ut til å være blant de gravene med relativt få gjenstandskategorier. Enten fordi det dreier seg om fattigere graver, eller på grunn av dårlige bevaringsforhold og tilfeldige funn. Relativt få av ryttergravene inneholder smykker og tekstilbearbeidingsredskaper, men ellers inneholder de redskaper beregnet på erverv og enkelte ganger luksusgjenstander som spillebrikker.

Cirka 62 % av alle skips- og båtgravene inneholder menn, i enkelte tilfeller sammen med kvinner, altså godt over halvparten. Av disse inneholder alle, med et unntak, våpen. Dette er neppe overraskende, da våpen blir regnet å tilhøre mannen (jfr. de kjønnsbestemmende kriteriene i kapittel 3.3). En av de rene kvinnegravene inneholder også våpen, i form av skjold (ID72), men dette tilhører unntakene.

Cirka 24 % av mannsgravene, 13 % av kvinnegravene og 75 % av graver med begge kjønn inneholder mer enn fire gjenstandskategorier. I forbindelse med det siste tallet må det sies at dette trolig er noe misvisende, da flere individer i samme grav øker sjansen for flere gjenstandskategorier. Det ser altså ut til at mannsgravene dominerer blant de rikeste gravene, med et eksepsjonelt unntak, kvinnegraven fra Oseberg.

Luksusgjenstander som spillebrikker og terninger finnes kun i to båt- og skipsgraver. Den ene er en kvinnegrav, mens den andre ikke er kjønnsbestemt. Overvekten av tekstilbearbeidingsredskapene finnes i kvinnegravene og i de med ubestemt kjønn. En del av disse er også trolig kvinnegraver. Ellers fordeler gjenstandskategoriene i båt- og skipsgravene seg relativt jevnt. Dette er en gravform med store variasjoner, og det ser ikke ut som om det sosiale kjønnnet er blitt tillagt like stor viktighet her som i ryttergravene.

Barn er det kun påtruffet i to, trolig tre, av båt- og skipsgravene i denne undersøkelsen, men siden barn ikke opptrer alene, men sammen med voksne individer, er det vanskelig å si noe om betydningen av disses sosiale kjønn. I ryttergravene er det ikke funnet barn. Dette var trolig en gravskikk forbeholdt voksne menn.

Koblingen mellom kvinner og vogn

Det kan se ut til at det både i litteraturen og i gravmaterialet finnes en viss kobling mellom kvinner og vogn, på lik linje med koblingen mellom menn og rytterutstyr, selv om materialet er noe tynnere. Et eksempel kan være Brynhilds helferd.

Da Brynhild var død, ble det bygd to bål, et for Sigurd, og det brant først; på det andre ble Brynhild brent, og hun lå i en vogn som var tjeldet med gudvev. Så er sagt at da Brynhild kjørte i vogna på Helvegen, kom hun gjennom et tun der en gyger bodde.

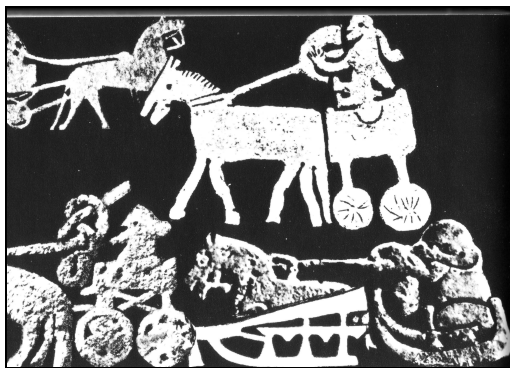
5. "Det skal du høre	Gjukes arvinger
her fra vogna,	gjorde at jeg levde
om du vil vite det,	uten lykke
vettløse gyger:	som edsbryter."

(*Den eldre Edda* 1985:264).

En annen ting som kommer fram her er at den vognen Brynhild ble brent i skulle brukes som transportmiddel på hennes ferd til Hel. Kanskje er det noe av det samme vi ser i Oseberggraven. Her var to kvinner blitt begravd, og en av gravgavene var en rikt dekorert vogn.

Figur 26: Vognen fra Oseberg.
Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Figur 27: Kvinne og vogn. Etter Nylén 1978:102.

7.9 Etnisitet

De andre, hvem var de? Den tredelte verden

Det å markere eller definere etnisitet eller etnisk tilhørighet er ikke noe man gjør bare for sin egen del. Det må finnes noen man kan distansere seg fra, gjennom å vise egen etnisitet. Man må skille mellom seg og sine og de andre. Hvem var så de andre som skandinaver hadde å forholde seg til i vikingtiden? De tre hovedaktørene var i følge Bagge (1996:48-100) *den østlige kristenhet, den islamske verden og den vestlige kristenhet*. Tyngdepunktene for disse lå

henholdsvis i Konstantinopel, Eufrat-Tigrisområdet og Roma. Det formelle bruddet mellom Østkirken og Vestkirken kom riktignok ikke før i 1054.

Disse tre sivilisasjonene videreførte til dels trekk fra det gamle Romerriket. Religionen har hatt stor betydning for disse tre sivilisasjonene, og det har blitt naturlig å identifisere disse ved hjelp av religionen. I oldtidssivilisasjonene var religiøst og profant, åndelig og verdslig ukjente som bastante motpoler, men i disse tre sivilisasjonene hadde religion blitt et selvstendig element, selv om religionens stilling var forskjellig i de tre sivilisasjonene (Bagge 1996:97, 99).

Kontakt mellom Norge og den kristne verden vises gjennom funn av importerte gjenstander (Solberg 2000:225-229). Det var også tydelige forbindelser mellom Norge og den muslimske verden jfr. funn av kufiske mynter i Norge (Khazaei 1993).

Folkereligion og universalreligion

Det finnes en grov hovedinndeling når det gjelder religionstyper. På den ene siden har man folkereligioner eller såkalte etniske religioner, mens man på den andre siden har de som blir kalt universalreligioner eller frelsesreligioner. Både kristendommen og islam er slike universalreligioner mens norrøn hedendom er en folkereligion (Steinsland 2005:31).

Man kan ikke bestemme seg for å tilhøre en folkereligion. Når man tilhører en folkegruppe så er man også del av religionen. Religion og kultur er integrerte enheter, og tradisjon og historie er viktige elementer i begge (Steinsland 2005:31-32). Også Shetelig (1933:99) er inne på dette når han ser på vikingene på De britiske øyer, og snakker om mangelen på stedsnavn som tyder på norrøn gudedyrkelse der. Han sier at *den gamle religion var mer enn alt annet stedbundet, gudedyrkelsen knyttet til den gamle helligdom i bygdene hjemme*. Han bruker også dette som argument for at de hedenske gravene i dette området gradvis forsvinner. I en folkereligion er det ikke troen men kulten som er det viktige. Det eksisterer mytologier og kosmologier med guder og makter, men det finnes ikke klare dogmer og læresystemer. Limet er den felles kulten. Gudene er knyttet til en folkegruppes eget territorium, og det er akseptert at det er andre guder på andre menneskers territorium. Riter har som fremste formål å sikre de levende, og selv om man ofte har forestillinger om at de døde skal bo i et dødsrike for en tid, er det

ingen ordentlige evighetsforestillinger. Det er slekten og ikke individet som skal sørge for å leve videre. I en folkereligion kan troen på skjebnen stå sterkt (Steinsland 2005:32).

Universalreligionene henvender seg til alle mennesker, uansett hvor de lever. Etniske og politiske grenser spiller ingen stor rolle, og misjonsvirksomhet forekommer ofte i forbindelse med disse religionene. Disse religionene er orientert mot individet i stedet for kollektivet som er det viktige for folkereligionene. Målet med universalreligionene ligger ikke i dette livet, men i det neste. Frelse og forløsning blir sentrale begreper. Det biologiske fellesskapet blir ikke like viktig som fellesskapet av troende (Steinsland 2005:32-33).

I aktive misjonsperioder kan det oppstå til dels sterke konflikter når universalreligioner prøver å trenge seg inn på folkereligionenes territorier. Dette kan føre til problemer for folkereligionene, for selv om de kanskje kan innlemme en perifer gud blant sine guder, er den ikke organisert som en sterk samfunnsinstitusjon som har et sterkt maktapparat i ryggen. Hvis noen, men ikke alle, går over til denne nye religionen, kan dette skape konflikter mellom forskjellige grupper innad i samfunnet (Steinsland 2005:33-34).

Gravskikken som reaksjon mot "de andre"

Disse norske former for begravelsen viser samtidig i høi grad selvstændighed overfor fremmed paavirkning. Vi har set i det foregaaende, at vore gravformer i løpet av 7. og 8. aarh. for en stor del viser en gradvis forenkling, tydelig under paavirkning av kristen gravskik i Vesteuropa; men denne utviklingen møtes med en anden og sterkere bevægelse i helt motsat retning, en bevægelse som krævet at den døde skulde faa med i graven eller paa likbaalet et utstyr saa rikt og komplet som mulig. Her kræves da ikke bare det rent personlige tilbehør, dragt, smykker, vaaben, mindre rekvisiter som blev baaret ved beltet o.l., men ogsaa kjøkkentoi, en baat eller et skib. [...] Under vikingetidens vilkaar, med saa overordentlig livlige forbindelser med kristne land i Vesteuropa, er det høist merkelig at vore gravformer ikke berøres av kristen indflytelse, men tvert imot utvikler sig i, en kan næsten si, demonstrativt hedensk aand. Som ogsaa andre træk ved tidens aandsliv, virker gravformene rent som en bevisst reaktion mot fremmed paavirkning, som et utslag av national selvfølelse overfor fremmed land som vikingerne var vant til at hjemseøke.

(Shetelig 1925:188, 190).

Dette synet blir senere tatt opp av Martin Carver (1995). Han tar for seg graver med båt og deler av båt i England. De båtgravene han forsøker å forklare bakgrunnen til, er de som stammer fra tida forut for den skandinaviske kolonisasjonen i området. Av disse er kanskje Sutton Hoo (datert til cirka 600 e.Kr.) en av de mest kjente, men i tillegg kommer også gravene fra Snape (datert til cirka 600 e.Kr.) og Caister-on-Sea (datert til cirka 720-820 e.Kr.) (Carver 1995:112-118).

Figur 28: Hjelmen fra Sutton Hoo. British Museum. Foto: U. Grøtberg.

Han aksepterer at menneskene som er begravd i vikingskip i Skotland og Isle of Man i vikingtiden trolig var skandinaver (Carver 1995:121), men synes ikke at dette er en tilfredsstillende forklaring på de tidligere gravene. For det første passer de ikke inn i mønsteret til de senere gravene. For det andre er de til en viss grad tidligere, og uten direkte paralleller i det skandinaviske materialet (Carver 1995:121). Øst-Anglerne hadde parallelt tre forskjellige typer begravelser med båt, hvor bare en type med sikkerhet hadde opptrådt et annet sted, og det var på Bornholm (Carver 1995:121). Han mener derfor at forklaringen på disse tidlige båtgravene i England ligger i deres historiske kontekst (Carver 1995:119).

Båten som symbol har blitt fulgt tilbake til bronsealderen, og det er kjent at det har vært kontakt mellom mennesker og ideer over Nordsjøen fra neolittikum og framover. Carver ser også østkysten av England som tilhørende til den samme kulturelle sone som Skandinavia, men, [...] *even if a vocabulary of symbols existed in the heads of a people, that vocabulary does not always have to be set out in stone* (Carver 1995:121).

Det å benytte seg av en båt i begravelsen kan stamme fra en tro, men tro i seg selv er ikke en forklaring på hvorfor båter ble brukt i gravskikken enkelte steder og ikke andre steder (Carver 1995:121). Han legger vekt på at disse ritene var offentlige, seremonielle og teatraliske. Kanskje ble myten om en bestemt helt eller gud, muligens av oversjøisk opprinnelse, spilt ut. Denne typen offentlige presentasjoner var godt egnet til å markere eller iscenesette en tro (Carver 1995:121). Alle disse tidlige begravelsene kommer fra Øst-Anglia og tilhører perioden kort etter Augustins

Figur 29: Båtgrav fra Orkenøyene. Bilde etter Graham-Campbell et al. 1997:154.

misjon til Kent, og ikke lenge etter opprettelsen av et selvstendig kongedømme i Øst-Anglia (Carver 1995:122).

Whether or not the occupants of East Anglia were Scandinavians in body, they were Scandinavians in soul, members of a North Sea culture for which Christianity meant ideological conquest by France and a political wrong turn. [...] They wanted to remain pagan, autonomous, maritime, and allied to their Scandinavian relatives. This preference was signalled by the momentary enactment of elements of their common cosmology, in which the ship was a major symbol. [...] The introduction of Christianity to Kent provoked the introduction of shipburial into East Anglia (Carver 1995:122).

Carver (1995:122) konkluderer med å si at han ikke mener at begravelse i båt alltid og over alt har den samme betydning eller funksjon, bare det at det hadde denne funksjonen i denne historiske konteksten i England.

Båtgravene blir nærmest å regne som et motsymbol mot kristendommen. Det ble viktig å symbolisere motstand mot kristendommen og den samfunnstypen denne representerte. Båtgravene ble brukt som et politisk symbol, og ble en del av motstanden mot de tidlige kristningsforsøkene mot De britiske øyer. De symboliserte at Øst-Anglerne ikke var en del av den kristne kulturen, og disse gravene kunne virke ekskluderende på de som tilhørte kristendommen.

Som vi ser av dette blir synet på at båtgravene kunne representere en motstand eller reaksjon mot kristendommen delt av både Shetelig (1925) og Carver (1995), selv om de snakker om forskjellige områder og forskjellige tidsperioder. Om ryttergravene har vært brukt på samme måte og om de også kan ha symbolisere etnisitet, er det vanskelig å si noe konkret om, da materialet er mye mer begrenset. Derimot finnes det koblinger mellom båt- og ryttergraver på De britiske øyer. I Balladoole på Isle of Man er det funnet en båtgrav fra vikingtiden. Dette var en dobbeltgrav med mann og kvinne i en båt inne i en skipssetting. Blant gravgodset var det både stigbøyer og sporer (Graham-Campbell et al. 1997:155).

Rytterutstyr dominerer i graver med hesteutstyr i Danmark, mens det i Norge og Sverige ser ut til å være mer utbredt med vognutstyr. Spredningen av ryttergraver er dessuten mer begrenset her enn i Danmark. Blant enkeltgjenstandene er det derimot store likheter i hele dette området (Pedersen 1997a:180-181). I Oslofjordsområdet og noe nordover er det enkelte

Figur 30: Stigbøyer fra Langeland.
Langeland museum.
Foto: O. Tveiten.

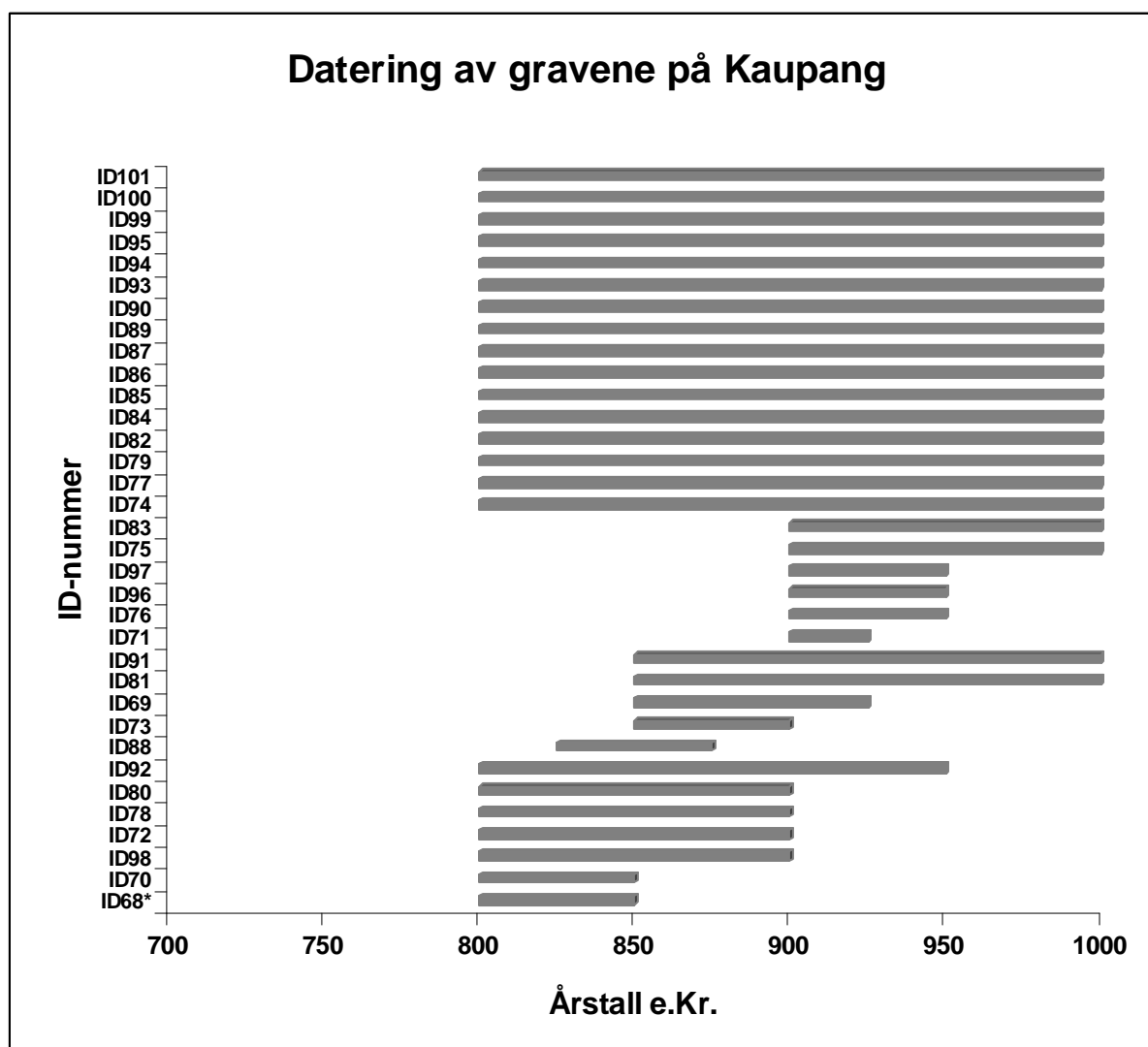
konsentrasjoner med ryttergraver. Høydepunktet innen ryttergravene i området var samtidig med en periode med stor dansk innflytelse i siste halvdel av 900-tallet (Schia 1995:109, 128). Kanskje kan impulsene opprinnelig ha kommet fra Danmark. Sett under ett er denne gravskikken ganske lik for hele dette området, og det er derfor ikke utenkelig at disse gravene kan ha blitt brukt som etnisk markør når de påtreffes utenfor Norden.

Kaupang

Kaupangkomplekset består av flere gårder; Nordre- og Søndre Kaupang, Lamøya og Bjønnes. På disse gårdene lå det tidligere konsentrasjoner av varierende størrelse med graver. Disse hadde trolig tilknytning til kaupangen (Blindheim et al. 1981:47). Gravene fra disse områdene skal nok ses i sammenheng, og alle gravene hadde sannsynligvis tilknytning til de som opprettholdt markedsplassen (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:12).

Det kan ha vært tilreisende handelsmenn som ble gravlagt på Kaupang, men funn av fremmede gjenstander i gravene behøver ikke bety at det ikke var lokalbefolkningen som ble gravlagt her. I det nærmeste området rundt Kaupang finnes det ingen andre gårdsgravplasser (Blindheim og Heyerdahl-Larsen 1995:12), og som nevnt over omfatter Kaupangkomplekset i dag fire gårder som kaupanggravene er fordelt på. Det virker derfor sannsynlig at de gravlagte her var en del av lokalbefolkningen, enten gårdsbosetning eller fastboende i forbindelse med handelsplassen.

Rundt år 900 e. Kr. gikk trolig Kaupang fra å være en handelsby til å bli et sommermarked som ble opprettholdt gjennom hele 900-tallet. En markedsplass skulle sannsynligvis føre til færre graver enn en by, men det er vel så mange graver fra 900- som fra 800-tallet. Dette følger tendensen i resten av Vestfold (Skre og Stylegar 2004:75-76).

*Båt- og ryttergrav

Tabell VI: Dateringer av gravene fra Kaupang.

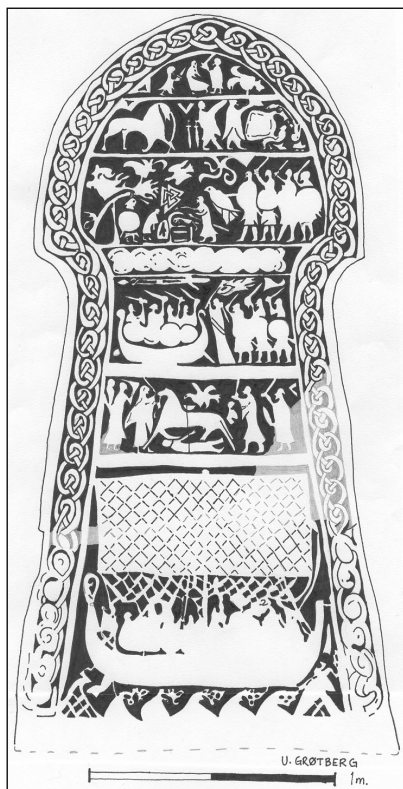
Dateringstabellen over viser samtlige båtgraver fra Kaupang. Den øvre delen av gravene kunne ikke dateres nærmere enn til vikingtid, men ser man på de 18 nederste som kan dateres nærmere så er cirka 1/2-parten fra etter 900 e. Kr. Kjønnssfordelingen i båtgravene endrer seg ikke spesielt over tid, men en del av gravene som ikke har latt seg datere nærmere enn vikingtid er kvinnegraver, så det kan ikke utelukkes at det har vært større tidsmessige forskjeller enn det ser ut til i dag. I store trekk har likevel ikke båtgravene på Kaupang endret seg noe særlig over et tidsspenn på 200 år, selv om Kaupang gikk fra handelsby til handelsplass. Dette støtter hypotesen om at båtgravene på Kaupang tilhørte lokalbefolkningen.

En mulig tolkning av den konsentrasjonen av båtgraver som finnes på Kaupang kan være at det dreier seg om et kystnært samfunn hvor sjøfart og transport var viktig, også i forbindelse med den handelen som har foregått på Kaupang. I denne forbindelse kan båten i gravene tolkes på lik linje med andre gravgaver som hadde betydning i forhold til det daglige livet til den avdøde eller dennes slektninger. Cirka 15 % av båtgravene her inneholdt fiskeredskaper, mens bare 8 % av de andre skips- og båtgravene i undersøkelsen inneholdt slike. Til sammenligning var det fiskeredskaper i 6 % av ryttergravene. Dette kan bety at båtgravene på Kaupang hadde en noe annen betydning enn resten av båtgravene i undersøkelsen. Kanskje var nærhet til kysten viktigere for valg av båt i gravene her enn i resten av området.

En annen mulighet er at gravplassen ble anlagt i forbindelse med Skiringssalen og høvdingens gård der. Det er funnet rester etter noe som kan være en stor hall her (Skre og Stylegar 2004:65-79). Hvis det satt en høvding her, virker det sannsynlig at handelsplassen lå under hans beskyttelse. De gravlagte i båtgravene kan ha levd under denne høvdingen og kanskje skal det tolkes som en hedersbevisning å bli gravlagt på disse gravfeltene. Kanskje var det et poeng for høvdingen å ha disse gravene her. Gravfeltene var trolig synlige i landskapet og kunne vise høvdingens hevd på landområdene rundt kaupangen.

En tredje mulig tolkning som ikke nødvendigvis ekskluderer de to første, er at båtgravene ble brukt bevisst som uttrykk for etnisk, tilhørighet. Lokalbefolkningen kunne skaffe livsnødvendigheter som ved og mat som en bybefolkning eller handelsreisende hadde behov for. Dette ga en viss form for makt og de trengte ikke å undertrykke sin egen identitet eller etnisitet. De kunne i stedet velge å fremheve den. En arena dette kunne bli gjort på var overgangsritualene i forbindelse med død og begravelse. Man må anta at enkelte tilreisende trolig tilhørte andre etniske grupper og religioner. Disse ble ekskludert gjennom ritualene i forbindelse med båtgravene, fordi de på grunn av sin egen etnisitet og religion ikke kunne få denne type grav (jfr. Bourdieu 1996a:27). Gjennom opprettholdelsen av disse ritualene og kulturelle forskjellene ble grensene mellom lokalbefolkningen og ”de andre” opprettholdt (jfr. Barth 1969:15-16).

7.10 Sammenlikning mellom gravmaterialet og de gotlandske billedsteinene

**Figur 31: Hammars I.
Tegning: U. Grøtberg.**

Sammenligner man motivene på de gotlandske billedsteinene med de skandinaviske skips-, båt- og ryttergravene er det mange likheter. Billedsteinene består i stor grad av de samme elementene som båtgravene, men enkelte av disse gjenfinnes også i ryttergravene, spesielt hesten og rytteren. Disse elementene er; båt, hest, hund, mennesker, rovfugler, drikkehorn, smedredskaper og våpen, mennesker og fugler som er ofret. Båten og hesten ser ut til å stå mest sentralt. Det er til og med paralleller i dyrenes plassering i forhold til båten mellom billedsteinene og båtgravene (Opedal 1997:95; Andrén 1989:309). Det er store likheter i enkelte detaljer, som kan tyde på et nært forhold mellom billedsteinene og båtgravene (Andrén 1989:309).

I perioden mellom år 550-1100 e. Kr., er det kjent båtgraver fra hele Norden, med unntak av Gotland. Andrén (1989:308-309) foreslår at billedsteinene kan være en

gotlandsk "oversettelse" av den nordiske båtgravskikken. I stedet for at båten er fysisk til stede i graven, har den blitt avbildet på en minnestein. Det finnes også en viss likhet i hvordan den døde blir markert. Ofte er den døde begravd i akterenden av en båtgrav, og på billedsteinenes skipsmotiv er ofte akterenden markert spesielt. Kanskje dreier det seg om en markering av den dødes posisjon, siden makten over skipet, kom fra akterenden og roret (Andrén 1989:310). Det er med de billedrike steinene fra 800-tallet at likhetene blir virkelig tydelig, og kanskje var det først på begynnelsen av 800-tallet at båtgravskikken i sin helhet ble oversatt til billedsteinsmediet (Andrén 1989:310). Dette er i den samme perioden som ryttergravene begynner å dukke opp.

Visdomsdiktene som trolig avbildes på enkelte av steinene, kan ha vært en del av gravkulten rundt båtgravene, kanskje ble disse mytene fremført som en del av gravritene, og på den måten var med på å påvirke utvalget og plasseringen av gravgodset (Andrén 1989:310). Andrén (1989:310) foreslår at nedleggelsen av gravgavene kan være en del av et mytisk "skuespill", hvor den døde har blitt æret ved hjelp av blant annet tidligere tiders helter.

Kanskje gjelder dette ryttergravene også. Til og med koblingen mellom kvinner og vogn, som er vist på steinene, finnes igjen i gravmaterialet (jfr. Oseberg) (Ellmers 1995:170).

Kapittel 8: Avslutning

Etter at en del symbolske aspekter ved båt-, skips- og ryttergraver fra vikingtid er gjennomgått, er det naturlig å vende tilbake til de spørsmålene som ble stilt i kapittel 1.2. Som drøftingen viser, er det ikke alltid like lett å gi noe entydig svar på disse. Det vil også være rom for ulike tolkninger av det samme materialet, noe som kan være med på å gjøre svarene mindre klare.

8.1 Hva kan utledes om dødsforestillinger i det norrøne samfunnet med utgangspunkt i graver og gravgods?

Spørsmålet om den døde bodde i graven eller reiste til ett av flere mulige dødsriker har vært det sentrale under diskusjonen av dødsforestillinger. Gravene og mytene viser at det ikke behøver å ha vært noen motsetning her. Den døde kan både ha blitt boende i graven og reist til et dødsrike. Eventuelt kunne også den døde vende tilbake til graven fra et dødsrike ved enkelte tilfeller, kanskje til bestemte tider på året.

Gravene som er analysert reflekterer dette synet. Noen inneholder gravgaver som indikerer reise mens andre inneholder gravgaver som indikerer det å bli boende. Enkelte av gravene har gjenstander som kan tyde på begge deler. For eksempel var Osebergskipet utstyrt med både husgeråd og gjenstander for en reise (blant annet slede og vogn). Båten var utstyrt med både seil og årer, samtidig som den var godt forankret i haugen.

Det virker ut fra det analyserte materialet ikke å være noen vesentlig forskjell mellom båt-, skips- og ryttergraver her. Både båten og hesten innehar grenseoverskridende egenskaper. Dette kommer til syne i mytene og kan illustreres på denne måten:

Båt ⇔ Skidbladne ⇔ Krysse grensen ⇔ Sleipner ⇔ Hest

Dette kan også være med på å forklare hvorfor båt og hest blir valgt ut til å følge et menneske i døden. De skulle kanskje lette overgangen fra de levendes til de dodes sfære.

Mytene gravmaterialet tar utgangspunkt i er heller ikke basert på logiske, argumenterende prinsipper. Konklusjonen må bli at gravmaterialet viser at det ikke var noen entydig forestilling om hva som skjedde med et menneske etter døden inntrådte. Noen trodde kanskje

at den døde fortsatte en form for liv i graven, andre trodde vedkommende reiste til et dødsrike. Kanskje var enkelte usikre og utstyrte graven for begge eventualiteter, mens andre trodde den døde kunne reise til og fra graven.

8.2 Hvilket eller hvilke sosiale sjikt er representert i de utvalgte gravene?

Det norrøne samfunnet har vært lagdelt, og graden av rikdom varierer mye i både båt-, skips- og ryttergravene. Skipsgravene er i seg selv rike, ved at et stort skip er brukt i graven, mens båtgravene varierer fra relativt fattige til svært rike. Ryttergravene viser noe av den samme variasjonen. Enkelte er relativt fattige, mens ryttergravene fra Borre og Gjermundbu inneholder spesielle og kostbare gjenstander. Blant annet er hjelmen fra Gjermundbu et unikt funn i norsk vikingtid.

Et mer generelt problem med graver er om hvorvidt de viser til faktiske forhold, eller til en idealisert virkelighet. Man kan ikke se bort fra at de etterlatte har ”pyntet på” den dødes ettermæle ved hjelp av rikt gravgods og monumentale graver.

Konklusjonen må bli at både båt- og ryttergraver kan ha representert flere sosiale sjikt, med unntak av de laveste samfunnsklassene. Store skip (for eksempel Oseberg) og en del spesielle gjenstander (for eksempel hjelmen fra Gjermundbu) indikerer at også de aller øverste sosiale sjiktene var representert i gravene. Funn fra Oseberg kan tyde på at også mennesker med tilknytning til den rituelle sfære ble begravd i skip.

8.3 Hvem ble begravd i gravene?

Her er det fokusert på det sosiale kjønn til de gravlagte, og gjennomgangen viser en del forskjeller mellom ryttergravene på den ene siden, og båt- og skipsgravene på den andre. Ryttergravene ser ut til kun å være mannsgraver. De ser også ut til å i all hovedsak kun inneholde ett individ. Båt- og skipsgravene mangler denne uniformiteten. Både menn, kvinner og barn er begravd i båt. Enkelte av båtgravene inneholder også flere individer, som kan ha blitt begravd samtidig eller over tid.

Det at ryttergravene virker mer uniforme enn båtgravene kan tyde på at meningen bak disse var noe mer ensartet enn meningen bak båtgravene. Kanskje var det faste regler for hvem som

fikk disse gravene. Hvis det var gravene til yrkesmilitære kan det forklare hvorfor det ikke var kvinner i dem, da det var et utpreget ”mannsyrke”. En annen mulig forklaring på at kvinner er ekskludert fra ryttergraver kan være at mens båt ikke var en kjønns spesifikk attributt, var kanskje rytterutstyr, i hvertfall sporer og eventuelt stigbøyler, det. Sal derimot er kjent fra Oseberg. Kvinner kan ha vært mer knyttet til vogner (og evt. sleder), slik som avbildet på for eksempel Osebergrevlet. Oseberggraven inneholdt dessuten både slede og vogn.

8.4 Ble ryttergraver, båt- og skipsgraver brukt som etniske markører i vikingtiden?

I dette arbeidet har det blitt diskutert om båtgraver på De britiske øyer og Kaupang har fungert som etniske markører. Svaret er ikke entydig, og flere tolkinger er mulig, men det virker ikke usannsynlig at båtgraver kan ha fungert som etnisk markør i grenseområder der det norrøne samfunnet har hatt kontakt med mennesker fra andre etniske grupper og religioner.

En båtgrav i Østfold og en på De britiske øyer kan begge symbolisere tro på et dødsrike og kanskje velstand, mens båtgraven på De britiske øyer også kan sies å symbolisere etnisitet. Grunnen til at ikke det samme er like påfallende med graven i Østfold, er ikke at det materielle uttrykket er noe annerledes, det er helt likt, men den konteksten graven inngår i er forskjellig. I Skandinavia har behovet for å distansere seg fra ”de andre” kanskje ikke vært like viktig, fordi de har vært lokalisert lengre unna, mens på De britiske øyer har skandinavernene vært ”omringet” av dem. Det er i slike kontaktflater det oppstår et spesielt behov for å definere og vise sin etniske tilhørighet. Dette kan blant annet gjøres gjennom ritualer som ekskluderer ”de andre”, for eksempel hedenske overgangsriter i et kristent område. På denne måten kan gravskikken symbolisere identitet og etniske tilhørighet. En annen slik kontaktflate kan ha vært Kaupang, og en mulig tolkning på båtgravene her er at de symboliserer etnisitet.

Ryttergraver og etnisitet er det vanskeligere å forholde seg til fordi materialet er lite og uoversiktlig, og derfor lite egnet til å belyse etnisitet på egen hånd. Enkelte kan kobles til norrøn kultur i utlandet, og rytterutstyr har blitt funnet i båtgraver på De britiske øyer. Ut fra dette er det en mulighet at de har fungert som etniske markører, men sannsynligheten for at de ikke har gjort det er også til stede.

8.5 Avslutning

Er ryttergraver og båtgraver uttrykk for to ulike ideologier, eller er ryttergravene innlandets skips/båtgraver – og altså bare forskjellige materielle uttrykk for den samme ideologi?

De to gravformene som er blitt drøftet her har trolig symbolisert forskjellige ting til forskjellige tider, avhengig av kontekst og geografi. Det er både forskjeller og likheter mellom de ulike gravkategoriene. Trolig har de tre gravkategoriene blitt brukt av flere ulike sjikt i samfunnet, men ryttergravene har vært eksklusivt for menn. Båt- og skipsgravene kan ha vært brukt som etnisk markør, for å vise motstand mot en ekspanderende kristendom.

Ryttergravene er noe mer usikre på dette området.

Båten kan altså symbolisere både reise, sosial status, tilknytning til en bestemt gud eller gudeslekt, og etnisitet. Det samme kan trolig sies om hesten.

Selv om det ikke er belagt i de skriftlige kildene at man trengte skip eller båt for å komme seg til noen av dødsrikene kan dette ha vært en utbredt oppfatning, spesielt etter kysten der det var naturlig å bruke båt hvis man skulle noe sted. Det arkeologiske materialet ser ut til å støtte dette. I innlandet var det mer naturlig å forholde seg til hesten som fremkomstmiddel.

Selv om ryttergravene deler en del felles symbolikk med skips- og båtgravene vil det være for enkelt å si at de er innlandets båtgraver. Når det gjelder dødsforestillinger kan de være to forskjellige uttrykk for de samme forestillingene. Begge gravkategoriene er ofte utstyrt slik at den døde kunne bli boende i graven. Men det viktigste som binder ryttergravene sammen med båt- og skipsgravene er båten og hesten som symboler. I forbindelse med døden innehar disse de samme grenseoverskridende egenskapene. Noe som er viktig siden den døde skulle bevege seg mellom to sfærer, fra den som tilhørte de levende og til den som tilhørte de døde.

Litteratur

Andrén, Anders 1989: Dörrar till förgångna myter, en tolkning av de gotländska bildstenarna. I: Andrén, Anders (red.). *Medeltidens födelse*. Symposier på Krapperrups Borg. 1 Gyllenstiernska Krapperrupsstiftelsen. Side: 287-319.

Arne, T.J. 1934: *Das Bootgräberfeld von Tuna in Alsike. Uppland*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Stockholm.

Arwidsson, Greta 1942: *Die Gräberfunde von Valsgårde I, Valsgårde 6*. Acta musei antiquitatum septentrionalium regiae universitatis upsaliensis i edidit Sune Lindqvist. Uppsala.

Asmussen, Else 1985: Skibssætning. I: Lotte Hedeager og Kristian Kristiansen (red.) *Arkæologi Leksikon*. Politikens Forlag. København. Side: 223.

Bagge, Sverre 1996: *Europa tar form. År 300 til 1300*. Cappelen. Oslo.

Barret, John C. 1991: Towards an Archaeology of Ritual. I: Paul Garwood, David Jennings, Robin Skeates and Judith Toms (ed.), *Sacred and Profane*. Proceedings of a Conference on Archaeology, Ritual and Religion. Oxford 1989. Oxford University Committee for Archaeology. Oxford. Side: 1-9.

Barth, Fredrik 1969: Introduction. I: Fredrik Barth (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Universitetsforlaget, Oslo. Side: 9-39.

Bergsvik, Knut Andreas 2003: *Ethnic boundaries in Neolithic Norway*. Upublisert Dr.art. avhandling. Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Bergsvik, Knut Andreas 2005: En etnisk grense ved Stad i steinalderen. I: Anne Lene Melheim (red.) *Primitive tider*, arkeologisk tidsskrift nr. 7/2004. Oslo. Side: 7-28.

Blindheim, Charlotte, Birgit Heyerdahl-Larsen og Roar L. Tollnes 1981: Kaupang-funnene bind I. *Norske Oldfunn XI*, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Blindheim, Charlotte og Birgit Heyerdahl-Larsen 1995: Kaupang-funnene bind II Gravplassene i Bikjholbergene/Lamøya undersøkelsene 1950-1957. Del A. Gravskikk. *Norske Oldfunn XVI*, Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Bonde, Niels 1997: Dendrochronological Dating of the Viking Age Ship Burials at Oseberg, Gokstad and Tune, Norway. I: Sinclair A., Slater E. & Gavlett J. (ed.), *Archaeological Studies 1995: Proceedings of a Conference on the Application of Scientific Techniques to the Study of Archaeology*. Oxbow Books. Side: 195-200.

Bourdieu, Pierre 1996a: Ritualer som innstiftende handlinger. I: Pierre Bourdieu, *Symbolsk makt. Artikler i utvalg*. Oversatt av Annick Prieur. Pax Forlag A/S, Oslo. Side: 27-37.

Bourdieu, Pierre 1996b: Om symbolsk makt. I: Pierre Bourdieu, *Symbolsk makt. Artikler i utvalg*. Oversatt av Annick Prieur. Pax Forlag A/S, Oslo. Side: 38-47.

Braathen, Helge 1989: Ryttergraver. Politiske strukturer i eldre rikssamlingstid. *Varia 19*, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Brøgger, A. W., H. J. Falk og H. Schetelig (red.) 1917: *Osebergfundet* bind I, Kristiania.

Brøgger, A.W. og H. Schetelig (red.) 1928: *Osebergfundet* bind II, Oslo.

Brøgger, Waldemar, Hallstein Myklebost, Anders Røhr og Sigmund Strømme (red.) 1963: *Norge. Geografisk leksikon* (GL): bind II. Cappelen. Oslo.

Børnheim, Ragnar L. 1998: Gravene på Gausel. I *Fra haug ok heidni*, nr.4-1998.
http://www.gausel.no/art_rlb99.htm Side: 1-6. Lest 09.10.2002.

Bæksted, Anders 2001: *Nordiske guder og helte*. Politikens forlag. København.

Capelle, Torsten 1995: Bronz-Age Stone Ships. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995 Side: 71-75.

Carver, Martin 1995: Boat-burial in Britain: Ancient Custom or Political Signal? I: Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995. Side 111-124.

Christensen, Arne Emil 1992: Gravleggingen. I: Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad og Bjørn Myhre, *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*. Schibsteds Forlag A/S, Oslo. Side: 80-84.

Crumlin-Pedersen, Ole 1995: Boat-burials at Slusegaard and the Interpretation of the Boat-grave Custom. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995. Side: 87-99.

Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995: *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia*. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen 5th-7th May 1994. PNM, Publications from the National Museum Studies in Archaeology & History Vol.I, Copenhagen.

Den eldre Edda 1985: *Edda-dikt*, oversatt av Ludvig Holm-Olsen. Cappelen, Oslo.

Den yngre Edda 1998: *Den yngre Edda*, omsett av Erik Eggen. Det Norske Samlaget, Oslo.

Edda 1998: *Edda*, Snorri Sturluson. Everyman, London.

Eldjárn, Kristján 2000: *Kuml og haugfé: úr heiðnum sið á Íslandi*. Mál og menning. Reykjavík.

Ellmers, Detlev 1995: Valhalla and the Gotland Stones. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995. Side: 165-171.

Eriksen, Thomas Hylland 1992: *Us and Them in Modern Societies: Ethnicity and Nationalism in Mauritius, Trinidad and Beyond*. Scandinavian University Press. Oslo.

Eriksen, Thomas Hylland 1993: *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Universitetsforlaget, Oslo.

Forseth, Lars 2003: Maktsentra og forskjeller mellom Østfold og Vestfold under jernalderen: en kildekritisk undersøkelse basert på de arkeologiske funnene og fornminnene. I: Jón Viðar Sigurðsson og Per G. Norseng (red.) Over grenser. Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder. *Occasional Papers. Skriftserie nr. 5/2003*, Universitetet i Oslo. Side: 31-70.

Fredriksen, Per Ditlef 2005: Karet/kroppen/identiteten. *UBAS Hovedfag/Master*. UiB Arkeologiske skrifter 1. Bergen. Side: 187-310.

Gansum, Terje 2004: *Hauger som konstruksjoner – arkeologiske forventninger gjennom 200 år*. Gotars serie B. Gothenburg Archaeological Thesis No.33. Göteborgs Universitet. Riksantikvarieämbetet. Göteborg.

van Gennep, Arnold. 1999 [1909]: *Rites de Passage. Overgangsriter*. Oversatt av Erik Ringen. Pax Forlag A/S, Oslo.

Giddens Anthony 1979: *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Berkeley.

Giddens, Anthony 1984: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge.

Gjerpe, Lars Erik (red.) 2005: Gravfeltet på Gulli. E18-prosjektet Vestfold. Bind 1. *Varia 60*, Kulturhistorisk museum, fornminneseksjonen. Oslo.

Graham-Campbell, Collen Baty, Helen Clarke, R.I. Page og Neil S. Price (red.) 1997: *Vikingenes verden*. Grøndahl og Dreyers Forlag A.S. Oslo.

Gräslund, Bo 1996: *Arkeologisk datering*. Studentlitteratur, Lund.

Grieg, Sigurd 1928: Kongsgården. I: Brøgger, A.W. og Haakon Schetelig (red.) 1928, *Osebergfundet* bind II, Oslo. Side: 1-286.

Grieg, Sigurd 1947: Gjermundbufunnet. En høvdingegrav fra 900-årene fra Ringerike. *Norske Oldfunn VIII*, Universitetets oldsaksamling, Oslo.

Hagen, Anders 1967: *Norges Oldtid*. J.W.Cappelens forlag, Oslo.

Hagen, Anders 1969: *The Viking Ship Finds*. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Hagen, Anders og Charles Joys 1962: *Vårt folks historie I*. Forhistorisk tid og vikingtid. H. Aschehoug & Co. Oslo.

Hanisch, Morten 2001: *Gravritualene – fortellinger om ære? – Et nytt perspektiv på vestnorsk gravmateriale fra romertid og folkevandringstid*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på Norden, Universitetet i Bergen.

Hansen, Gitte 2000: Bydannelse og forklaring af sociale fænomener. *META – medeltidsarkeologisk tidsskrift*, nr. 4/2000. Lund.

Hedeager, Lotte og Henrik Tvamø 2001: *Tusen års europahistorie. Romere, germanere og nordboere*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Heimskringla 1979: Snorre Sturluson: *Norges kongesagaer*. Gyldendal Norsk Forlag A/S. Oslo.

Herschend, Frands 1997: Att möblera med högsäte. *Livet i hallen. Tre fallstudier i den yngre järnålderns aristokrati*. OPIA 14. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet. Uppsala. Side: 49-59.

Herteig, Asbjørn E. 1955: *Bidrag til jernalderens busetningshistorie på Toten*. Særtrykk av Vitenskaps-Akademiets Skrifter II. 1955. No.1. TOTN, tidsskrift for Toten historielag. Supplementsserie – Hefte 1. Oslo.

Hodder, Ian 1982: *The Present Past*. Cambridge.

Hodder, Ian 1999: *The Archaeological Process*. Blackwell Publishers. Oxford.

Härke, Heinrich 1997: The Nature of Burial Data. I: Claus Kjeld Jensen & Karen Højlund Nielsen (ed.) *Burial & Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*. Aarhus. Side: 19-27.

Håland, Randi 1988: The role of ethno-archaeology and experimental archaeology in the interpretation of prehistoric societies. I: Indrelid, S., Kaland, S. & Solberg, B. (red.). *Festskrift til Anders Hagen*. Arkeologiske skrifter 4. Historisk Museum, UiB. Bergen. Side: 130-139.

Hårdh, Birgitta 1993: *Grunddragen i Nordens Förhistoria*. Kompendium för Ark 021. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series No.47, Lund.

Ingstad, Anne Stine 1992: Tekstilene I Osebergskipet. I: Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad og Bjørn Myhre, *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*. Schibsteds Forlag A/S, Oslo. Side: 176-208.

Ingstad, Anne Stine 1995: The Interpretation of the Oseberg-find. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995. Side: 139-147.

Jensen, O.W. og H. Karlsson 1998: Aktuell samhällsteori och arkeologi. Introduktion till processuellt och postprocessuellt tänkande. *Gotarc Serie C*, Arkeologiska skrifter No.20. Institutionen för arkeologi, Göteborgs Universitet. Göteborg.

Jesch, Judith 1991: *Women in the Viking Age*. Woodbridge.

Johansen, Erling 1994: Tuneskipet og Onsøysundet. En revurdering av gamle myter. I: Egil Mikkelsen og Petter B. Molaug (red.) *VIKING*, tidsskrift for norrøn arkeologi, bind LVII-1994, Norsk Arkeologisk Selskap. Oslo. Side: 59-70.

Keller, Christian 2006: Kolonisering av Island og Grønland. *Inūssuk, Arktisk forskningsjournal* 2. Grønlands hjemmestyre. Side: 2-19.

Khazaei, Houshang 1993: Kufiske mynter – funnet i Norge. I: *Nicolay arkeologisk tidsskrift* nr. 62/2-93, Oslo. Side 8-13.

Kivikoski, Ella 1967: Finland. *Ancient Peoples and Places*. Thames and Hudson. London.

Kjeldstadli, Knut 1997: Hva er symboler? En introduksjon. *Dugnad*. Tidsskrift for etnologi 3-1997. Volum 23. Oslo. Side: 3-25.

Kristjánsson, Jónas 1997: *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*. Hið íslenska bókmenntafélag. Reykjavík.

Kristoffersen, Siv 2000: *Sverd og spenne. Dyreornamentikk og sosial kontekst*. Studia humanitatis Bergensia nr.13. Høgskoleforlaget. Kristiansand.

Lorange, Anders 1876: *Samlingen Af Norske Oldsager i Bergens Museum*. Bergen.

Malinowski, Bronislaw 1984 [1922]: *Argonauts of the Western Pacific. An account of native enterprise and adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. Waveland Press Inc. Illinois.

Meulengracht Sørensen, Preben 1993: *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*. Århus.

Montelius, Oscar 1873-75: *Svenska fornsaker*. Stockholm.

Montelius, Oscar 1885: Om högsättning i skepp under vikingatiden. *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Sjette bandet 1885-87*. Stockholm.

Müller, Sophus 1888-95: *Ordning af Danmarks Oldsager II. Jernalderen*. Paris – København – London – Leipzig.

Müller-Wille, Michael 1970: *Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte*. Offa 25/26, 1968-1969 Neumünster.

Müller-Wille, Michael 1974: Boat-graves in northern Europe. I: Joan du Plat Taylor (ed.) *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*. Volume 3, Number 2. The Council for Nautical Archaeology, Seminar Press, London & New York. Side: 187-204.

Myhre, Bjørn 1996: Roskipet som maktsymbol. I *Borreminne* 1996. <http://www-bib.hive.no/borreminne/aargangene/1996/03-roskipet.htm> Side: 1-5 Lest 09.10.2002.

Myhre, Bjørn og Terje Gansum 2003: *Skipshaugen 900 e.Kr. Borrefunnet 1852 – 2002*. Midgard historisk senter, Vestfold fylkeskommune, Kulturvirksomheten. Tønsberg.

Nerbøvik, Jostein 1999: *Norsk historie 1860-1914. Eit bondesamfunn i oppbrot*. Det Norske Samlaget. Oslo.

Nicolaysen, Nicolay 1882: *Langskibet fra Gokstad ved Sandeffjord*. Kristiania.

Nicolaysen, Nicolay 1886: Utgravninger i Kvelde (Hedrum) 1885, Nes i *Foreningen til norske fortidsmindesterbevaring. Aarsberetning for 1885*. Kristiania. Side: 22-43.

- Nilsen, Rut Helene Langebrekke, 1997: *Båtgravskikk? Om berettigelsen av å opprettholde begrepet "båtgravskikk" som analytisk kildekategori i arkeologien*. Upublisert hovedfagsoppgave ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Norberg, R. 1972: Stigbygel. *KLNM (Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder) bind XVII*. Oslo.
- Nordenstam, Tore 1981: Symboler i (red.) Dahl, Elster, Iversen, Nørve, Romøren, Slagstad og Vaa. *PaxLeksikon*, bind 6. Oslo Side: 185-186.
- Nordman, Ann-Marie 1989: De arkeologiske undersøkelsene i Storgaten 18 og Conradis gate 5/7, Tønsberg 1987 og 1988. *Arkeologiske Rapporter fra Tønsberg* Nr.1 Del 1&2. Riksantikvaren, Utgravningskontoret for Tønsberg. Tønsberg.
- Nylén, Erik 1978: *Bildstenar*. Visby.
- Næss, Jenny-Rita, 1970: *Grav i båt eller båt i grav*. Stavanger museum årbok 1969. Stavanger. Side: 57-76.
- Ohlmarks, Åke 1946: *Gravskeppet. Studier i förhistorisk nordisk religionshistoria*. Stockholm.
- Olsen, Bjørnar 1997: *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Opedal, Arnfrid 1997: *Båtgraver – rituell kommunikasjon som politisk strategi? Et eksempel fra Karmøy på 800-tallet*. I: Rikssamlingen – Høvdingmakt og kongemakt. Karmøyseminaret 1996. Vikingfestivalen, Karmøy kommune. Side: 88-106.
- Opedal, Arnfrid 1998: *De glemte skipsgravene. Makt og myter på Avaldsnes*. AmS-småtrykk 47, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Opedal, Arnfrid 2005: Kongen i et førstetlig rike. Skipsgravritualer i Avaldsnes-området og aspekter ved konstituering av kongemakt og kongerike 700-950 e.Kr. Avhandling for graden dr.philos. I: *Acta Humaniora* nr.228. Universitetet i Oslo.
- Parker-Pearson, Michael 1982: Mortuary practices, society and ideology: an ethnoarchaeological study. I: I. Hodder (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*. Cambridge. Side: 99-113.
- Pedersen, Anne 1997a: Similar Finds – Different Meanings? Some preliminary thoughts on the Viking-age burials with riding equipment in Scandinavia. I: Claus Kjeld Jensen & Karen Højlund Nielsen (ed.) *Burial & Society: The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*. Aarhus. Side: 171-183.

Pedersen, Anne 1997b: Weapons and riding gear in burials – evidence of military and social rank in 10th century Denmark? I: Anne Nørgård Jørgensen & Birthe L. Clausen (ed.) *Military aspects of Scandinavian society in a European perspective, AD 1-1300*. Papers from an international research seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2-4 May 1996. Studies in archaeology & history; vol.2. Copenhagen. Side: 123-135.

Petersen, Jan 1919: *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Videnskapsselskapets skrifter II. Hist.-filos. Klasse 1919. No.I. Kristiania.

Petersen, Jan 1951: *Vikingetidens redskaper*. Skrifter utgitt av det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. Hist.-Filos. Klasse 1951 No.4, Oslo.

Reinton, Lars og Sigurd S. Reinton 1954: *Folk og fortid i Hol*. I. Frå eldste tida til 1815 av Lars Reinton. 2.utg. I kommisjon hos Grøndahl & søn. Oslo.

Renfrew, Colin & Paul Bahn 2000: *Archaeology. Theories Methods and Practice*. Third Edition. London.

Roesdahl, Else 1989: Prestige, Display and Monuments in Viking Age Scandinavia. In: Henri Galinié (Ed.). *Les Mondes Normands (VIIIe-XIIe s.): Actes du Ile Congrès International d'Archéologie Médiévale (Caen, 2-4 octobre 1987)*. Side: 17-25.

Roesdahl, Else 1998: *The Vikings*. Penguin Books. London.

Rudbeck, Oluf 1675: *Atlantica*. Upsalæ.

Rygh, Oluf. 1885: *Norske Oldsager. Ordnete og Forklarede*. Christiania.

Røstad, Ingunn Marit 2002: Fra saksisk leiesoldat til prins Beowulf – skandinavisk identitet i angelsaksisk England ca. 450-800 e.Kr. I: Håkon Glørstad (red.) *Primitive tider* nr.5/2002. Oslo. Side:7-21.

Sandnes, Jørn 1979: Noen aktuelle forskningsoppgaver og problemstillinger I eldre bosetningshistorie. *På leiting etter den eldste garden. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, nr.6*. Universitetsforlaget, Oslo. Side 165-167.

Schetelig, Haakon 1917a: *Fortegnelse over norske baatgraver*. Særtrykk av Osebergfunnet I, Kristiania.

Schetelig, Haakon 1917b: Skibet. I: A.W. Brøgger, HJ. Falk og Haakon Schetelig (red.) 1917, *Osebergfundet* bind I, Kristiania. Side: 283-365.

Schia, Erik 1995: *Oslo innerst I Viken. Liv og virke i middelalderbyen*. Aschehoug. Oslo.

Schjødt, Jens Peter 1995: The Ship in Old Norse Mythology and Religion. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995. Side: 20-24.

Schönbäck, Bengt 1980: Båtgravskicket. I: Ann Sandwall (red.). *Vendeltid. Historia i fickformat*. Statens historiska museum. Stockholm. Side: 108-122.

Schönbäck, Bengt 1983: The custom of burial in boats. I: Lamm et al. (ed.). *Vendel Period Studies*. Stockholm.

Schönbäck, Bengt 1994: Båtgravskicket. I: *Tuna i Badelunda. Guld – kvinnor – båtar 1*. Erik Nylén och Bengt Schönbäck. Med bidrag av Margareta Nockert. Västerås kulturhämnds skriftserie 27. Västerås.

Sellevold, Berit Jansen, Ulla Lund Hansen and Jørgen Balslev Jørgensen 1984: *Iron Age Man in Denmark* (Nordiske fortidsminder, serie B;8). Det Kongelige nordiske oldskriftselskap, København.

Shetelig, Haakon 1925: *Norges forhistorie. Problemer og resultater i norsk arkæologi*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo.

Shetelig, Haakon 1933: *Vikingeminner i Vest-Europa*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. H. Aschehoug & Co. Oslo.

Shetelig, Haakon 1947: *Arkeologi – historie – kunst – kultur. Mindre avhandlinger*. John Griegs forlag, Bergen.

Sigurðsson, Jón Viðar 2003: Viken og fullføringen av rikssamlingen. I: Jón Viðar Sigurðsson og Per G. Norseng (red.) Over grenser. Østfold og Viken i yngre jernalder og middelalder. *Occasional Papers. Skriftserie* nr. 5/2003, Universitetet i Oslo. Side: 7-30.

Skre, Dagfinn 1998: *Herredømmet. Bosetning og besittelse på Romerike 200-1350 e.Kr.* Acta Humaniora nr.32, Universitetsforlaget, Oslo.

Skre, Dagfinn og Frans-Arne Stylegar 2004: *Kaupang. Vikingbyen. Kaupang-utstillingen ved UKM 2004-2005*. Universitetets kulturhistoriske museer. Oslo.

Skaarup, Jørgen 1995: Stone-Age Burials in Boats. I: Crumlin-Pedersen, Ole & Birgitte Munch Thye (ed.) 1995. Side: 51-58.

Solberg, Bergljot 1985: Social Status in the Merovingian and Viking Periods in Norway from Archaeological and Historical Sources. I: *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 18, nos.1-2. Oslo.

Solberg, Bergljot 2000: *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. J.W. Cappelens Forlag a.s. Oslo.

Steinsland, Gro 1997: *Eros og død i norrøne myter*. Universitetsforlaget. Oslo.

Steinsland, Gro 2005: *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Pax Forlag A/S. Oslo.

Steuer, Heiko 1987: Helm und Ringschwert. Prunkbewaffnung und Rangabzeichen germanischer Krieger. Eine Übersicht. In: Sonderdruck aus: *Studien zur Sachsenforschung*. Band 6. Herausgegeben von Hans-Jürgen Häßler, Niedersächsisches Landesmuseum. Verlag August Lax, Hildesheim. Side: 189-236.

Steuer, Heiko 1989: Archaeology and History: Proposals on the Social Structure of the Merovingian Kingdom. I: Randsborg, Klavs (ed.). *The Birth of Europe: Archaeology and Social Development in the First Millennium AD*. Roma. Side: 100-122.

Stolpe, Hj. och Arne, T.J. 1912: *Graffältet vid Vendel*. Stockholm.

Ström, Folke 1985: *Nordisk Hedendom. Tro och sed i förkristen tid*. Akademiförlaget. Göteborg.

Stylegar, Frans-Arne 1999: "Lið" Båtgraver og båtsymbolikk omkring Lindesnes. *Agder Historielags årsskrift* 75.

Stylegar, Frans-Arne 2005: Vikingtid. I: Einar Østmo og Lotte Hedeager (red.) *Norsk arkeologisk leksikon*. Pax Forlag A/S. Oslo.

Sørensen, Anne C. 2001: *Ladby. A Danish Ship-Grave from the Viking Age*. Ships and Boats of the North. Volume 3. Roskilde.

Tegnér, Esaias 1825: *Frithiofs Saga*. Stockholm.

Thorvildsen, Knud 1957: Ladby-skibet. *Nordiske fortidsminder*. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab. København.

Trigger Bruce G. 1995: *A History of Archaeological Thought*. Cambridge.

Undset, Ingvald 1878: *Norske Oldsager i Fremmede Museer. En oplysende fortegnelse*. Kristiania Videnskabsselskab. Kristiania.

Voss, Olfert 1985: Dendrokronologi, og C14-datering. I: Lotte Hedeager og Kristian Kristiansen (red.) *Arkæologi Leksikon*. Politikens Forlag. København. Side: 47-49, 54.

Werlauff, Eric Christian 1827: Om Nordboernes skikk at brænde og begrave Døde i Skibe, samt om Skibsforestillinger paa nordiske Fortids-Monumenter. *Antiqvariske Annaler. Udgivne ved Den Kongelige Commission i Kjøbenhavn for Oldsagers Opbevaring. Fjerde bind.* Kjøbenhavn.

Westin, G. 1941: En västmanländsk ryttargrav. *Fornvännen.* 36. Stockholm.

Wiberg, Albert 1937: "At festa skip". En studie i fornnordisk begravningsritual. *Fornvännen. Meddelanden från Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.* Stockholm.

Østigård, Terje 1997: Hvordan tolke et arkeologisk materiale? Forståelse av fortiden gjennom bruk av analogi og etnoarkeologi. *ARKEO* Nr.2-1997, Arkeologisk institutt, UiB, Bergen. Side: 20-24.

Østmo, Einar 1998: Hester, båter og menn. En statusrapport fra bronsealderen. I: Egil Mikkelsen og Petter B. Molaug (red.) *VIKING*. Norsk Arkeologisk Selskap, Norsk arkeologisk årbok. Bind LXI-1998. Oslo. Side: 71-97.

Appendiks

I Ryttergraver

ID:	Gård: Pgd.: Fylke:	Mus.nr.: Gender:	Beskrivelse:	Datering:
1	Hunn Borge Østfold	C28969a-p M	Det ble penslet frem tydelige rustspor etter stighbøyer, rester av 2 sporer, enegget sverd, øks, rester av skjoldbule, klebersteinskar (tydelige spor etter hank), 2 horn av okse eller ku (muligens rester av drikkehorn), skiferbryne, jerntein i fragmenter (stekespidd?), jernstykke (bøyd i den ene enden til en krok), en del ubestemmelige jernfragmenter (blant annet en liten jernkule), små biter av tre og bark, en del leirklumper (muligens inneholdende rester av tøy), noen små beinstykker (haugfyllen), leirkarskår og leirkliningsbiter (funnet i haugfyllen), pilespiss av flint og 6 avfallsstykker av flint (haugfyllen). (Elektronisk tilvektskatalog).	Midten av 900-tallet eller litt tidligere.
2	Søndre Mysen Eidsberg Østfold	C34980a-g M	2 sporer (tekstilrester hefter ved begge sporer), sverd, spydspiss, øks, avlangt smalt jernstykke, liten jernstift, brent bein av menneske. (Elektronisk tilvektskatalog).	Tidlig 900-tall.
3	Sander Eidsvoll Akershus	C7179-193 C7197-198 M	Stighbøyle, bissel, spyd, 2 skjoldbuler, 5 pilspisser, jernkrok [”sledekrok”], kleberkar, hank R419, knivblad, sagblad, 2 små bjeller av jern, 2 remspenner, liten jernring (som det henger 4 temmelig brede rembeslag i) og deler av et skiferbryne. (Elektronisk tilvektskatalog).	Ca. 1000.
4	Søndre Sørum Gjerdrum Akershus	C2102-105 M	2 stighbøyer, bunt sølvtråd [sverd], 2 glassperler, 2 skår av kleberstein, deler av falen av 2 spyd, bruddstykker av jern, deler av et munnbitt. (Elektronisk tilvektskatalog).	Tidlig 1000-tall.
5	Thorshaug Gjerdrum Akershus	C821-22 C1894-97 M	2 stighbøyer, 2 bissel, spydspiss, 2 økser (den ene er en miniatyrøks), skål av kleberstein (med aske i). (Elektronisk tilvektskatalog).	Ca. 1000.
6	Holkeby Nannestad Akershus	C34251a-n M	2 stighbøyer [mulig to forskjellige typer], 2 sporer (den kraftigste har hatt innlegg av sølv?/bronse? innerst på piggen), bissel, tveegget sverd, spydspiss, liten øks, 5 pilespisser, randskår av kleberkar, brent bein, bjellekolve, tange til kniv, stift av jern. (Elektronisk tilvektskatalog).	Midten av 900-tallet.
7	Nannestad prstegård Nannestad Akershus	C1196-1202 M	2 sporer, bissel, sverd, øks, skjoldbule, noen pilespisser, spydspiss, et salgs saug av jern, bruddstykker av jern. (Elektronisk tilvektskatalog).	Tidlig 900-tall.

8	Arnestad Nes Akershus	C15835-846 M	2 stigbøyler, spore, 2 bissel, 2 tveeggede sverd, 2 spyd, 2 økser, (den ene er bortkommet), skjoldbule, 4 pilespisser (alle ufullstendige), kniv, mulig hestebein, brente bein. (Elektronisk tilvektskatalog).	Midten av 900-tallet.
9	Drognæs Nes Akershus	C6861-876 M	2 stigbøyler, 4 bissel, tveegget sverd (hjalte har over det hele vært belag med riflete sølvplater), spydspiss, 3 skjoldbuler, 8 pilespisser, kniv, isbrodd, 4 rem-/seletøyutstyr, klinknagler, 2 korsformede rembeslag av jernblikk, jernkrok [”sledekrok”], flere remspenner med beslag + andre ubestemmelige jernfragmenter, kull, brente bein. (Elektronisk tilvektskatalog).	Tidlig 1000-tall.
10	Horgen Nes Akershus	C24071a-h M	2 stigbøyler, 2 sporer, tveegget sverd (underhjalte har vært prydet med stripeornering (forgylt kobber eller sølv)), spydspiss (med stripeornering), øks, rembeslag av jern. (Elektronisk tilvektskatalog).	Sent 900- tall.
11	Asak Skedsmo Akershus	C3786-3802 C7049 M	2 stigbøyler, 2 sporer, bissel, enegget sverd, 3 spyd, øks, skjoldbule, kniv, isbrodd, kleberkar (med jernhank), 2 remspenner, 3 runde jernplater, jernkrok, jernring, spinnehjul, spillebrikke av brent leire. (Elektronisk tilvektskatalog).	Første halvdel av 900-tallet.
12	Asak Skedsmo Akershus	C12198 M	2 stigbøyler, ”funnet med hestebein imellom”. (Elektronisk tilvektskatalog).	Vik.
13	Asak Skedsmo Akershus	Nat. Mus. København 763b+c, 764, 772, 774, 775, 780, 793, 796, 797, 805, 806, 809, 813, 820, 826, 829, 830 M	1805: 2 bryner, 3 store spillebrikker av bein (en utskåret som et ansikt), 3 stk. hestetøybeslag av bronse, bronsekjede, buelås, krok, bissel, sigd ”Fundet i en mægtig høi, med spor av brann”. 1806: (i en annen haug?) 1 spore, 2 bryner, økseblad, kniv, spydspiss, 2 knivblad. Funnet med brente bein. 1808: (i en tredje haug?) tveegget sverd og øks. Dessuten en skjoldbule (fra 1808?) og en stridsøks. (Undset 1878:29, 31-32, 35-39).	Y.ja.
14	Flygstad Sørum Akershus	Nat. Mus. København 589, 763c-e, 766, 798, 803, 804, 806, 809, 821, 829 M	Spore, kleberkar, en liten menneskelig figur av bein, 1 terning og 6 spillebrikker av bein, spydspiss, stykke av et tveegget sverd, smedtang, hammer, ildstål, fragmenter av nagler og jernspenner, bryne. (Beinfiguren fandtes i kleberstensket). Gryte eller brønnkrok. (Undset 1878:29, 31-32, 35-39).	Y.ja.
15	Fonbekk Ullensaker Akershus	C15973-979 M	2 sporer, bissel (ring med ihengende del av milen), tveegget sverd, spydspiss, øks, 4 pilespisser, deler av saks. (Elektronisk tilvektskatalog).	Siste halvdel av 800-tallet/ tidlig 900-

				tall.
16	Garder Ullensaker Akershus	C15916-920 M	Deler av 3 stigbøyler, levninger av 2 bisselringer som etter størrelsen å dømme må ha tilhørt 2 forskjellige munnbitt, tveegget sverd (hjaltene har riflete sølvbelegg), spydspiss (falen og dens fremspring er helt dekket med innlagte slyngornamenter av sølv og kobber), øks(?), noen krumme jernstykker (levninger etter skjoldbule?). (Elektronisk tilvektskatalog).	Siste halvdel av 900-tallet.
17	Garder Ullensaker Akershus	B1361-392 M	2 sporer, tveegget sverd, spydspiss, liten kastespyspiss øks, 12 pilespisser, kniv, fil, ildstål, saks R443, jernhank, sag, skjejern, syl, hengebryne, halvdelen av en liten pinsett av jern, 2 tynne sølvplater (2 mynter?), ubrent bein, 2 hager med spikerhull, bisselmunnbitt, forskjellige bisselbeslag, stor salspenne, kull, aske og beinstumper. (Lorange 1876:130-131).	Første halvdel eller midten av 900-tallet.
18	Gystad Ullensaker Akershus	C15935-958 M	2 sporer, bissel, tveegget sverd, spydspiss, øks, 2 skjoldbuler, 11 piler, 2 deler av skiferbryne, 2 knivblad, 2(?) kleberkar, 3 isbrodder, ringspenne av jern, jernkrok [”sledekrok”], remspenne av jern, jernhank til kar, jernbeslag, ringene av 2 remspenner av jern, rembeslag, kull og aske. (Elektronisk tilvektskatalog).	Første halvdel av 900-tallet.
19	Onsrud Ullensaker Akershus	C4521-522 M	En hel del jernsaker (sverd, stigbøyle, ”hjelm” m.m.) som er bortkommet, 2 økser, bein og aske. (Ab.1868:117).	Vik.
20	Skjerven Laurdal Vestfold	C1415 C1420-430 M	2 stigbøyler, sverd (dekorert med sølv. VLFBERN innskrift på den ene siden, damaseret på den andre), jernkjele, rist eller stekepanne av jern, 3 skjoldbuler, odden av en pålstav av jern, sigdblad, rangle, jernspenne, 2 ganske like jernredskaper, krok med dobbelt beslag, flat jernring. (Elektronisk tilvektskatalog).	Midten av 900-tallet.
21	Vold Søndre Borre Vestfold	C1801-12 C51619a-ai (C37235) M	Borreskipet. 2 stigbøyler, et tynt askelag strakte seg gjennom hele haugen. Det ser ut til at det i skipet var lagt ned flere drepte hester og dyr. Bruddstykker av snabelbeger av glass, halvmåneformet bronsezirat, levninger av en tresal, levninger av et bissel, levninger av munnbitt, bruddstykker av bissel, økseblad, perle (av gjennomsiktig glass eller krystall), halvkuleformet gjennomboret steinskive (spinnehjul), bruddstykker av stor jernkjele, levninger av skip (skipsnagler, skipsplanker), bruddstykker av jernsaker og bein (bl.a. bruddstykker av flere stigbøyler), moderne spiker og avfall, diverse glassbiter som kan være moderne, jernbeslag, 10 stk og 4 fragmenter av nagler og spikre (funnet sammen med moderne spiker og avfall), 16 fragmenter brente bein (1 fragment menneske), 1 stk og 1 fragment nagle/spiker, remspenne av jern, 2 stk og 1 fragment nagle av jern (platen og litt av stammen til skipsnagle), 6 fragmenter brente bein (1 mulig menneske), fragmenter av ukjent jerngjenstand, beslag, 32 fragmenter nagler/spiker av jern, 46 ubestemmelige jernfragmenter, 12 fragmenter brente bein, fragmenter nagler/spiker av jern, ubestemt gjenstand av bergart, flintavslag, ring kjedet sammen med ovalt stykke av jern som i sin smale ende er bøyd om ringen (del av seletøy eller av en jernlenke), 2 fragmenter av en jernkjele (?), fragmenter av nagler og spikre av jern, flat skifrig stein med konisk gjennomborring nær en kant (mulig moderne), 233 fragmenter brent bein, 3 fragm.brent bein, 19 fragmenter nagler/spikre av jern, 6 ubestemmelige jerngjenstander, 69 fragmenter brente bein, 7 fragmenter nagler spiker av jern, 3 fragmenter av ubestembare gjenstander av jern, skiferbryne, brente bein (6 fragmenter menneske), 3 fragmenter nagler/spiker, 4 fragmenter brente bein inkl. menneskebein, slipestein i kvartsitt. Det hører også trolig en spydspiss til dette funnet. (Elektronisk tilvektskatalog; U.O. 1998:103-105, 107; U.O. 1986-1988:79). Samme som skipsgrav ID115.	Ca. 900.
22	Vold eller Borre Prestegård.	C12256-260 M	Stigbøyle, munnbitt av jern, klebersteinskar (har hatt hanker og hadde, av jern), et mindre klebersteinskar, rangle, det skal ha vært funnet flere saker som nå har kommet bort. (Elektronisk tilvektskatalog).	Vik.

	Ved Borre kirke. Borre Vestfold			
23	Søndre Kaupang Tjølling Vestfold	C4293-4315 M	2 stigbøyler, tveegget sverd med rester av stripeorning i sølv og kobber på knapp og hjalter. Spor av snodd(?) metallbånd mellom knapp og overhjalte. Ulfberht innskrift på klingen samt kors. Stor spydspiss, øks, skjoldbule, 2 pilespiss, rangle [som R462], ranglekrok, deler av munnbitt av bronse, sylindrerformet svivel av bronse, mulig rest av bronsebjele, bronseknapp, bjørnelignende hode av bronse, jernsigd, 2 knivblad, rasp av jern, sjebor (navar) av jern, ukjent redskap av jern, 2 kistehasper, 9 fragmenter av kistebeleg av jern, 2 jernblikk, fragmentarisk låsfjær av jern, 2 jerntenner, jernbeleg, jernhengsel, jernkrampe, mulige rester av jernkjele, minst 12 klinknagler av jern, hvorav 4 skipsnagler med ankerformet hode. 8-tallsformet gjenstand av hvalbein [snorestrammer for båt eller telt], Fragmentarisk langbryne av skifer, 2 ornerte jernbeleg, diverse jernfragmenter med ukjent funksjon, 2 jernkroker (fiskekroker?), fragmentarisk fal av jern. (Norske Oldfunn XI:181, 207-210). Samme grav som båtgrav ID 68.	Første halvdel av 800-tallet.
24	Østre Hem Tjølling Vestfold	C4637-639 M	”Et Slags Spore af Jern” som er bortkommet, bruddstykke av tveegget sverd, spydspiss, sax, glatt bronsering.	Y.ja.
25	Nordre Fevang Sandar Vestfold	C6461-493 M	2 forskjellige stigbøyler, ¼ kvernstein og en del av et knivblad, en del kull, aske og brente bein, et tveegget sverd, spydspiss, 10 pilespiss, fal og oddestykke (trolig rest etter pilespiss), økseblad, skjoldbule, fragmenter av skjoldbule, lite knivblad, bisselmunnbitt, 2 hammere, tang, mulig fil, 2 bor, uthulningsjern, pålstavspiss, sigdblade, stekepanne, grytelenke, redskap (bøyle med vedhengende ringer og løs krok [rangle?]), hank til et kar, krok, 2 beleg, avlangt flatt beleg, en stor nagle, 12 klinknagler og spikre, en del mindre jernsaker blant annet del av knivblad, istykkerbrutt langbryne, kakeformet stykke av brent leire med uregelmessig rundt hull i midten. (Ab. 1873:98-101).	Ca. 900.
26	Fevang Sandar Vestfold	C8080-083 M	Stigbøyle, hestesko, pilespiss, randestykke av rødgrå leirurne uten ornamenter, en del kull og en del brente bein. (Ab.1877:8).	Vik.
27	Allum Hedrum Vestfold	C13458-478 M	Stigbøyle av jern, deler av et tveegget sverd, spydspiss, økseblad, deler av en klinket jernkjele (?), 9 pilespiss, 3 skjoldbuler av jern, 2 små bisselmunnbitt, knivblad, skiferbryne, jerntang, 2 jernkroker, rester av en rangle, blysekk til fiskesnøre, jernknapp (?), en del ubestemmelige jernstykker, noen klinknagler og spiker av jern, ringspenne av bronse, noen enkle rembeleg av bronse, rembeleg av bronse, rester av en skålvekt av bronse (balansen og deler av skålene), brente bein. (Elektronisk tilvekstkatalog).	Ca. 900.
28	Odberg Hedrum Vestfold	C13698-3715 M	2 stigbøyler, rester av 2 munnbitt av jern, tveegget sverd (med sølvinnlegninger på hjaltet), spydspiss, økseblad, sigdblade, ildstål og flint, spiral-rist av jern, bruddstykker av en jernsaks, hammerhode av jern, jernfil, isbrodd av jern, jernpigg til hestehov, rester av 4 pilespiss, rester av en rangle, deler av en liten skålvekt i bronse, deler av 2 eller flere skiferbryner, en del jernfragmenter (blant annet; deler av en skjoldbule, noen klinknagler og spiker, et stykke av haddet til et klebersteinskar), randestykke av klebersteinskar, brente bein og aske. (Elektronisk tilvekstkatalog).	Sent 900-tall.
29	Grevet Hedrum Vestfold	C20955 a-i M	2 stigbøyler [ikke helt identiske], rester av et munnbitt, tveegget sverd (sølvinnlegning på hjaltene), spydspiss (rik sølvinnlegning på falen), økseblad, deler av en skjoldbule, hestebrodd, en god del jernfragmenter (blant annet; piler, kniver, beleg og ringspenne), deler av et klebersteinskar. (Elektronisk tilvekstkatalog).	Siste halvdel av 900-tallet.

30	Skatveit Andebu Vestfold	C8877-78 M	Stigbøyle, økseblad, et steinkar med brente bein, et munnbitt og noen hestebein, oppå dette lå det levninger av tre med spenner og ringer (trolig levninger etter en sal). (Ab.1878:259-260).	Vik.
31	Hennum Lier Buskerud	C4620-631 M	2 stigbøyer, tveegget sverd, bisselmunnbitt, sigdblade, bruddstykker av to andre sigdblade, økseblad, en del jernbeslag av forskjellig form, et jernredskap av ukjent bruk og bruddstykker av et likt redskap (fyrfat eller røkelsesfat?)[lampe?] (Ab. 1868:128).	Siste halvdel av 900-tallet.
32	Hundstad Hole Buskerud	C16699-700 M	En stigbøyle, bronsehjalt med støpte ornamenter til tveegget sverd, en mengde små bruddstykker av forskjellige saker, for det meste av jern, alt er medtatt av ild og rust, deriblandt; spydspiss, skjodbule, flere pilespiss, økseblad, munnbitt, bor, sigdblade, hank til kar, liten ringspenne av bronse og noen hestetenner. (Ab. 1892:69-72).	Midten av 900-tallet.
33	Hundstad Hole Buskerud	C7236-239 C7293 M	Et stykke av en spore, del av et tveegget sverd med spor av sølvbelegg på hjaltene, øks, pilespiss, en liten ring. Funnet like ved en jernkjele. (Ab.1875:71, 75).	Y.ja.
34	Gjermundbu Norderhov Buskerud	C27317a-3r M	Et par stigbøyer, et par sporer, 5 munnbitt, ring til munnbitt, tveegget sverd dekorert med innlagte båndornamenter på begge hjalter, deler av ringbrynje, deler av hjelm (dekorert med enten bronse eller sølv), doppsko av bronse til sverdslire, 2 spydspiss, 2 øks, 8 pilspiss, fragmenter av 4 skjoldbuler, 3 spillebrikker av bein, beinterning, bein- eller hvalrosstatterning, rangle, isbrodd til hest, 5 jernkroker, 3 kniver, celt, fil, 2 skiferbryner, sigd, saks, 3 remspenner av jern, ildstål, 2 små trebeinte "brannfötter" av jern, jernredskap (ukjent bruk), stekepanne, skjerdings av jern, jernkrok til skjerdings, stor jernkjele, fragment av en 8-tall formet jernhvirvel, rund bøyde jernein, rembeslag, 2 avlange jernbeslag, hengelås, jernslå til skrin, liten svarvekniv av jern, 2 kraftige jernhengsler, fragmenter av forskjellige skrinhengsler av jern, båndformet beslag av jernblikk, 2 små flate båndformete jernbeslag, jernfragmenter, 2 spiker, 1 klinknagle, brente bein, trekull. (Elektronisk tilvekstkatalog).	Sent 900-tall.
35	Vold Nes Buskerud	C36845a-o M	Fragmentarisk spore (?) av jern (bestående av en pigg med rundt tverrsnitt, tilspisset i ene ende. I motsatt ende sitter et stykke av den ene krumme arm. Denne er jevnbred og har flatt tverrsnitt), 2 øks, pilespiss, rangle av jern, 2 fragmentariske beslagstykker med hver sin isittende ring som er heftet i hverandre (del av munnbitt?), 5 kniver (hvorav 2 hele, det ene bladfragmentet kan være fra en saks), 2 isbrodder av jern, 2 U-formete flate jernstykker (begge med isittende nagler, hæljern?), ujevnt formet jernring med isittende krampe, ubestemmelig avlang celtformet jerngjenstand (den ene halvpart består av en åpen fal som i enden er smidd ut til en lukket hempe med to isittende små ringer. Den andre halvpart, som er noe krummet avsluttes i en egg (?)), 9 jerngjenstander (uviss bruk, hvorav 1 spiker, 1 beslag (?), og stykke av et lå (?) blad), liten ringspenne av bronse (?), stykke bronse (?) blikk fra kjele (?). (U.O. 1986-1988:32-33).	Vik.

II Båtgraver

ID:	Gård: Pgd.: Fylke:	Mus.nr.: Gender:	Beskrivelse:	Datering:
36	Store-Dal Skjeberg Østfold	C21588 M	Økseblad av jern [skjeggøks], skjoldbule av jern, sigdblade (?) av jern, kniv av jern, kniv av jern i treeske, 2 leirkarstykker, trekull. Båt: 124 klinknagler (de fleste i fragmenter). (Elektronisk tilvektskatalog).	Vik.
37	Valle Tune Østfold	C17668-673 M	Rester av en skålvekt av bronse (har i hel tilstand vært et spesielt stort og fint eksemplar), rester av 2 vektlodd av bly, rester av et sverdhandtak av jern (sølvinnlegg på hjaltene, forgylt bronseornamentering på grepet), del av et skiferbryne, økseblad av jern, en del jernsaker; deriblant et hovbeslag til en hest. Båt: Klinknagler i 2 størrelser (funnet i rader slik de ville vært i en båt). (Elektronisk tilvektskatalog).	900-tallet.
38	Ris Ås Akershus	C21104 M	Tveegget sverd av jern, skjoldbule av jern, økseblad av jern, kniv av jern, 2 sammenhørende stykker av jern (kanskje en kjele), et par jernstykker (den ene kan være del av en pil), del av et menneskelig kranium og noen andre ubrente benstykker, noen delvis forkullede små trestykker. Båt: Minst 100 klinknagler av jern (forskjellig størrelse), en del spiker. (Elektronisk tilvektskatalog).	900-tallet.
39	Store Hals Eiker Buskerud	C29338a-k M	Tveegget sverd, knappen kan høre til et eldre sverd, spyd, øks, celt, 8 stykker av en skjoldbule av jern, 11 forrustede jernfragmenter, muligens fra et skrin eller en kiste, samt et sterkt forrustet jernstykke, muligens en fil. (Stykkene omfatter et par beslag og 2-3 kramper, samt et stykke som kan være en simpel nøkkel. 2 små bronseringer omsluttet av en annen liten bronsering, hvorpå det er spor av jern. 4 små jernfragmenter (stifter), en rektangulær, tynn beinplate (skinnen til en sammensatt beinkam (?)). Skiferbryne, samling dyre- og menneskebein (hest, hund, okse, sau eventuelt geit, svin). Båt: Samling klinknagler. Det viste seg ved ettergravingen at den døde hadde ligget i en båt. (Elektronisk tilvektskatalog).	900-tallet.
40	Hov (Hoff) Hurum Buskerud	C35, C37-39 M	Tveegget sverd, kniv, bittel/munnbit av jern, knivblad, lite jernredskap, muligens en nål. Båt: 2 klinknagler av jern, rimeligvis av en båt. (Elektronisk tilvektskatalog).	800-tallet.
41	Søndre Lore Hole Buskerud	C35347a-z M	Tveegget sverd, øks, 5 pilespisser, forgylt kobberlegert perle (?), blågrønn glassperle, ravperle, 15 skår av klebersteinskar, konisk fragment av nålebryne av kvartsittholdig skifer, rektangulært fragment av bryne av leirskifer, fragment av sigd, del av ildstål, kniv, halvkuleformet blystykke (muligens ødelagt geværkule, usikker kontekst), 4 jernfragmenter (2 mulige deler av hank, del av krampe, jernten), 4 uidentifiserbare jernfragmenter (usikker kontekst), jernten, 13 uidentifiserbare jernfragmenter, 2 spiker med firkantet tverrsnitt (muliges moderne, usikker kontekst), hestekosøm (trolig fra nyere tid), 2 små flintavslag (det ene brent), 1 stk. lite brent bein. Båt: 149 nagler/spikre av jern (71 komplette, 64 funnet in situ). (U.O. 1981-1985:14-15).	925-1000
42	Askestad Røyken	C38140a-k N	Tønneformet mosaikkperle av glassfluss, ½ perle av grågrønt glass (løsfunn), tilnærmedesvis kvadratisk stykke av slipestein av sandstein, 4 stykker av bryne av skifrig kvartsitt, 2 brynefragment funnet blant brente bein.	Y.ja.

	Buskerud		Båt: Over 100 jernnagler. (U.O.1992-1994:70).	
43	Søndre Berg Sem Vestfold	C28182 M	Forrustet sverdhandtak av jern, forrustet fragment av jernnøkkel, jernkrampe, fragmenter av 3 jernkniver, liten rund bronsegjenstand, liten blå glassperle, forrustet liten jernring med en liten krampe, 2 stykker av båndformet jernbeslag med nagler, liten nagleformet jerngjenstand, lite leirstykke, noen ubestemmelige jernfragmenter, 5 deler av et kvartsittbryne, lite fragment av skiferbryne med påsittende jern, lite brent flintstykke, en del kull og brente bein. Båt: Ca 150 jernnagler. (Elektronisk tilvekstkatalog).	800-tallet.
44	Søndre Berg Sem Vestfold	C28185 M	Tveegget sverd, jernkrok, liten smedtang av jern, 3 små pilespisser, jernsigd, ildstål av jern, fragment av knivblad, liten bronsering med vedhengende del av smalt båndformet bronsebeslag, smalt båndformet bronsebeslag med hull og merker etter nagler i den ene enden er det festet en jernring, 2 små deler av båndformet bronsebeslag med nagler, 4 båndformete beslag av jern med nagler, båndformet beslag av jern med nagle, 4 deler av båndformete beslag av jern med nagler, 3 deler av båndformete beslag av jern (i den ene hefter en liten krampe (?)), liten jerngjenstand av ukjent bruk, jernkrampe med nagle, liten jernring, 2 jerngjenstander, fragmenter av 2 pilespisser, 2 små jernstenger, en del ubestemmelige jernfragmenter, 2 fragmenter av et lite sandsteinsbryne, 2 stykker brun flint, 2 stykker ubrent bein, kull og brente bein. Båt: Ca 220 jernnagler. (Elektronisk tilvekstkatalog).	Vik.
45	Jarlsberg Hovedgaard Sem Vestfold	C22443 M	Lille Guld-kronen. Jernspydspiss, 4 jernpilespisser, rester av 2 jernskjoldbuler, jernbor (navar), skiferbryne, del av sigdblade, del av ljåblad, jernhammer, rester av jernsaks, 2 fiskesøkke av bly, 2 fiskekroker av jern, 6 krokklignende jernfragmenter (2 stykker henger sammen, trolig et ildstål), del av jernnøkkel, 2 jernkroker, bisselring med 2 små rembeslag og en del av selve munnbittet, jernkrampe, stor flat grønn mosaikkperle prydet med hvit og to røde bølgelinjer, rester av jernkjele, trekantet jernbøyle, del av jernbøyle, liten rund jernstang, ubestemmelig jernredskap, fragment av et treskaft, 3 stykker av et vokslignende produkt, en del ubestemmelige jernfragmenter, fragment av en liten jernkniv, en del bjørkenever, en del dyrebein. Båt: Ca 290 klinknagler og 45 jernspiker til båt. (Elektronisk tilvekstkatalog).	Slutten av 800-tallet, beg. av 900-tallet.
46	Jarlsberg Hovedgaard Sem Vestfold	C22444 M	Lille Guld-kronen. Deler av et tveegget jernsverd, stor jernspydspiss, jernfal (tilhører trolig et spyd), jernøks, skjoldbule av jern i fragmenter, jernfil, stort skiferbryne, liten hengelås, fragmenter av en jernsigd, stor nagle eller krok av jern, lite jernblikk med bronsestrimler, 4 små flintstykker, en del ubestemmelige jernfragmenter (mulig fragment av knivskaft og tange til et par pilespisser). Båt: Ca 200 klinknagler og deler av dem, noen få spikre. (Elektronisk tilvekstkatalog).	Slutten av 800-tallet, beg. av 900-tallet.
47	Jarlsberg Hovedgaard Sem Vestfold	C22448 M	Lille Guld-kronen. Økseblad av jern, fragmenter av jernskjoldbule, ringnål av bronse, jernkniv, jernsyl, skiferbryne, en del ubestemmelige jernfragmenter, et enkelt trekullstykke. Båt: Ca 218 klinknagler og deler, ca 12 spiker. (Elektronisk tilvekstkatalog).	1.halvdel av 900- tallet.
48	Jarlsberg Hovedgaard Sem Vestfold	C22450 M	Lille Guld-kronen. Tveegget jernsverd, 5 jernspiker, fragment av en hestetann, en del små trekullstykker. Båt: Ca 300 klinknagler. (Elektronisk tilvekstkatalog).	1.halvdel av 900- tallet.
49	Jarlsberg Hovedgaard Sem Vestfold	C22451 M	Lille Guld-kronen. Jernspydspiss, jernskjoldbule, jernpilespiss, fragment av 2 pilespisser, grønn flat mosaikkperle, et stykke trekull. Båt: 208 klinknagler og spiker av jern funnet in situ samt 33 andre nagler og naglefragmenter. (Elektronisk tilvekstkatalog).	900-tallet.

50	Øvre Vadum Stokke Vestfold	C22723 M	Tveegget jernsverd, jernspydspiss, økseblad av jern, skjoldbule av jern, bruddstykker av sannsynligvis 3 skjoldbuler, liten jernsigd, stekepanne av jern, en del fragmenter av en jernringle, fragmenter av et munnbitt av jern (et par beslagstykker med bronsebelegg som muligens hører til dette), 2 jernringer (trolig fra et bissel), et par flate beslagstykker av jern, en del ubestemmelige jernfragmenter og rustklumper, kar av kleberstein med jernhadde i mange stykker. Båt: Ca 270 klinknagler og deler av dem. (Elektronisk tilvektskatalog).	800-tallet.
51	Nordre Fevang Sandar Vestfold	C7006-7008 M	2 stykker av en skål av kleberstein, skjoldbule. Båt: Minst 150 forskjellige klinknagler og spiker. (Ab.1874:142).	1.halvdel av 800- tallet.
52	Heimdal under Hasle Sandar Vestfold	C27433a-n N	Oddstykke (antakelig av spydspiss av jern), oppflisete rester av staur eller påle av tre, rund ravperle, stykke av nålebryne av skifer, ildsprengt (?) fossil av sjøpinnsvin som har vært gjennomboret og tredd på en tynn bronsetråd (antagelig en amulett), opprustedes jernfragmenter, noe trekull og ubrente bein. Båt: 121 båtnagler av jern, 2 store stevnnagler fra forstevnen, en samling på 110 nagler og/eller spiker av jern, (Elektronisk tilvektskatalog).	Vik.
53	Benserød Sandar Vestfold	C26625 M	Tveegget jernsverd, deler av sterkt forrustet spydspiss, 2 skiferbryner. Båt: En samling klinknagler av jern til båt. (Elektronisk tilvektskatalog).	Vik.
54	Søndre Nalum Brunlanes Vestfold	C13550-552 M	En del sterkt forrustede jernsaker, deriblant; økseblad, rester av et knivblad og diverse jernsaker, blant annet et sverd (sverdets skjede har vært foret med fint tøy) og en spydspiss. Båt: I bunnen av gravhaugen var det en grav, formet som en spisstevnet båt. Langs kantene ble det funnet klinknagler med vedsittende tre. (Ab. 1887:38-43).	800-tallet.
55	Eidsten Brunlanes Vestfold	C19853-857 F	Gullfingerring, 6 glassperler, forrustede jernstykker (bl.a. sigd, kniv og ten med løkke), flintstykke, spinnehjul av leire. Båt: Flere hundre klinknagler. Naglene lå i båtform. (Elektronisk tilvektskatalog).	Vik.
56	Hovland Hedrum Vestfold	C14928-931 F	Et par ovale bronsespenner, et brukket bronsebeslag, liten ufullstendig spiralring av bronse (for liten til å benyttes som fingerring), et fragment av brent leire (tilhørende et spinnehjul?), brukket sigdblade, rest av et lite knivblad. Båt: Flere 100 klinknagler og spiker av jern. (Elektronisk tilvektskatalog).	800-tallet.
57	Roligheden Hedrum Vestfold	C14130-38 M	Tveegget sverd med skjede, spydspiss (mangler odden), økseblad, 5 skjoldbuler av jern, rester av et jernredskap av ukjent bruk, 2 jernkroker, et jernfragment (kan tilhøre en fil), en del ubestemmelige jernsaker, klebersteinskar (og fragmenter av tilhørende jernhadde), ringspenne av bronse, bronsestykker (bl.a. restene etter en skålvekt), en mengde hestetenner. Båt: En stor mengde klinknagler som lå i rader, som bøyde seg sammen mot endene. (Elektronisk tilvektskatalog).	Vik.
58	Bjørke Hedrum Vestfold	C17845 N	1 bit med delvis forkullet tre, rester av et linhekle og et lite fragment av ei leirurne som trolig har kommet tilfeldig inn i haugfyllet. Båt: Trerester med klinknagler. I bunnen av gravhaugen var det nedskåret en fordypning som hadde form som en båt med spisse ender. Den var uten kjøll og lignet derfor mer på en pram. (Ab. 1894:91-104).	Vik.
59	Nordre Mellø	C11896-900 F	En samling brente bein, en del jernstykker inkludert noen flate eller krumme beslag av jernblikk, del av sigdblade, beinrester (trolig fra hund), et par enkelte ovale skålformede bronsespenner med rester av tøy, forgyllt bronsestykke, stor bøyelformet	800-tallet.

	Hedrum Vestfold		spenne med irsk ornamentikk, en mennesketann, 5 glassperler, en liten firkantet bronseperle, et par fragmenter av snora de var tredd på. Båt: En del jernnagler, en mengde temmelig store klinknagler med vedsittende tre og godt over 100 klinknagler. (Ab. 1884:36- 44).	
60	Nordheim Hedrum Vestfold	C19798- 9801 F	Et par ovale skålformede bronsespenner med tøyrester, ringspenne av bronse, spinnehjul av leire, sterkt forrustede jernstykker (deriblant; et par nøkler, 1 eller 2 kniver med rester av skaftet, 2 jernringer, hank, sigd med rester av treskaftet), 2 flintstykker, bein (kjevestykke). Båt: Klinknagler. Naglene gikk sammen i en smal ende, og viste fasongen på en båt. (Elektronisk tilvekstkatalog).	800-tallet.
61	Nordheim Hedrum Vestfold	SM 2720- 2729 M	Hjaltene til et sverd, skiferbryne, liten celt av jern, 2 økser, 2 ringer (kan ha vært restene etter et munnbitt), stor skjoldbule med rester av feste for skjoldhåndtak, 2 sakser, knivblad, fragmenter av sigd, stor jernhanke. Båt: 82 båtnagler (140 oppført i katalogen). Det ble funnet nagler og båten avtrykk i sanden, båten var spiss i begge ender. (Pers.med. Kari.B.Bjercke, Telemark museum.)	Slutten av 700-tallet, beg.av 800-tallet.
62	Nes Hedrum Vestfold	C12407-411 N	Enkelte kullbiter og en del av ei kløyvd steinøks med skafthull ble funnet i haugen. Det ble funnet skjelett av to hester, forskjellige svært forrustede jernsaker, blant annet; sigdblade, 4 hovbeslag, del av et flatt, korsformet beslag, ringer av runde eller firkantede rembeslag, sylindrerformet spinnehjul av skifer, firkantet remspenne av bronse og en lærbit med bronsebeslag. Båt: En mengde klinknagler og spikre av jern med vedsittende tre. (Ab. 1885:22-43).	Vik.
63	Nes Hedrum Vestfold	C12437-441 F	Dobbeltperle av grønt glass, ravperle, bronsebeslag i form av en travende hest med saltøy, vevske av jern, klebersteinskar og spinnehjul av brent leire. Båt: Ca. 300 klinknagler. (Ab:1885:22-43).	800-tallet.
64	Nes Hedrum Vestfold	C12445-446 N	Biter av brente bein, og en del småsaker av jern, blant annet; knivblad, del av sigdblade, ring med en del av milen til et munnbitt, halvt spinnehjul av brent leire, del av en liten klinknagle, 2 biter ubrent bein. Båt: Ca. 100 klinknagler. (Ab:1885:22-43).	Vik.
65	Nes Hedrum Vestfold	C12455-461 F	1 mangekantet bergkrystallperle og 4 ringformede glassperler, knivblad med rester av treverk (holken har hatt en omvinding av sølvtråd), krokknøkkle av jern, 2 jernringer, spinnehjul av kleberstein, sigdblade og et skiferbryne. Båt: Over 100 jernnagler. (Ab:1885:22-43).	Vik.
66	Nes Hedrum Vestfold	C12484-490 N	Spredt kull, brente bein, sigdblade og et bryne, en hodeskalle, skiferbryne, 2 vektlodd, klebersteinskar, rester av en jernhanke. Båt: Klinknagler. I bunnen av haugen var det en fordypning/grav. Den hadde spisse ender og en skarp kjøl, som i en spisstevnet båt. Det ble her funnet jernsøm liggende i rekke (hadde ikke klinkplater, men er bøyd i den spisse enden for å holde treet på plass). (Ab:1885:22-43).	900-tallet.
67	Søndre Farmen Hedrum Vestfold	C13594-99 M	Tveegget sverd (knappen har formen med dyrehoder i enden), skjoldbule, økseblad, sigdblade, knivblad, del av skiferbryne. Et lag av kull og brente bein. Båt: En del klinknagler (184) og spikre (kun 13 nagler og 2 spikre ble tatt inn). (Ab. 1887:28-33).	800-tallet.
68	Søndre Kaupang Tjølling Vestfold	C4293-4315 M	Tveegget sverd med rester av stripeornering i sølv og kobber på knapp og hjalter. Spor av snodd(?) metallbånd mellom knapp og overhjalt. Ulfberht innskrift på klingen samt kors. Stor spydspiss, øks, skjoldbule, 2 pilespiss, rangle [som R462], ranglekrok, 2 stigbøyler, deler av munnbitt av bronse, sylindrerformet svivel av bronse, mulig rest av bronsebjele, bronseknapp, bjørnelignende hode av bronse, jernsigd, 2 knivblad, rasp av jern, sjebor (navar) av jern, ukjent redskap av jern, 2 kistehasper,	Første halvdel av 800-tallet.

			9 fragmenter av kistebeslag av jern, 2 jernblikk, fragmentarisk låsfjær av jern, 2 jerntener, jernbeslag, jernhengsel, jernkrampe, mulige rester av jernkjele, 8-tallsformet gjenstand av hvalbein [snorestrammer for båt eller telt], Fragmentarisk langbryne av skifer, 2 ornerte jernbeslag, diverse jernfragmenter med ukjent funksjon, 2 jernkroker (fiskekroker?), fragmentarisk fal av jern. Båt: Minst 12 klinknagler av jern, hvorav 4 skipsnagler med ankerformet hode. (Norske Oldfunn XI:181, 207-210). Samme grav som ryttergrav ID 23.	
69	Søndre Kaupang Tjølling Vestfold	C15214-18 M	Tveegget sverd, kniv, ildstål med bronsebeslag, deler av sigdblade, haspe av en skrinlås, en stor nøkkel, deler av en jernkjele, deler av låsbeslag, 3 små ubestemmelige bronsestykker, 5 randstykker av stor jernkjele, 2 deler av haddene til denne jernkjelen, jernbeslag og låseskilt til kiste, haspe av jern til kiste, jernfragmenter. Båt: 23 hele og 5 fragmentariske klinknagler. <i>"Mengden af Klinknagler antyder en Skibsbegravelse... Saavel af Klinknaglene som af de ubestemmelige Jærnstykker er kun et Udvalg medtaget."</i> (Sitat fra hovedkatalogen) (Norske Oldfunn XI:181, 212-213).	Ca.850 til "godt inn på 900-tallet".
70	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	C27740a-n F/M	14 [tidligere katalogisert 20] større og mindre fragmenter av et par ovale spenner. En fragmentarisk oval bronsespenne. Halvparten av en likearmet bronsespenne, liten remspenne med smalt tilhørende bronsebeslag, 8 små fragmenter med ullstoff, oddestykke av et tveegget sverd, spydspiss, ljà, spinnehjul av kleberstein, hestesko [mulig den ikke hører sammen med gravfunnet], blad av saks(?), del av blad (hører kanskje til saksa), kniv, nøkkelfragment, enkelte ubrente bein, en stor del ser ut til å være hestebein, trekull og en brent beinsplint. Båt: Ca.140 [tidligere katalogisert ca.160 nagler] naglefragmenter. Naglerekker i undergrunnen viser at det dreier seg om ei båtgrav. (Norske Oldfunn XI:181, 216-217).	Første halvdel av 800-tallet.
71	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	C27997a-m Grav A M	Tveegget sverd, del av sverdklinge [som trolig ikke hører til det foregående sverdet], spydspiss, øks, skjoldbule, en bunt med pilespiss [trolig 8 stk.], kniv, del av sverdklinge, mulige rester av en sigd, mulig fil, 2 ildstål, rester av saks(?), deler av 2 kniver, 11 fragmenter fra låsmekanisme fra skrin/kiste, 2 sammenrustede kniver(?), fiskekrok av jern, 28 ubestemmelige jernfragmenter, fiskesøkke av kleberstein, 1 ravperle, 4 glassperler, 7 flintstykker [bl.a. 1 pilespiss], 3 stk. kullblende. (2 fragmentariske hestetenner, klebersteinskar kan komme fra grav C27740). Båt: Ca. 125 spiker og nagler. (Norske Oldfunn XI:181, 217-219).	Begynnelsen av 900-tallet.
72	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	C27997a-k Grav B F	Ovalspenne, 12 fragmenter av ovalspenne, ovalspenne, vevsverd av jern, klebersteinskar, 9 fragmenter av skjoldbule av jern, pilespiss, randskår av klebersteinskar, skiferbryne, skjelettresten av den døde. (Det kan være noe innblanding fra grav C.) Båt: Større samling forrustede jernnagler og naglefragmenter. (Ved nykatalogiseringen i 1972 ble det funnet 47 forrustede jernnagler og naglefragmenter.) (Norske Oldfunn XI:181, 219).	800-tallet.
73	Lamøya Tjølling Vestfold	C21843 a-e F C21960a-aa M	2 ovale spenner, likearmet spenne av sølv, ildstål, torshammerhode(?) i jern, remspenne(?) i jern, jernbeslag, kniv, jernkrampe, jernkrok (fiskekrok?), 6 hele og defekte små jernnagler, 8 perler [1 av karneol]. Båt: En del klinknagler og spiker av jern. Fal til spydspiss, kraftig pilespiss eller liten kastespydspiss, liknende spyd-/pilespiss, knivblad, skje-/vridbor av jern, sigd, saks(?), bøyle til saks(?), fil(?), ubestemmelige jernfragmenter, liten spydspiss/kraftig pilespiss, jernbeslag, jernkrok, 40 små leirkarskår, ½ blå glassperle, 3 grønne glassperler, 2 sammenhengende stk. av stav fra lite trespann, 2 ovale slagsteiner, del av flintknoll(?), tenner av mennesker, brente bein, 2 små brente leirklumper, trekull. Båt: 6 større stk. tre av båt, 87 jernnagler og deler av jernnagler [Iflg. Hovedkatalogen: "Ca. 240 klinknagler av jern av almindelig form; de fleste er fuldstændig bevaret, men av en del findes der bare fragmenter".] (Norske Oldfunn XI:181, 213-215).	Siste halvdel av 800-tallet.

74	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/II F	Rester av oval spenne med tekstilrester, avtrykk av trefliket spenne, tekstilrester, fragmentert sigd, kniv, 2 fragmentariske nøkler, jernbeslag, 2 hestetenner. Båt: Ca. 240 nagler og spiker (mangler). Parallelle naglerader. 2 spanter og litt av kjøplanken kunne sees som en mørkere stripe. (Norske Oldfunn XVI:19-21).	Vik.
75	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/III M	Grav I: Enkelte skjelettresten, 2 forrustede spydspisser, øks, skjoldbule, sigd, kniv, skjøve, 2 stifter (syler?), del av skraperedskap av jern, skaft av jern med trerester (til kniv?), hadde av jern (til trekar?), kleberkar, jernfragmenter, 2 fragmenterte sandsteinsbryner, glassperle, leire, flint og keramikkskår (mangler). Båt: Tydelig avtrykk av båt og nagler, 2 mulige årer. Grav II: Denne utgår, da den lå under båten og ikke kan relateres til denne med noen grad av sikkerhet. (Norske Oldfunn XVI:21-22).	900-1000
76	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/IV F(+n?)/M/F	Båtgravanlegg med 2 ubrente kvinnegraver og 2 ubrente mannsgraver, hvorav 1 under båten. Totalt fire/fem individer. En kvinne i hver stevn, den nordligste med hund, den sydligste muligens med et lite barn eller dyr. Det var en mann med hest midt i båten, og en mann under båten. Grav I: (Kvinne i syd.) Rester av forgylte ovale spenner, tekstilrester, trefliket spenne i borrestil, liten gul perle, sølvring, 1 klar melonperle i glass, 1 blå 3-leddet glassperle, 26 små sølvfolierte glassperler, 1 grønn transparent ribbet glassperle med omløpende striper i gult, rødt og svart, armbøyle av sølv, 3 deler av hadde, 2 flate deler av tener, vevsverd i 8 deler, nøkkel, dyretenner, kniv og ring (bisselring?). Grav II: (Mann med hest.) Sverd, øks, skjeggøks, liten kastespydspiss/pilespiss, bunt på minst 4 pilesvisser, 13 fragmenter av skjoldbule, fragmentert ljå, stekepanne/øse (kan ikke gjenfinnes), lite kleberkar, fragmentarisk pilespiss med fal, bryne, jerngjenstand, spinnehjul av brent leire, 3 glassperler [2 med sortblå bunn, hvorav den ene, som er halv, har gult bølgebånd, den andre tre gule øyne, den tredje er lys grønn], 2 fragmentariske kniver, jernfragmenter (inkl. 2 spiker + 1 nagle). Ved hesteskjelettet: rembeslag/remtunge, smyggestol, plate med gjennomgående stift, 32 små jernnagler belagt med bronse og munnbitt. Grav III: (Kvinne i nord.) 2 ovale spenner, bolle av bronse, ring med krampe, pinsettformet gjenstand, tynn bøyd teten (spor av forgylling), vevsverd i 7 deler, stekespidd, øks, munnbitt, del av jernten, blå glassperle, gul/grønn glassperle, en tredje perle ikke lenger til stede, 2 tønneformete oransje glassflusperler, forarbeidet eggformet stein, sandsteinsbryne, 3 skår av leirkar, 2 fragmenter av skjoldbule, jernblikk, noen biter med bark og tre, trekullbiter. Grav IV: (Mann under båt.) Har valgt å ikke tolke denne som båtgrav. Båt: Ca. 620 nagler og spiker, 2 jernklammer med trerester (for reparasjon av båten ?). (Norske Oldfunn XVI:22-26).	Første halvdel av 900-tallet.
77	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/V M+n/F/M	Båtgravanlegg med 2 ubrente mannsgraver (den ene med barn), 1 ubrent kvinnegrav utenfor båten. Grav I + barnetenner: Tveegget sverd i mange deler, smedhammer, smedtang, sigd, spydspiss, øks, skjoldbule, kniv i 3 deler, 2 ringnåler av bronse, rundt beslag av forgylt bronse, forgylt beslag av bronse, mørk blå glassperle, avlang ravperle, gul glassflusperle, kleberkar, lyster av jern i 5 deler, hengebryne av skifer, flintstykke, kniv. Grav II: (Kvinnegrav?) Likearmet spene av kobberlegering, armboyle av bronse, ring av bronse (til perlekjede?), 22 perler [blant annet 2 av rav, 1 av karneol og 1 av bergkrystall], miniaturspydspiss i 4 deler, øks, skjær av nøkkel, 2 fragmentariske kniver, spinnehjul av hard sort bergart (jet?), samling jernfragmenter. Nagler fra "annekset" er sammenblandet med nagler fra båten. Det kan se ut som om dette er den eldste grava, som opprinnelig har ligget i båten. Grav III: Eneegget sverd, øks, bronsebeslag omgjort til spenne, kniv i flere deler, 2 kraftige nagler, lang spiker, fragmentarisk	800-1000

			bryne, 3 forrustede jerntener (antagelig rester av ildstål), ubestemmelige jernstykker. Båt: Båtformet nedskjæring. Ca. 850 nagler og spiker. (Norske Oldfunn XVI:26-29).	
78	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/VI M/M	Grav I: Tveegget sverd, spydspiss, øks, fragmentarisk kniv i 2 deler, vektlodd av jern med bronsekappe, ringnål av bronse, 2 ravperler, perle av jet, spinnehjul av kleber, skår av leirkar, grønt glasskår. Grav II: Spydspiss i flere deler, øks, sigd, 5 deler av saks, 3 (?) fragmentariske kniver, kiste (?) beslag, avlang gjenstand i 6 deler (vevsverd?) [+fragmenter av samme ubestemmelige gjenstand], hengebryne av sandstein, samling jernfragmenter (inkl. knivfragmenter og isbrodd (?)) Båt: Ca. 240 nagler og spiker fra båten. (Norske Oldfunn XVI:29-30).	800-900
79	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/VII F/F	Grav I: Oval spenne, fragmentarisk likearmet spenne, øks, sigd, 7 (8) perler (kan ikke gjenfinnes), 4 kniver (alle i flere deler), kniv i 3 deler, brynefragment, jernstykke i 2 deler, muligens 2 sammenrustede knivblad, fiskesøkke av bly, pilespiss med fal, spinnehjul av kleber. Grav II: 2 ovale spenner, forgylt bronsebeslag omgjort til spenne, 3 små blå glassperler (kan ikke gjenfinnes), 2 bronsestykker (uviss bruk, tapt), 5 stykker lysegrønt glass, 7 leirkarskår, kniv i tre deler, flintknoll med krokbygd spiker, flintknoll med jernring, eggformet stein. Det ble også funnet rester av en lås, samling av jernstykker, hvorav flere nagler, 2 eggformete steiner, 2 små slaggklumper, flintstykke Disse gjenstandene kan ikke relateres til noen bestemt av de foregående gravene. Båt: Ca. 500 nagler og spiker. (Norske Oldfunn XVI:30-32).	Vik.
80	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/VIII M	Tveegget sverd, spydspiss, 2 økser, fragmenter av skjoldbule, bunt på 16 (?) pilespisser, fragmentarisk pilespiss, 7 perler (kan ikke gjenfinnes), sigd, 3 kniver, 6 leirkarskår, 2 grønne glassbiter, 1 turkis glassbit, 2 ankerformede båtnagler, kraftig spiker, 2 flintstykker, pimpstein, tut av tinnfoliert kar, rundt isolært bronsebeslag med emaljeinnlegg i gult og hvitt (omgjort til spenne), ring av sølv, ravfragmenter (antakelig fra perle), kniv av jern, skiferbryne, spinnehjul av sandstein, et par dyretenner (trolig hest). Båt: Eikebåt. Ca. 450 nagler og spiker. (Norske Oldfunn XVI:32-34).	800-900
81	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/IX M	Sverd, beltespenne av bronse, karneolperle (kan ikke gjenfinnes), remspenne av jern, saker av jern fra belte/sverd (?) (beslag, 2 tynne små stifter, et par ganske små jern/trefragmenter, små jern"knapper"), kniv, 4 ubestemmelige jernstykker, 10 jernstykker hvorav et par stykker av knivblad (?), bryne av sandstein med opphengingshull, rund stein av granitt (glattestein?). Båt: Ca. 250 nagler. (Norske Oldfunn XVI:34-35).	850-1000
82	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/XI M	Liten spydspiss, øks i flere deler, 12 deler av skjoldbule, stikknål av bronse, 7 glassperler (kan ikke gjenfinnes), sigd i 4 deler, lang jerngjenstand (fil?), kniv i 3 deler, jerngryte, skiferbryne, liten samling forrustede jernstykker, hvorav deler av knivblad (?) og del av tange, kråkesølv, knapp med tekstilrester. Båt: Ca. 250 nagler og spiker (mangler). (Norske Oldfunn XVI:35-36).	Vik.
83	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/XII M	Graven har opprinnelig inneholdt en grav, hovedgraven (grav II). Grav I tilhørte åpenbart båtanlegget K/XIII som var blitt gjennomskåret ved nedsettelsen av K/XII. Grav II (hovedgraven): Tveegget sverd, spydspiss, fal med 3 bronsenagler og noe av blad til miniatyrspydspiss, øks, ringnål av bronse, smedtang, stykke av fil (?) i 3 deler, hammerhode, kniv, tanger av 2 kniver, kleberkar, hadde, fragmentarisk belte- eller remspenne av jern, glassperle, fragmentarisk munnbitt, 15 forrustede jernfragmenter, hvorav tange med avsats og tangestift til pilespiss(er), stykke av tveegget blad til miniatyrspydspiss, 2 bolter, brente bein av dyr og menneske, kraftig knivblad (del av våpenkniv), avlangt jernstykke, mulig rest av en skjoldbule. Båt: Ca. 200 nagler og spiker, trefliser fra båten. (Norske Oldfunn XVI:36-39).	900-1000

84	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/XIII F/M	Grav I: Rester etter 2 ovale spenner, hesteformet spenne av bronse, 57 perler av glass, 1 ravperle, rektangulært beslag, jernten, randskår av "svalerede"kar, spinnehjul av kleber, 2 rombiske nagleplater, stykker av sigd/låseskilt (?). Grav II: En bunt hele og fragmentariske pilespisser (trolig 9 stk.), fragmentarisk kniv, mulig kjede/lenke, stykke bark (?), ubearbeidet flint, brent stein. Båt: Svarte striper i stevnfasong, eikebåt, spant og bordganger konstatert. Ca. 130 nagler og spiker. Katalogisert under grav K/XII grav I: Tveegget sverd, øks, ring og noe av torn til ringnål av bronse. (Norske Oldfunn XVI:38-40).	Vik.
85	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/XVI N	Sigd i 5 deler, 3 stykker av kniv (tapt), skjær av nøkkel (tapt), ubetydelige knokkelrester. Båt: Gravanlegg i båtstavn, (merker etter båtstavn). 23 stifter og nagler. (Norske Oldfunn XVI:41-24).	Vik.
86	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/XVIII N	Kniv i flere deler. Båt: Gravanlegg i båtstavn, nedskjæring som båtstavn + nagler, (3 hele og 6 fragmentariske nagler). (Norske Oldfunn XVI:42).	Vik.
87	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/XXII a-f N	Rester av 2 bisler, 5 forustede deler av sigd av jern, fireleddet gullfoliert perle, liten rød perle, sortlig forbrent gjenstand muligens perle, liten samling stifter og små nagler, liten samling brente bein. Båt: Større samling båtnagler og spiker. (Norske Oldfunn XI:221).	Vik.
88	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/XXIII M	Tveegget sverd, celt av jern, fragmenter av jernkjele og skjoldbule, fragmenter av hadde og hankefeste, minst 6 små pilespisser, deler av 2 sigder, rester av 2-3 nøkler av jern, 2 jernkroker (den ene kan være del av en fiskekrok), hankefragment av tinnfoliert kanne, deler av et lite håndlaget leirkar, lite stykke blått glass, 4 glassperler, skiferbryne, forustet slagg og jernklumper, ubestemmelige jernfragmenter. Båt: Større samling nagler, spiker og stifter. <i>"Muligens er det rester av en båtgrav, jfr. det store antall nagler... Det er ingen tvil at det dreier seg om en båtgrav, sansynligvis brent på stedet."</i> (Norske Oldfunn XI:181, 221).	Midten av 800-tallet.
89	Lamøya Tjølling Vestfold	K/X F	Ring av jet, tønneformet perle av rødbrun glassfluss, spillebrikke av bein, spinnehjul av leire, nål av jern med spissen i trehylse (?), sigdformet skjæreredskap, tungeformet ildstål, 2 defekte jernringer, naglehode, krampe og spinkel krok, noen ribbein fra liten hund. Båt: trerester fra tilje, ca. 180 båtnagler (mangler). (Norske Oldfunn XVI:51-52).	Vik.
90	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1950 Grav III M Grav IV M Grav V F	Grav III: Tveegget sverd, spydspiss i 4 deler, skjoldbule, kniv, kniv eller pilespiss, 4 fragmenter av 2 sakser, mange jernstykker (lås med beslag og gangjern (?) til kiste, nålehus med hempe for opphenging, deler av pinsett (?), små jernstykker), ildstål, nålebryne av skifer, 3 deler av sverdklinge, deler av fal til spyd, deler av ljå (?). Grav IV: Sverd, spydspiss, hodeskalle og enkelte nagler. Lå trolig i samme båt som grav III. Grav V: Myntspenne av bronse, 2 små bronsestykker (litt av kraven til oval spenne ?), liten kniv, nålebryne av skifer, deler av jerngryte eller skål, bolleformet kar av kleber + litt av haddan, 3-4 deler av sigd. Lå trolig i samme båt som grav III. Båt: større antall nagler. (Norske Oldfunn XVI s.62-64).	800-1000
91	Nordre Kaupang Tjølling	K/1952 Grav I M	Kraftig tveegget sverd, kraftig øks, kraftig kniv, lite fragment av skjoldbule, "lærpung" (?). Båt: <i>"Dreier seg utvilsomt om en båtgrav"</i> . Utvalgte nagler. (Norske Oldfunn XVI:66-67).	850-1000

	Vestfold			
92	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1953 Grav I F Grav VII M Grav VIII M	Grav I: Et sett ovale spenner, 2 perler av bergkrystall, spinnehjul av hard, rødlig bergart, kniv, (lite stykke slagg + et lite stykke jern). Naglerekkene trådte tydelig fram rundt selve gravanlegget i båtens bunn. Grav VII: Sverd, underhjalet har et "rute" eller "trappe"-mønster i kobber og sølv; det ser ut som knappen har hatt det samme. Underkjeve av hest. Båt: "Naglefunn rundt sverdet gjorde det klart at det hadde ligget en båt her." Har trolig ligget i samme båt som grav I. Grav VIII: Deler av sverd, spor av stripeinnlegg av kobber på knapp og overhjalet. Partert (?) skjellett lagt i en haug. Har trolig ligget i samme båt som grav I. (Norske Oldfunn XVI:67-68, 73-74).	800-950
93	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1953 Grav II F	Et sett ovale spenner, likearmet spenne, 10 glassperler (2 gullfolierte). Båt: Klare naglerekker. Totalt 37 nagler er sikkert lokalisert til denne båten. (Norske Oldfunn XVI:68-69).	Vik.
94	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1953 Grav III F	Ett sett ovale spenner, rektangulært keltisk "book-case"-beslag av bronse, stikknål av bronse, 19 perler av glass og glassfluss, lite spinnehjul av kleber, 2 små kniver. Båt: Båtens underste naglerekker kom stykkevis godt fram. I alt 14 nagler kan sikkert henføres til båtens bunnparti og nedre bordganger. (Norske Oldfunn XVI:69-70).	Vik.
95	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1953 Grav VI N	Øks, slank kniv i 5 fragmenter, ørsmå fragmenter av oval spenne (?), lite keramikkstykke, lite nålebryne av skifer, halv gul perle, ringspenne av bronse, tungeformet ildstål med bronsebeslag. Båt: Båten lot seg til dels måle opp og tegnes ut i plan. (Norske Oldfunn XVI:72-73).	Vik.
96	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1954 Grav I M	Kraftig sverd, kraftig spydspiss i 2 deler, skjoldbule, slank kniv, del av spydspiss (?), 5 deler av sigd, kraftig ring, nærmest sløyfeformet beslag (røntgen viser krampe og nagler, reparasjon av båt?), kleberkar (med en stein oppi bollen), lite skår av glass (rødt og grønt, stykke av beger?). Båt: En samling nagler, stifter og naglehoder. Nagleantallet pekte på båtgrav. (Norske Oldfunn XVI:76-77).	900-950
97	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1954 Grav III M	Sverd (underhjalet av kobber), slank spydspiss, 14 fragmenter av en skjoldbule, liten jernkrok, kniv, liten torn av bronse, kraftig skiferbryne, ildslagningsflint, glassperle (røde og gule ornamenter på grønn bunn), ubestemmelige jernstykker. Båt: 2 lange spiker og en mindre samling nagler, Sverdet lå dypt med en del nagler i system rundt det. (Norske Oldfunn XVI:78-79).	900-950
98	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1954 Grav IV M	Kraftig sverd i 11 fragmenter (knapp mangler), spydspiss, øks, kniv, 4 fragmenter av sigd, 2 rektangulære jernstykker (det ene er ildstål), ringnål av bronse, skaft med hode til 2 små børster (?) av bronse, hvelvet liten knapp av bronse, liten knapp av bronse eller sølv (hode for nål?), 3 små stykker sølv, 2 tungeformete beslag av bronseblikk (rembeslag?), i alt 20 større og mindre deler av kleberkar (muligens 2 kar), 10 deler av hank, øks. Båt: En større mengde nagler, naglerekker. (Norske Oldfunn XVI:79-81).	800-900
99	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1954 Grav VII M	Odden til en spydspiss (mangler), øks, lang slank kniv i 3 deler, isbrodd, 2 sammenrustede beslag av form som miniatyrøks + krok + 1 grått flintstykke, krok og beslag til skrin, spinehjul av serpentin (?), hengelås, lite stykke brent tre, 2 perler (1 dobbelt sølvfoliert, 1 fasettert av bergkrystall), 2 vektlodd av bly. Båt: En stor mengde nagler hvorav iallfall 75 kan tilføres båtens nederste bordganger. Båtrester i form av naglerekker og avtrykk i undergrunnen. (Norske Oldfunn XVI:82).	Vik.

100	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1954 Grav IX F K/1954 Grav X F	Grav IX: Har ligget i den ene stavnen på en båt. 2 ovale spenner med jerntornene bevart, øks, kniv i mange deler, lite spinnehjul av rav, ravperle, grønn glassperle, spinnehjul av leire, lite stykke av glassbeger (rødt med hvite tråder). Grav X: 2 ovale spenner, øks, hank til skrin, ca. 60 deler av svær jerngryte med hank, kleberbolle, nøkkel, deler av skrinbeslag + deler av en kniv (?), 6 deler av saks, nålebryne av skifer, lite kleberstykk av kar, 2 kniver. I tillegg ble det funnet; 2 mulige beslag, 1 eller 2 jernfragmenter av linhekle, 1 blå glassperle og 1 grønn glassperle. Det er uklart hvilken av de to overstående graver disse gjenstandene har hørt til. Båt: En begravelse i hver halvdel av samme båt. Ordnete naglerekker. Kjøllinjen kunne følges et godt stykke. (Norske Oldfunn XVI:83-85).	Vik.
101	Nordre Kaupang Tjølling Vestfold	K/1954 Grav XI F K/1954 Grav XII M	Grav XI: Nagler gjør det helt klart at det dreier seg om begravelse i båt. 2 ovale bronsespenner, 2 treflikete bronsespenner, ravperle, ravperle (karneol?), liten beltespenne, skiferbryne, bryne av sandstein, 3 brott av kleber, nagle. Grav XII: Antall nagler var ikke særlig stort, men de kunne i visse partier følges i "gode" rader, som kom fram i flere nivåer. Spyd i 2 deler, øks, velbevart lystergeffell, 2 fragmenter av lystergeffell, 2 fragmenter av kniv, 2 fragmenter av do., 2 fragmenter av kniv, pæreformet fiskesøkke av bly, del av skiferbryne, perle av rav (karneol?), avskalling av kleber og fragment av kleberkar. Båt: Dobbelgrav i samme båt. Nagler gjør det helt klart at det dreier seg om begravelse i båt. Antall nagler var ikke særlig stort, men de kunne i visse partier følges i "gode" rader, de kom fram i flere nivåer. (Norske Oldfunn XVI:85).	Vik.
102	Gulli Tønsberg Vestfold	C53314/1-438 F	Gulli I: Ringspenne av bronse, 2 ovalspenner av kobberlegering, sigd, kniv, jernbeslag, ubestembare jernfragmenter, 14 glassperler, spinnehjul av leire, rest av skinnsnor til oppheng for perler, tekstiler, hengesmykke av kobberlegering, tannemalje av menneske. Båt: 311 jernnagler, 66 spiker, mulig spantfragment. (Varia 60:29-35, 111).	850-950
103	Gulli Tønsberg Vestfold	C53316/1-242 M	Gulli II: Sverd, sigd, kniv, nål av jern, skiferbryne med knokkelform, ubestembare jernfragmenter. Båt: 165 nagler av jern, 33 spiker, fragment av mineralisert tre. (Varia 60:27-29, 111).	700-800
104	Gulli Tønsberg Vestfold	C53661/1-34 M	Gulli III: Nål av kobberlegering, øks, 4 pilspisser, sigd, kniv, ubestembar jerngjenstand, ubestembart jernfragment, skiferbryne. Båt: (Stokkebåt), 3 jernkramper, saum av jern, 16 jernspiker, mulig tettningspropp i tjære, harpiks eller lignende. (Varia 60:82-84).	850-925
105	Gulli Tønsberg Vestfold	C53655/1-393 N	Gulli IV: Remfordeler/ørering av kobberlegering og jern, sigd, stemjern (?) (treskjærredskap), ildstål, jernsyl, jernbeslag, (hasper, hengsler, prydnagler og spiker) til skrin, ubestembare fragmenter av jern og tre, 3 skiferbryner, ildflint, tekstil, spiker. Båt: 180 nagler og 151 spiker. (Varia 60:54-60, 111).	800-1050
106	Gulli Tønsberg Vestfold	C53660/1-451 M	Gulli V: Sverd, øks, sigd, jernkjele, kniv, celt, remspenne/beltespenne av jern, nøkkel, (lås og platebeslag, hengsler og spiker) til skrin, smietang, hammer, stemjern, kniv (?), listjern eller båstrekret, jernsyl, fal av jern til ukjent redskap, høvelblad, jernbeslag, jernkramper (?), vridd jernring, ubestembare fragmenter av jern og tre, 3 skiferbryner, bryne/slipestein, 2 ildflint. Båt: 194 nagler, 190 spiker. (Varia 60:60-68, 111).	875-925
107	Gulli Tønsberg Vestfold	C53649/1-448 M	Gulli VI: Ringnål av kobberlegering med fortinning, sverdknapp (noe usikker kontekst, men kommer mest sannsynlig fra denne grava), lauvkniv, sigd, kniv, tange av jern, jernbeslag, ubestembare jernfragmenter, treskaft (?), ubestembare trefragmenter, tannemalje fra menneske, ubrent bein, tekstil. Båt: 238 nagler, 150 spiker. (Varia 60:89-93, 111).	850-900
108	Gulli Tønsberg	C53658/1-455	Gulli VII: Pilspiss, syl (?), spenne av jern, ubestembare jernfragmenter, skiferbryne, jernstang, spiker. Båt: 243 nagler, 148 spiker, ubestembare fragmenter av jern og tre.	800-1050

	Vestfold	M	(Varia 60:95-97, 111).	
109	Gulli Tønsberg Vestfold	C53659/1- 268 N	Gulli VIII: Ring av jern, ubestembare jernfragmenter, jernbeslag, brente bein og tenner av dyr. Brent bein av menneske (det er det materialet som er datert). Båt: 77 nagler, 84 spiker, planke av tre og pulverisert tre. (Varia 60:99, 111).	715-860
110	Storgaten 18 Biblioteks- tomta Tønsberg Vestfold	K117 M	Skjelett av den døde midt i båten, 2 bronsespenner, mulig kniv, 2 fragmentariske kammer, sigd, fragmentarisk kniv, kniv, lærrester (med metallklumper på), jerngryte, hundeskjelett, samling verktøy (trolig ligget i en liten kiste, jernbiter/spiker og trespor rundt dem); Munnsykke til blåsebelg i kleber + et rør som lå inntil munnstykket, ambolt, tang, hammer, saumlo, kniv (minst 1), skjebor, tverrøks, 2 bryner, trolig fiskesøkke av kleber. 2 fiskekroker, fiskesøkke, nagler. En person med hund. Båt: Rad med båtnagler og spiker, de fleste båtnaglene lå in situ. Ca. 600 nagler og spiker (400 in situ), treavtrykk av spantene, båten var delvis nedgravd, 4 stolpehull rundt båten (har trolig støttet opp båten under begravelsen). (Nordman 1989:1, 5, 14-16).	Vik.

III Skipsgraver

<u>ID:</u>	<u>Gård:</u> <u>Pgd.:</u> <u>Fylke:</u>	<u>Mus.nr.:</u> <u>Gender:</u>	<u>Beskrivelse:</u>	<u>Datering:</u>
111	Nedre Haugen Rolvsøy Østfold	C23838 a-i, k-p M	Tuneskipet. Trefragmenter fra gravkammeret, brett av eik med naglehull, diverse eikefragmenter, diverse andre fragmenter av tre, 2 ubestemmelige små stykker av jern, 2 store glassperler, bladet av 2 eikespader. Det ble observert merker etter et sverd, spyd, skjoldbule og bein av menneske og hest. (Elektronisk tilvekstkatalog, Hagen 1969:34).	910-915
112	Rostad Rolvsøy Østfold	----- N	Aalborg Stiftsbibliotek hadde noen opptegnelser av Søren Testrup, hvor han omtaler oldtidens skikk med å begrave høvdingen i deres skip. Han sier: <i>Et saadant Skib blev i Aaret 1751 fundet i en Jordhøi paa Rolvsøen eller Glemminge under Fredrikstad Pastorat i Norge. Skibet var en stor Baad uden Dæk, bygget af Egeplanker og sammenheftet overalt med Jernbolter, hvori fandtes brændte Menneske- og Hestebein iblandt hverandre... man vil ogsaa sige, at der skal være fundet Penge... At denne Høi maa have været et Begravelsessted, viser ei alene de her brændte Ben, men og Skibet; thi man kan ellers ikke begribe, til hva Ende dette Skib kunde være nedsænket i en med Hænder (som tydelig sees) opdyngtet Jordhøi midt paa Øen og følgelig langt fra Havet.</i> Det ble altså funnet et skip, bygget av eikeplanker og jernbolter [nagler?] som inneholdt brente menneske- og hestebein og muligens funn av mynter i en gravhaug. (Ab.1900: 75-82).	-----
113	Nedre Gokstad Sandar Vestfold	C10384-401 C10403-466 C10492 N	Gokstadskipet. Gravkammer, ror, mastespor, mastefisk, deler av mast, skyveklafter med håndtak til årehullene, diverse trestykker tilhørende skip og gravkammer, en god del løse klinknagler og spiker, ankerstokk av eik, landgangsplanke, årer til skipet, rester av ulltøy med hampetau [skipsteltet?], rester av en mengde treskjold med skjoldbuler av jern, rester etter 3 eikebåter, årer til båtene, trestokker som har tjent som master eller rå til båtene, diverse trefragmenter av både løv- og bartrær, et langt stykke av lett løvtre som kan være restene etter en bue, eikefjøl med innskjæringer, rester av en eikeslede, rester etter flere senger, stykker av flere baljer og fat av tre, 5-6 små drikkekopper av tre, rester etter flere dreide og udreide trekar, 1(?) tretallerkener, kobberkjele, kjelelenke av jern, rester av en jernkjele, noen stenger av en grytelenke, 10 eikespader, 2 jernborr, pålstav av jern, lite økseblad av jern, rester etter 3 jernfiskekroker, pilesmiss av jern med rester av skaftet, en del av et tynt jernlenke, beslag til et hundehalsbånd i bronse, hundehalsbåndbeslag av jern, 2 hovbeslag til hest, diverse jernobjekter, 2 sidestenger av forgylt bronse til et bittel, jernbeslag, remspenne av jern, 2 remspenner av forgylt bronse med ornamenter, 3 mindre remspenner av forgylt bronse, remløper av forgylt bronse, 2 mindre remløpere av forgylt bronse, diverse firekantede, runde og korsformede rembeslag av forgylt bronse hvorav to runde beslag er dekorert med en rytter, 5 små runde knapper av forgylt bronse, 21 diverse runde blybeslag, 34 diverse firekantede blybeslag, 3 korsformede blybeslag, endedopp av forgylt sølv, dreid spillebrikke av horn, rester av grovt ulltøy, tøy blandet med lær som ser ut til å ha vært innvevd med gulltråd, tynt skinn (pung og remmer), en lav sylinder av grå sandstein, fragmentariske tresaker, menneskeknokler, bein av 8 hester (mulig minst 12 hester), bein etter minst 6 hunder, bein og fjør fra en påfugl. (Elektronisk tilvekstkatalog).	900-905
114	Nær	O	Osebergskipet. Eikeskip (30 årer, alle var helt nye, 7-8 var heller ikke helt ferdige, mast, skipssøm, skipet var så godt som	834

	Oseberg Sem Vestfold	F/F	komplett, både forstavn og akterstavn var rikt utskåret, 15 årehull på hver side), tauverk av bast og hamp, anker, øsekar, landgang, gaffel. 1 vogn, 3 praktsleder, 1 arbeidsslede, 5 dyrehodestolper, diverse dekorerte tresaker (med dyrehoder eller dyreornamentikk), 2 praktspann (bøtter, trespann med rike messingbeslag og "Buddha" bøtten), 3 hele senger og flere løse sengetiler, 4 "senghester", stol, 3 kister, jernkjele med stativ, jernkjele, fragmenter av jernkjele, 3 mulige tvarer, stekepanne av jern, 1 stort trau, 3 små trau, 5 treauser, 2 hele og 2 fragmentariske trefat, 1 hel treskål, en rekke fragmenter av treskåler, 3 små leirkarskår, mulig silstokk, 4 hele bøtter og en del fragmenter, 3 tretønner, 2 arbeidsøkser, 1 jernkniv, skaft til kniv, kvernstein, kjøkkenkrakk, 2 lamper, 2 vevstoler, 1 sprangvevstol, 1 fullstendig spjeldvev og brikker til en annen, spinnehjul av leirskifer med tretén, spinnerredskaper av tre, 2 linklubber, glatteredskap (?), 2 trenåler med jernstift i den ene enden, 1 trenål, fragmenter av trenåler, 2 banketrær, saks, garnvinde, 2garnhespler, småsaker til "kvinnearbeide", 2 tiner, tinefragmenter, 5 trådnøster, kamliggende redskap, stykke med gul voks, rund ubearbeidet kvartsstein, 3 svovelkiskrystaller, rester av tøy og skinn, fragmenter av skrin, rester av 2 treesker, 2 langkammer av bein, 1 usedvanlig stor langkam av bein, 7 glassperler, 2 par sko og fragmenter av sko, 18 trespader, møkkgreip, 3(?) grev, 4 bryner (i alle fall 3 i skifer), sylskaft, syl, 2 hele bårer og fragmenter av flere, 4 rangler, seletøybeslag, 5 isbrodder, flere trekopler til tjor, sal, 4(?) mulige hundelenker, 2 telt, rammeverk til et teltlignende(?) hus(?), runestang, "pil" av bløtt tre, sammenknyttet skinnånd med "slipsknote", bastmatte, fløytepinner, taupinner, pinner og bruddstykker av tre, små bronsebeslag, 2 flintbiter, 1 klump jernslag og 2 korte runeinnskrifter som ikke har noen klare tolkninger. (Schetelig 1917b:283-365; Grieg 1928: 1-286; Olsen 1928:287-297).	
115	Vold Søndre Borre Vestfold	C1801-12 C51619a-ai (C37235) M	Borreskipet. 2 stighbøyer, et tynt askelag strakte seg gjennom hele haugen. Det ser ut til at det i skipet var lagt ned flere drepte hester og dyr. Bruddstykker av snabelbeger av glass, halvmåneformet bronsezirat, levninger av en tresal, levninger av et bissel, levninger av munnbitt, bruddstykker av bissel, økseblad, perle (av gjennomsliktig glass eller krystall), halvkuleformet gjennomboret steinskive (spinnehjul), bruddstykker av stor jernkjele, Levninger av skip (skipsnagler, skipsplanker), bruddstykker av jernsaker og bein (bl.a. bruddstykker av flere stighbøyer), moderne spiker og avfall, diverse glassbiter, som kan være moderne, jernbeslag, 10 stk og 4 fragmenter av nagler og spiker (funnet sammen med moderne spiker og avfall), 16 fragmenter brente bein (1 fragment menneske), 1 stk og 1 fragment nagle/spiker, remspenne av jern, 2 stk og 1 fragment nagle av jern (platen og litt av stammen til skipsnagle), 6 fragmenter brente bein (1 mulig menneske), fragmenter av ukjent jerngjenstand, beslag, 32 fragmenter nagler/spiker av jern, 46 ubestemmelige jernfragmenter, 12 fragmenter brente bein, fragmenter nagler/spiker av jern, ubestemt gjenstand av bergart, flintavslag, ring kjedet sammen med ovalt stykke av jern som i sin smale ende er bøyd om ringen (del av seletøy eller av en jernlenke), 2 fragmenter av en jernkjele (?), fragmenter av nagler og spiker av jern, flat skifrig stein med konisk gjennmborring nær en kant (mulig moderne), 233 fragmenter brente bein, 3 fragm.brente bein, 19 fragmenter nagler/spiker av jern, 6 ubestemmelige jerngjenstander, 69 fragmenter brente bein, 7 fragmenter nagler spiker av jern, 3 fragmenter av ubestembare gjenstander av jern, skiferbryne, brente bein (6 fragmenter menneske), 3 fragenter nagler/spiker, 4 fragmenter brente bein inkl. menneskebein, slipestein i kvartsitt. Det hører også trolig en spydspiss til dette funnet. (Elektronisk tilvekstkatalog; Oldsaksamlingens tilvekst 1998:103-105, 107; Universitetets Oldsaksamlings tilvekst 1986-1988:79). Samme som ryttergrav ID21.	Rundt 900
116	Storgaten 18 Biblioteks-tomta Tønsberg	K73 N/N/n	Skipet kan opprinnelig ha vært ca.14 meter ,men det er svært skadet i den ene enden. Spiker, båtnagler og fragmenter av disse, 610 jernsaker, 506 spiker/nagler 95 ukjente, 2 ringspinner, 3 hestekosøm, 1 knivfragment, 1 glassperle, større ukjent gjenstand, beinfragmenter av mennesker og dyr, brente og ubrente, 7 mennesketenner (en var noe varmepåvirket, 5 av tennene var fra en voksen, 2 fra en tennåring), det meste av beina lå midt i grava. Grav med 2 (3) personer (ut fra tennene).	Vik.

	Vestfold		Nedgravningen til båten fulgte båten form og også kjølen kom tydelig fram. Båten har etter alt å dømme blitt gravd bare delvis ned. De øverste bordgangene har befunnet seg over markoverflaten. Den store mengden båtnagler og spiker rundt graven bekrefter dette. (Nordman 1989: 1, 6-7, 11-13).	
117	Huseby Lier Buskerud	----- N	Etter Klüwer (1823) skal det ha ligget en skipshaug nord for Huseby hvor det ble funnet en skipskjøl (Müller-Wille 1970:163; Schetelig 1917a:4).	-----